

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Nuh ÇAKIR

Şİİ VE SÜNNİ TOPLULUKLARDA MUHARREM AYI
ETKİNLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

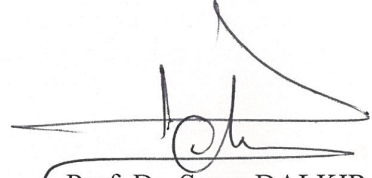
TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

ERZURUM - 2008

TEZ KABUL TUTANAĐI

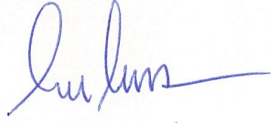
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜ'NE

Bu alışma, Temel İşlâm Bilimleri Anabilim Dalının İşlâm Mezhepleri Tarihi Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

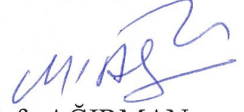
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Danışman / Jüri

Doç. Dr. M. Zeki İşCAN

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen ğretim üyelerine aittir. 19/11/2008

Prof. Dr. Vahdettin BAřCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
1. Yararlanılan Kaynaklar	1
1.1. Yazılı Kaynaklar	1
1.2. Mülâkatlar	6
2. Takip Edilecek Metot	6
3. Çalışma Sırasında Karşılaşılan Zorluklar.....	9
4. Konuyla İlgili Temel Kavramlar	12
4.1. Şîa	12
4.2. Alevî	13
4.3. Sünnî	14
5. Tarihi Süreçte Muharrem Ayı ve Kerbelâ Olayına Yüklenen Anlam.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUHARREM AYI, HZ. HÜSEYİN VE GEÇMİŞ TARİHLERDEKİ

MUHARREM AYI UYGULAMALARI	18
1.1. Muharrem Kelimesi ve Muharrem Ayının Anlam ve Önemi	18
1.1.1. Muharrem ayını ve Âşûrâ gününü önemli kılan olaylar	18
1.1.2. Muharrem ayının ve Âşûrâ gününün önemini ifade eden hadisler	24
1.2. Hz. Hüseyin'in Hayatı, Kerbelâ Vak'ası ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	27
1.2.1. Hz. Hüseyin'in doğumu ve kısaca hayatı	27
1.2.2. Kerbelâ olayı, gelişim süreci ve sonuçları.....	29
1.2.3. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hakkındaki bazı inanışlar	53
1.2.4. Kerbelâ ve günümüzde Şîiler açısından önemi	60
1.2.5. Hz. Hüseyin'in kabrinin ziyareti	61
1.3. Tarihte Muharrem Ayı Uygulamaları.....	63

1.3.1. Osmanlı Devleti'nde Muharrem ayı, Âşûrâ yemeği ve Âşûrâ günü etkinlikleri.....	68
1.3.2. Osmanlı Döneminde İstanbul'da Şîîlerin Âşûrâ günü faaliyetleri.....	77
1.3.3. İran'da Muharrem ayı uygulamaları	80
1.3.4. Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra oluşan maktellerin (Maktel-i Hüseyin) ortaya çıkışı ve Osmanlı'daki durumu.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHARREM AYINDA ŞÎİLERİN, ALEVÎLERİN VE SÜNNÎLERİN

UYGULAMALARI.....	87
2.1. Şîîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri	87
2.1.1. Türkiye'de Muharrem ayında yapılanlar	87
2.1.2. İran'da Muharrem ayında yapılanlar.....	89
2.2. Alevîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri	96
2.2.1. Muharrem ayında yapılanlar	96
2.2.2. Muharrem orucu.....	100
2.2.2.1. Muharrem orucu erkânî (niyet etme)	104
2.2.2.2. Ağız mührünü bozma ya da iftar için okunan dua	105
2.2.2.3. Âşûrâ yemeğininin hazırlanması sırasında okunan dua	106
2.2.2.4. Âşûrâ yendikten sonra okunan dua	107
2.2.3. Alevîlerde Muharrem orucunun yasakları.....	107
2.2.4. Kerbelâ Olayının Dergâhlarda ve Cemlerde işlenmesi	109
2.2.5. Alevîlerin Muharrem orucu tutmalarının nedenleri	110
2.3. Sünnîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri	111
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ.....	125

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şİİ VE SÜNNÎ TOPLULUKLARDA MUHARREM AYI ETKİNLİKLERİ

Nuh ÇAKIR

Danışman: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

2008 - Sayfa: V + 127

Jüri: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Doç. Dr. M. Zeki İŞCAN

Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Tarihte birçok önemli olayın kendisinde gerçekleştiği rivayet edilen Muharrem ayı, Müslümanlarca her zaman değer verilen bir ay olarak kabul edilmiş ve bu ayda bazı uygulamalara da girilmiştir.

Çalışmada öncelikle Muharrem ayında gerçekleşen olaylar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu ay ile ilgili hadislerinin neler olduğu ele alındı. Muharrem ayının en önemli olaylarından birisi olan Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi ise, çalışmada ayrı bir yer tutmuştur. Daha sonra Muharrem ayı ve Kerbelâ olayının Şîî, Alevî ve Sünnî topluluklarca nasıl değerlendirildiği konusu işlendi. Mâtem uygulamalarının ilk olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda da bilgiler verildi.

Muharrem ayında yapılanlar, tarihî süreç içerisinde birçok değişime uğramıştır. Özellikle 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihine kadar mutluluk ve bayram günü olarak görülen Âşûrâ günü, bu tarihten sonra yas ve mâtem ile anılmaya başlanmıştır.

Çalışma ile Muharrem ayının ve özellikle de Âşûrâ gününün Şîî, Alevî ve Sünnî topluluklardaki kutlama şekilleri ayrıntıları ile ele alınmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Şîî, Alevî, Sünnî, Muharrem ayı, Âşûrâ günü, mâtem, ta'ziye, maktel, Hz. Hüseyin, Kerbelâ.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE ACTIVITES OF THE MUHARRAM MONTH IN THE SHIITE AND
SUNNITE COMMUNITIES

Nuh AKIR

Supervisor: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

2008 - Page: V + 127

Jury: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN
Assoc. Prof. Dr. M. Zeki İŞCAN
Assoc. Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Month Muharram in which a number of important events are rumoured to occur has always been accepted as an appreciated month and there have been some applications in this month.

In this work, it was dealt with firstly the events occurring in month Muharram and then what Muhammed (s.a.v.) traditions (hadith) were. Hüseyin's martyrdom in Kerbelâ which is one of the most important events in month Muharram took an important place in the work. Then, the subject how month Muharram and Kerbela case were evaluated by Shiite, Alewi and Sunnite societies was studied. It was informed when and where the application of mourning firstly occurred.

There have been many changes on the application in month Muharram throughout the historical period. The Aşura day which had been seen as a happiness and bairam day until the date 10th Muharram 61/10th October 680 was begun to be remembered with mourning after that date.

It was tried to be dealt with the celebration forms of month Muharram and especially Aşura day in the Shiite, Alewi and Sunnite societies in detail by this work.

Key Words: Shiite, Alewi, Sunnite, month of the Muharram, Aşura (a kind of sweet dish prepared on the tenth of Muharram) day, mourning, condolence, Hüseyin, Kerbela.

ÖNSÖZ

Çok eski tarihlerden beri, içerisinde gerçekleşen önemli olayların bir sonucu olarak ayrı bir önemde değerlendirilen Muharrem ayı, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edildiği tarihten sonra farklı bir anlamda değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirme, özellikle Şîî ve Alevî topluluklarda yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonrasında Muharrem ayı, Hz. Hüseyin taraftarı olanlar nezdinde mâtem ayı olarak anılmaya başlanmıştır. İslâm dünyasının büyük gruplarından olan Sünnîler'de ise bu ay, hüznün boyutu kabul edilmekle birlikte, Şîî ve Alevîler kadar da insana zarar verecek boyutta değerlendirilmemiştir.

İsmi geçen gruplar tarafından önemi konusunda hem fikir olunan Muharrem ayının, bir şekilde işlenmesi gerekiyordu. Ama ne yazık ki, konuya ismi geçen üç grup açısından yaklaşan bir çalışma yoktu. Bunun için konuyu işlemeye karar verdik. Acaba adı geçen gruplarda Muharrem ayının önemi konusunda ne gibi inanışlar vardı ve bu inanışlar doğrultusunda ne gibi uygulamalar vücuda geliyordu? Bu uygulamalar konusunda taraftarların yaklaşımları nasıl bir içerikteydi? Bu ve benzer birçok sorunun cevabı ise, bu konudaki çalışmalar sonucunda ortaya çıkacaktı. İnsanların hafızasında var olan bazı soruları bir nebze de olsa cevaplamak için bir girişimde bulunmak istedik ve bu çalışma meydana geldi.

Yapılan çalışma ile malûm üç grubun, Muharrem ayı ile ilgili inanış ve uygulamalarını bir araya getirerek, faydalı olmak istedik. Çünkü böyle bir çalışma sırasında gördük ki, farklı farklı kaynaklarda bütünsel olmayan bilgiler bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla kaynaklar, bir bütün olarak meseleye yaklaşmamışlardır. Dolayısıyla da biz, bu çalışma ile Türkiye sınırları içerisinde bulunan Şîî, Alevî ve Sünnî grupların, Hicri takvimin ilk ayı uygulamalarını, aynı eserde bir araya getirmiş olduk.

Bu çalışma sırasında çok değerli katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Sayın DALKIRAN'a ve hocam Doç. Dr. M. Zeki İŞCAN beye en içten duygularıyla teşekkürü, bir borç bilirim. İsimleri zikredilen kişiler dışında bu çalışmanın son aşamasına gelene kadar emeği geçen ama ismini burada zikredemediğim herkese de ayrıca teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Yararlanılan Kaynaklar

Bir çalışmada bulunması gereken ön önemli şeylerden birisi, hiç şüphesiz ki kaynaklardır. Zira kaynaklar, çalışmanın ne olup ne olmadığını gösteren ibarelerdendir. Çalışmamızda, olayları daha iyi görebilmek ve değerlendirebilmek için çeşitli kaynakları ele aldık. Yararlandığımız bu kaynakları iki başlık altında değerlendireceğiz. Birinci başlık altında, yararlanmış olduğumuz yazılı kaynakların varlığından söz edeceğiz. İkinci başlık altında ise, çalışmamızda önemli bir yere sahip olan mülâkatlara yer vereceğiz.

1.1. Yazılı Kaynaklar

Bu eserin oluşmasında ele aldığımız ve çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vak'ası'nı incelerken, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir Et-Taberî'nin *Tarih-i Taberî Tercümesi*¹ adlı eseri ve İbnü'l-Esir'in *El-Kâmil fi't-Tarih*² adlı eseri, en çok yararlandığımız eserlerdendir. Bu eserler, yaşanan dönemlere yakınlığı açısından önem taşımaktadır. Bu eserlerde bilgiler verilirken bir ölçüde, üzücü olaydan etkilenilmiş olmaktan kaynaklanan yer yer duygusal bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında özellikle İbnü'l-Esir'in her iki taraf arasında bazı kişiler söz konusu olunca "uzlaştırma" amaçlı gayretleri de görülmektedir.

Çalışmamız sırasında yararlandığımız Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya*'sı,³ İbnü'l-Esir'in *El-Kâmil fi't-Tarih* adlı eserinden yer yer yararlanılmış bir eser hüviyetindedir. Ahmed Cevdet Paşa da, İbnü'l-Esir'in eserinde olduğu gibi meseleye duygusal yaklaşmaktadır. Ahmed Cevdet Paşa eserinde, Şîî dünyanın düşüncelerini anlama gayreti ile birlikte, Kerbelâ olayının bütün Sünnî dünyanın suçu olmadığı düşüncesini de işlemeye çalışmaktadır.

¹ Ebû Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarih-i Taberî Tercümesi*, ter. Mustafa Can, Can Kitabevi, Birinci Baskı, Konya 1974, III, 231–249.

² İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerim Muhammed eş-Şeybânî el- Cezerî, *El-Kamil Fi't-Tarihi*, ter. Ahmet Ağrakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, III, 361–520.

³ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969, II, 388–437.

M. Âsım Köksal'ın *İslâm Tarihi*,⁴ duygusallığın biraz daha gün yüzüne çıktığı, İbnü'l-Esir ve Ahmed Cevdet Paşa'da görülen yer yer Şîî meyilli görüşlerin var olduğu, önemli bir tarih kitabıdır. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hakkında sık sık yararlandığımız bu eser, daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e duyulan sevginin bir yansıması olarak, olaylara bazen duygusal yaklaşabilmektedir.

Ahmed el-Kâtib'in *Şîada Siyasal Düşüncenin Gelişimi -Şûrâdan Velâyet-i Fakîh*⁵ adlı eseri, İran doğumlu bir kişinin eseri olması ve olaylara olabildiğince tarafsız yaklaşması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu eser, Kerbelâ ve Hz. Hüseyin hakkındaki bilgilerin gerçek ve tarafsız bir gözle bakıldığında, ulaşılabilecek sonuçları görmek açısından önemlidir.

Ethem Ruhi Fığlalı'nın *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*,⁶ *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*⁷ adlı kitapları ve *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan *Hüseyin*⁸ maddesi, olaylara günümüz ışığında bakan çalışmalardandır. Çalışmamız sırasında ele aldığımız Hz. Hüseyin tarihi, Fığlalı tarafından genel bir bakış açısı ile işlenmiştir.

Hasan Onat'ın *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*⁹ adlı kitabı, özellikle Kerbelâ olayı sonrasında Şîî dünyada gerçekleşen yapılaşma konusunda fikir-hadise yaklaşımını getirerek, bazı yazarlardan farklı olarak olay sonrasında ve Şîî yapılaşmasını değerlendirmektedir. Kendisi özellikle "Tevvâbûn" hareketinin Şîîliğin siyasî manada teşekkülü anlamına gelmediğini, bu hareketin bir pişmanlık tezahürü olduğunu söylemektedir.

Julius Wellhausen'in *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasî Muhalefet Partileri*¹⁰ adlı çalışması, Hz. Hüseyin konusunu ele alırken, meseleye bir müsteşrik edasıyla yaklaşmıştır. Özellikle savaş konusu işlenirken mesele, görmek istediği şekilde değerlendirilmektedir.

⁴ M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, Şamil Yayınları, Ankara 1979. IV, 160–212.

⁵ Ahmed el-Kâtib, *Şîada Siyasal Düşüncenin Gelişimi -Şûrâdan Velâyet-i Fakîh*, ter. Mehmet Yolcu, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2005.

⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1996.

⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, Selçuk Yayınları, Ankara 1984.

⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", DİA, Divantaş, İstanbul 1998, XVIII, 518–521.

⁹ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, TDV Yayınları, Ankara 1993.

¹⁰ Julius Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasî Muhalefet Partileri*, ter. Prof. Dr. Fikret İşıltan, TTK. Basımevi, Ankara 1989.

Metin And'ın *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Taziye*¹¹ adlı kitabı, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hakkında bilgi vermekle birlikte, özellikle Kerbelâ sonrası Şiîlerin Muharrem ayı yaşantılarını kapsamlı bir şekilde ele alması açısından önemlidir. Çalışmamız sırasında sık sık yararlandığımız Metin And'ın bu çalışmasında özellikle İran'da ve Iğdır'da yaşanan Muharrem ayı uygulamaları, geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir. Hatta bu çalışmasında Iğdır şehrindeki Muharrem ayı uygulamalarını, yaptırdığı bir gözlem ile aktarmıştır. Buna benzer bir uygulamayı, İran için de yapmıştır. Bu çalışma, dünyanın birçok yerinde yaşayan Şiîlerin, Muharrem ayı uygulamalarını aktarmanın yanında, ağırlığı İran'daki yaşantıya vermiştir. Bu eserde, İran'ın Muharrem ayı ile ilgili yaşantılarını konu alan Rusya, Vatikan, İngiltere gibi ülkelerde bulunan ta'ziye örnekleri, çalışma için ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

Çalışmamız sırasında Muharrem ayını ele alırken, bu ay konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in hadislerini çalışmada mümkün mertebe zikretmeye çalıştık. Özellikle bu ay konusunda zikredilen çeşitli rivayetler, çalışmamızda önemli bir yer tutmuştur. Abdulazim b. Abdulkavi' el-Münziri'nin *Et-Terğib ve't-Terhib Minel Hadîs-i Şerif*¹² adlı eserinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in Muharrem ayının önemini belirten hadisleri de bulunmaktadır. Bu eserde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in kendisine ait olmayan Muharrem ayının önemini belirten mevzu' bir hadis de vardır. Ancak bu hadisin açıklamasında Beyhâki, bu rivayetin hadis olmadığını, ama diğer hadislerle değerlendirdince hadisin manasının doğru olduğunu ifade etmektedir.

Abdulkadir Geylanî'nin *Gunyetü't-Tâlibîn*¹³ adlı eseri, Muharrem ayında ve özellikle de Âşûrâ gününde nelerin yapılması gerektiği ve özellikle Âşûrâ gününde nelerin meydana geldiği konusunda fazlaca bilgi vermektedir. Eserde, Muharrem ayında tutulan oruçların ne gibi karşılıklarının olduğu, bu tutulan oruçlar sayesinde kişilerin ulaşacakları makamların neler olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında Muharrem ayında ve özellikle de Âşûrâ gününde yapılması gerekenlerin neler olduğu, bu sayede hem dünyada hem de ahirette ne gibi kazanımların olacağı hakkında da bilgiler vermektedir. Yalnız Muharrem ayında ve Âşûrâ gününde yapılması gerekenler ve bu zaman dilimlerinde geçmişte nelerin olduğu konusunda verilen bilgiler, sanki

¹¹ Metin And, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Taziye*, YKY, İstanbul 2007.

¹² Abdulazim b. Abdulkavi' el-Münziri, *Et-Terğib ve't-Terhib Minel Hadîs-i Şerif*, Mısır 1954. II, 114–116.

¹³ Abdulkadir Geylanî, *Gunyetü't-Talibin*, ter. Abdulkadir Aksel, Sağlam Yayınları, İstanbul 1991, s. 461–474.

Emevî yönetimi ile aynı yolda yürüyüşün bir göstergesi gibidir. Dolayısıyla eserdeki bilgileri alırken, seçici ve eleştirici bir yaklaşım sergilemek gerekir.

Tabîî ki her şey zıddı ile vardır. Durum böyle olunca yukarıda saydığımız, Muharrem ve Âşûrâ gününü öven ve büyük vaatlerde bulunan bilgiler olduğu gibi, bunların yanlış ve hatta mevzu' olduğunu söyleyen yazarlar, bunları yazan kitablarda olacaktır. Bu doğrultuda İbni Kayyim el-Cevziyye'nin *Zâdü'l-Me'âd Fi Hedyi Hayri'l-İbâd (Rasûlüllah'ın Yaşadığı İslâm)*¹⁴ adlı eseri ve Zeynüddîn b. Abdilaziz el-Melîbarî'nin *İrşâdü'l-İbâd İla Sebilürreşâd*¹⁵ adlı eseri, Muharrem'de yapılması tavsiye edilen rivayetlerin sünnete uygun olmadığı ve hatta mevzu' olduğu konusunda bilgiler vermektedir. Bu çalışmalar, konuya daha çok anlama ve anlamlandırma gayreti ile ve tarafsız bir gözle yaklaşmayı amaç edinmektedirler.

Çalışmamız sırasında Kerbelâ denen yerin önemi, ne gibi ehemmiyetinin olduğu, bu yere verilmesi gereken önem hakkında Şîî hadislerin neler olduğu konusundaki bilgiler için müracaat ettiğimiz, Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî'nin *Tezhibu'l-ahkâm*¹⁶ adlı eseridir. Bu eser, önemli bir Şîî kaynak konumundadır. Eserde Hz. Hüseyin konusu, çok sıklıkla ve büyük bir ehemmiyette işlenmektedir. Bu eserde ayrıca, Kerbelâ'ya nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda çok sayıda hadis vardır. Eser ele alınırken, hadislerin Şîî taraftarlığını ifade eden bir tavır takındığı gözden ırak tutulmamalıdır. Eserdeki hadislerin yabana atılamayacak kadar önemli bir kısmı, Şîî taraftarların varlığını ortaya koymak için giriştikleri hadis uydurma sonucu ortaya çıkmış görüntüsü vermektedir.

Bu bağlamda bu ayı ve bu üzücü olayın geçtiği yeri konu alan çok sayıda kitabın, şiirin varlığı da malümdür. Fuzûlî'nin *Hadikatü's-Sü'eda*¹⁷ adlı eseri, Kerbelâ ve Hz. Hüseyin hakkında yazılan şiirleri konu alan en önemli eserdir. Bu eserde Hz. Hüseyin, şehidler ve Ehl-i Beyt fertleri için olayların anlatılması sırasında olağanüstü, mübalağalı ve acıklı şiirsel bir dil kullanılmıştır. Bu eser, Şîî ve Alevî dünyada çok ayrı bir yere sahiptir. Eser, Şîî ve Alevî gruplar arasında Muharrem ayı içerisinde ve özellikle de Âşûrâ gününde okunması gereken eserler arasında en fazla değer verilen bir konumdadır.

¹⁴ İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd Fi Hedyi Hayri'l-İbâd (Rasûlüllah'ın Yaşadığı İslâm)*, trz. Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü, Rınar Yayınları, İstanbul 2007, I-II, 431-432.

¹⁵ Zeynüddîn b. Abdilaziz el-Melîbarî, *İrşâdü'l-İbâd İla Sebilürreşâd*, Kahire trz. s. 50.

¹⁶ Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *Tezhibu'l-ahkâm*, Tahran 1390.

¹⁷ Fuzûlî, *Hadikatü's-Sü'eda (Erenler Bahçesi)*, haz. Servet Bayoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

H. Hüseyin ve Kerbelâ konusunu işleyen şiir kitaplarından birisi de Hâce Muhammed Lutfi'nin "*Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*"¹⁸ adlı eseridir. Bu eserde de çok sayıda H. Hüseyin, Kerbelâ gibi konularda şiirler bulunmaktadır. Bu kadar şiirin varlığı, sanki Muhammed Lutfi'nin hemen her Muharrem ve Âşûrâ geldiğinde bu konularla ilgili şiirler yazdığını akla getirmektedir. Bu şiirlerde H. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ve Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi açıkca kendini göstermektedir.

V. A. Gordlevski'nin *İstanbul'da Muharrem Günleri*,¹⁹ Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun *Eski Muharremler'de Mersiye Ve Âşûrâ*,²⁰ M. Selim Gökçe'nin *Ya Hoy Goygoy Cânım*,²¹ Mustafa Kara'nın *Dergâhlar Ve Mersiyehaneler*,²² Emin Nedret İşli'nin *İstanbul Dergâhlarından Muharrem Davetiyeleri*²³ adlı makaleleri, geçmiş yıllarda Osmanlı devletinde ve özellikle de İstanbul'da Muharrem ayında yapılanları göstermek açısından önemlidir. Çalışmamızda yararlandığımız bu makaleler, Âşûrâ gününde gerek dergâhlarda yaşananlar ve gerekse de Goygoycular hakkında fazlasıyla bilgi vermektedir.

Eyüp Baş'ın *Aşûra Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler*²⁴ adlı makalesi, çalışmamızda çok kez yararlandığımız bir makaledir. Bu çalışma, hem geçmiş yıllarda Âşûrâ gününde yaşanmış olayları anlatmakta ve bu günde olan olayların değerlendirmesini yapmakta, hem de Âşûrâ gününde mâtemin nasıl ortaya çıktığı konusunda bilgiler vermektedir. Yine bu bağlamda Hanifi Şahin'nin *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*²⁵ adlı çalışması, Muharrem ayının tarihinin ne olduğu, geçmişte bu ayda nelerin yapıldığı ve Âşûrâ günü mâtemlerinin nasıl başladığı konularını işlemektedir.

¹⁸ Hâce Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*, Efe Hazretleri Vakfı, İstanbul 2006, s. 144–145, 159–167, 180...

¹⁹ Gordlevski, V. A., "İstanbul'da Muharrem Günleri", *Türk Edebiyatı*, ter. Cemal Aydın, sayı: 411, yıl: 36, Ocak 2008, s. 20-24.

²⁰ Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremler'de Mersiye Ve Âşûrâ", *Türk Edebiyatı*, sayı: 411, Yıl: 36, Ocak 2008, 28-29.

²¹ M. Selim Gökçe, "Ya Hoy Goygoy Cânım", *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, yıl: 36, Ocak 2008, s. 30–31.

²² Mustafa Kara, "Dergâhlar Ve Mersiyehaneler", *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 10–15.

²³ Emin Nedret İşli, "İstanbul Dergâhlarından Muharrem Davetiyeleri", *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 26–27.

²⁴ Eyüp Baş, "Aşûra Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *AÜİF Dergisi*, sayı: 1, yıl: 2004, XLV, 167–190.

²⁵ Hanifi Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSE, Erzurum 2008.

1.2. Mülâkatlar

Eserin oluşması sırasında Şîî ve Alevî grupların temsilcileri ile çok önemli olarak gördüğümüz görüşmelerimiz olmuştur. Görüştüğümüz kişilerden olan Ahad Emirçupani,²⁶ İran'ın Tebriz şehrinde doğmuş ve otuz sekiz yıl burada kalmıştır. Daha sonra Türkiye'ye göç eden Emirçupani, yaklaşık yirmi beş yıldır da Türkiye'de yaşamaktadır. Kendisi, Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Fars Dili Bölümü'nde Yrd. Doç. Doktor sıfatı ile öğretim üyeliğini sürdürmektedir. Bu şahıs, İran'da ve özellikle de Tebriz'de yaşayan Şîîlerin Muharrem ayında, özellikle de bu ayın ilk on gününde yapılanların neler olduğu konusunda fazlasıyla bilgiler vermiştir.

Bir ikinci görüşmemiz Kadir Bulut²⁷ adında bir Alevî ile yaptığımız görüşmedir. Kendisi, Çimişkezek Nazimiye Cem Evlerinin Dedelik Hizmetlerini yapmakta ve ayrıca toplumda hocalık görevini de yürütmektedir. Kendisinden özellikle bu ayda, günümüzdeki Alevîlerin neler yaptığı konusunda bilgiler aldık. Dedelik görevini yürütmesi sebebiyle verdiği bilgiler, haliyle çok daha önem taşımaktadır.

Son olarak da Hüseyin Koca²⁸ adında bir Alevî vatandaş ile Muharrem ayında yapılanları görüştük. Alevîlik'te Dedelik görevini yürüten birinden sonra bir Alevî vatandaşla bu ayda yapılanları görüşmek, elde edilen bilgileri çift taraflı bir mukayese ile değerlendirme imkanı vermiştir.

2. Takip Edilecek Metot

Bir çalışma sırasında kullanılan metot (yöntem); araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice ilişkisini ve bu ilişkilerin temelinde yer alan soyut ilmî kanunları tesbit edebilmek için izlenmesi gereken yol veya araştırmanın oluşturulması ile ilgili zihinsel bir süreç ya da araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullanılan genel yaklaşım olarak tanımlanabilir.²⁹

²⁶ Ahad Emirçupani, 18.06.1949 tarihinde İran'ın Tebriz şehrinde doğmuştur. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Fars Dili Bölümünde Yrd. Doç. Doktor sıfatı ile öğretim üyeliğini sürdürmektedir. Kendisi çifte vatandaşlık hakkına sahiptir. 38 yıl İran'da kalmıştır. Kendisi 20 yıldır da Türkiye'de yaşıyor.

²⁷ Kadir Bulut, Çimişkezek Nazimiye Cem Evlerinin Dedelik Hizmetlerini yapmaktadır. Atını zamanda toplumda hocalık görevini de yürütmektedir. Kendisi, 12 ocak içerisinde 5. Seyyid Sad-i Evlad-ı Resûl Ocağından Seyyid Mahmud Hayranî evlatlarından Seyit Kureyşan ocağına mensuptur. Bulut, Ovacık Derviş Divanî kolundan gelmektedir. Seyyiddir.

²⁸ Hüseyin Koca, emekli bir Alevî vatandaşdır. 1945 Erzurum doğumlu olan Koca, şu anda Erzurum'un Yenişehir ilçesinde yaşamaktadır.

²⁹ Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği*, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2004, s. 25.

Bu tanımdan sonra şunu belirtmemiz gerekmektedir ki, her bilim dalında olduğu gibi İslâm Mezhepleri Tarihi çalışmalarının da kendisine has bir tarzı, bir metodu vardır. Bu metot, asıl olarak ele alınan konunun tarafsız, yansız; olayları kendi içerisinde değerlendirerek ve geçmiş inanış, görüş ve yargıları bu araştırmaya yansıtmadan mümkün mertebe olayları olduğu gibi aktarmaktır. Biz de çalışmamızda, olayları incelerken tarafsız olmaya gayret gösterdik. Diğer bir ifade ile çalışmamızda deskriptif/betimleyici metot'u mümkün mertebe uygulamaya çalıştık.

Zira bir araştırmayı bilimsel bir araştırma olarak değerlendirilebilmek için, o araştırmanın bilimsel kriterleri taşıması gerekir. Bunun için araştırma sırasında araştırmacının mümkün mertebe tarafsız, ön yargısız ve olayları kendi şartları içerisinde değerlendirebilmesi gerekir. Bizler de çalışmamızda bu kuraldan hareketle günümüz gerçeğini, sosyal olguları sosyol bir duyarlılık içerisinde değerlendirdik.

Ele aldığımız konu ile geçmiş ve özellikle de günümüz uygulamalarını gün yüzüne çıkarmak istedik. Çünkü bu ay, inanışların oluşmasında gerçekten büyük bir anlama ve hatırlatmaya sahiptir. Sosyal kurumları ve hareketleri anlamak için sözlüklerle ve etimolojik analizlerle hareket edilmez. Sosyal olayları, dinî hareketleri, fikir hareketlerini anlamak için onların tarih içerisindeki gelişme süreçlerine bakılır, analiz ona göre yapılır.³⁰ Bu tarz bir tutum, geçmişteki oluşumların hangi etkiler sonucunda ve ne gibi süreçlerden geçerek bu güne geldiğini görmek açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira ancak bu şekilde hareket edilirse, geçmişte olan olaylar geçmişin şartlarından hareketle tanımlanmış olur. Eğer geçmişte olan olaylar, geçmişin şartları içerisinde değilse, günümüz şartları içerisinde değerlendirilmeye çalışılırsa, o zaman sebep-hadise ilişkisi sağlanamamış olur.

Çalışmamızda, çevrenin ve ortamın etkisiyle kişilerde oluşan duygu yoğunluğunu ve bu yoğunluğun sonuçlarını da zikretmeye çalıştık. Zira şahısların veya toplulukların fikir ve görüşleri, ictimâî, târihî, siyâsî çevreden tecrid edilemez.³¹ Bu bağlamda özellikle Kerbelâ olayı sonrasında ortaya çıkan ve tarihe “Tevvâbûn” hareketi olarak geçen oluşumları ve bu hareketin yorumlarını çalışmada zikretmeye çalıştık.

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Müzakereler”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999. s. 274.

³¹ el-Bağdadî, Abdülkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Çevirmenin Önsözü, XXII. çev. Ethem Ruhi Fırlı, TDV. Yayınları, Ankara 2005.

Çalışmamız sırasında elimize geçen bütün kaynakları ve bu kaynaklardaki bütün bilgileri vermekten, olabildiğince kaçınmaya çalıştık. Çok ilginç veya çelişkili gelen bilgileri, sadece dikkat çekmek için dipnotlarda zikretmeye çalıştık.

Birçok bilim dalında olduğu gibi, bazen İslâm Mezhepleri Tarihi kaynaklarında da verilen bilgiler, abartılı hatta uydurma olabilir. Böyle bir durum karşısında yapılması gereken, karşılaştırma yapıp bu kaynakları kritik etmekten geçmektedir. Bu doğrultuda yer verilen bilgilerin mümkün mertebe akla en uygun ve inanılması en kolay bilgiler olmasına dikkat ettik. Ancak Kerbelâ ve Hz. Hüseyin ile ilgili ele alınan üç grup tarafından anlatılanları, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için aynen aktardık. İslâm Mezhepleri Tarihi araştırmalarında esas olan şey, bunların yanlışlığını doğruluğunu ortaya koymak değil, var olan gerçekleri olduğu gibi aktarmak, değerlendirmeyi okuyucuya bırakmaktır.

Bunların yanında, ele alınan konunun da belli sınırları olması gerekiyordu. Bu, çalışmada belli alanlarda daha derinlemesine bir araştırma yapmak için gerekiyordu. Bu doğrultuda çalışmayı, Şîî, Alevî ve Sünnî kesimle sınırlı tutmaya çalıştık. Ele aldığımız bu üç grubun da kendilerine mensup alt katmanlarını ayrı ayrı ele almadık. Bu grublara toplu olarak yaklaşmaya çalıştık.

Bu sınırlamanın yanı sıra çalışmada belli bölgeleri de sınırlamaya tabi tuttuk. Çalışmamızda Şîî topluluğu ele alırken, Türkiye’de Iğdır şehrini işlemeye çalıştık. Ülkeler bazında ise, sadece İran sınırları içerisindeki uygulamaları aktardık. Bunun yanında bu grubun geçmiş tarihlerini ele alırken ise, İstanbul eksenli olmaya çalıştık. Çünkü bu şehir, Osmanlı Devleti’nin başkentidir. Eğer bu ülkenin başkentinde güçlü bir şekilde yaşıyorsa, diğer şehirlerde yaşanması daha kolaydır.

Yine Muharrem ayı uygulamalarını ele alırken, bu ayda ilk olarak mâtemin nerede ve nasıl ortaya çıktığını da çalışmada zikretmeye çalıştık.

Şîî topluluğu incelerken, bu grubun Muharrem ayı uygulamalarını daha yakından tanıyabilmek için, İran’dan Türkiye’ye göçmüş birisinin bilgilerini aktarmanın daha yararlı olacağından hareketle, bu ayla ilgili bilgilerine başvurduk.

Alevî topluluğu incelerken ise, Türkiye’deki Alevî ve Bektâşî grupları genel olarak incelemeye çalıştık. Alevîlerin bu ayda yaptıklarını işlerken, iki görüşme gerçekleştirdik. Bununla, çalışmada yaşayan canlı örneklerden yararlanmak istedik.

Sünnî kesimi ele alırken, sadece Türkiye sınırları içerisinde kalmaya çalıştık. Ancak bu grubun geçmişteki uygulamalarını da çalışmada zikrettik.

Çalışmamızın giriş bölümünde, çalışmamız sırasında yararlandığımız kaynakların bazılarını kısaca tanıtmaya çalıştık. Devamında takib edilecek metod hakkında bilgiler verdik. Daha sonra, çalışmamız sırasında karşılaşmış olduğumuz zorlukları aktarmak istedik. Ayrıca ayrı bir başlık altında, ele aldığımız konunun gruplarını tanımlamaya çalıştık. Dolayısıyla ileride bu grupların Muharrem ayı uygulamaları işlenirken, ayrıca bir tanımlamaya gitmedik. Giriş bölümünde son olarak, tarihi süreç içerisinde Muharrem ve Âşûrâ geleneğinin değişim sürecini işlemeye çalıştık.

Birinci bölümde ise öncelikle Muharrem ayı hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Bu bağlamda, bu ay hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in hadislerini ve bu ayda gerçekleştiği rivayet edilen olayları sıralamaya çalıştık. Daha sonra çalışmamızda önemli bir yer tutan, Hz. Hüseyin ile ilgili tarihi bilgiler verdik. Hz. Hüseyin'in 626 yılı ile başlayan ve 680 yılı ile son bulan hayat hikâyesini aktarmaya gayret ettik. Bu bölümde Kerbelâ olayı ve Hz. Hüseyin ile ilgili bazı olağanüstü bilgileri zikrettik. Bu, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hakkındaki yaklaşımların ne derece toplumda işlenmiş olduğunu, ne gibi inanışları beraberinde getirdiğini görmek için önemliydi. Bu sayede hadiselerin ortaya çıkardığı fikirleri, duygu ve düşünceleri tarafsız bir gözle görme ve geçmişteki üzücü olayla ortaya çıkan inanışları irtibatlandırmayı sağlamaya çalıştık.

Devamında geçmiş tarihlerde bu ay ile ilgili özellikle Osmanlı ve İran topraklarında hayat bulan uygulamaları işledik. Tabî ki günümüze gelinceye kadar Muharrem ayı uygulamalarının nasıl doğduğunu ve nasıl çığ gibi büyüüp bir hayat anlayışı halini aldığını da göstermeye çalıştık.

Son bölüm olan ikinci bölüme gelince, öncelikle günümüzde Muharrem ayının İran'da ve Türkiye'de yaşayanlar tarafından nasıl değerlendirildiğini anlatmaya çalıştık. Bu bölümde, Şîîleri, Alevîleri ve Sünnîleri ayrı ayrı olarak ele aldık.

3. Çalışma Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Geçmişte yaşanan olaylar, insanların hafızalarından kolay kolay silinememektedir. Bu durum, günümüzde çeşitli grupların araştırılması istendiğinde, araştırma sırasında haliyle belli zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu zorluk,

dünyada İslâm adı altında varlığını devam ettiren ve Sünnîlik'ten sonra ikinci büyük topluluğu oluşturan Şîlik'te de kendisini göstermektedir. Özellikle geçmiş tarihlerde bu içine kapanma ve dışarıdakilere sırtını dönme, kendisini daha da fazla hissettirmekteydi. Geçmiş tarihlerde bu kapıların kapanması, özellikle Sünnîlere karşı büyük bir kararlılıkla uygulanmıştır. Böyle bir tutum içerisine girilmesinde, Kerbelâ olayı ve Emevîlerin Şîi topluluğa karşı yaptıkları baskı ve zulüm, büyük bir önceliğe sahiptir. Bu sırt çevirme, Osmanlı Devleti söz konusu olunca, daha bir kararlılıkla uygulanmıştır. Osmanlılara karşı takınılan bu tavırda, 23 Ağustos 1514³² tarihinde gerçekleşen Çaldıran savaşının ayrı bir yeri vardır. Bunun yanında Safevî ve Osmanlı arasındaki dinî çekişme de, bu uygulamanın tuzu-biberi olmuştur.

Bütün bu sayılanların bir sonucu olarak şunu söyleyebiliriz ki, XVII. yüzyılda Osmanlılara Müslüman gözüyle bakılmamaktaydı ve bir kişi eğer mesela Muharrem ayı uygulamalarını izlemek isteseydi, canını tehlikeye atmak zorundaydı.³³ Ancak bugün bu uygulama, büyük ölçüde değişse de hala yer yer devam etmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, İran'daki Muharrem ayında yapılanları anlamak ve anlatabilmek için, Türkiye'ye göç etmiş birinden fazlasıyla yararlandık.

Bu çalışma sırasında Iğdır ilindeki Muharrem ayı uygulamalarını daha iyi aktarabilmek ve birinci elden bilgiler verebilmek için yararlanmak istediğim kişi, bu isteğimizi önce kabul ederken, sonradan bundan vazgeçmiştir. Üstelik bu şahıs, bir üniversite mezunu idi. Söylenebilecek tek şey, bütün dünyanın büyük bir köy halini aldığı bir devirde, birbirimize daha fazla güvenerek ve birbirimize daha fazla açılarak hakkımızdaki olumsuz düşünceleri değiştirmektir.

İdolojik tarihleri kendi varlıklarının amentüsü haline getiren cemaatlerin diğer cemaatleri yok edebilmek için öncelikle onların tarihlerini tahribe yönelmektedirler. Bu da sahte bir tarih oluşturma'nın ikinci cephesi olan tarihlerin imhası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu negatif tarihçilik, tarihin bizzat ortadan yok olmasına, yerine efsane ve masalın almasına neden olmaktadır. Herkes aynı şeyi yaptığından, her bir ideolojik cemaat, kendi tarihini alabildiğince yüceltmek ve tüm istenmeyen unsurlardan arındırarak tahribatı bir üst noktaya çıkarırken, karşı tarihlerdeki bütün iyi unsurları da yok ederek, bu alandaki tahribatı da zirveye ulaştırır. Böylesine bir sürecin ulusal bir

³² Nazım Tektaş, *Çaldıran Saray Saraydan Sürgüne Osmanlı*, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul trz. s. 169.

³³ And, *a.g.e.*, s. 57.

düzeyde toplumsal barışa çok zarar vereceği açıktır. Bu zararı gidermenin tek bir yolu vardır; tarihi bir arınma alanı, inanç alanı olmaktan çıkartıp, nisbî doğruların getirebildiği ortamı oluşturabilmektir.³⁴

Sünnîlere yeterince açılmama, sadece Şîîlere has bir şey değildir. Bunun yanında ele aldığımız Alevî toplulukta da bu uygulamayı gördük. Aslında Türk Alevîlerinin bir huyu vardır; Sünnîlere açılmamak. Bunun yanında Sünnî olmayan kişileri ise aralarına alıp onlara açılmak.³⁵ Bu durum ise olayları daha içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Son zamanlarda bu gerçek, kısmî olarak değişse de, bu konuda çok zamanın geçmiş olduğu da bir hakikattir. Gerçek olan bir başka şey de, birbirimizi anlama konusunda çok geri kaldığımızdır.

Bu konu bağlamında şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, Sünnîlik ve Alevîlik arasında bazı temel problemler de vardır. Bu temel problemlerden birisi de şudur: Bugüne kadar yapılageldiği gibi ne Alevîlik, Sünnî kesimde söylendiği gibi “eğer Alevîlik Hz. Ali’yi sevmekse biz daha fazla Alevîyiz” yaklaşımıyla anlaşılabilir, aydınlatılabilir, ne de Sünnîlik “bu Arap İslâmıdır” söylemiyle çözümlenebilir.³⁶ Dolayısıyla özellikle Türkiye’de büyük bir çoğunluğu oluşturan bu iki grubun, aralarındaki ihtilafları halletmek, çözüm yollarını bulabilmek için yapmaları gereken, bu grupların temsilcilerinin bir araya gelerek ihtilaflı konuları büyük bir kararlılıkla, cesaretle ve gerçeklik sınırları içerisinde ele almaktır

Çalışma sırasında Erzurum’da yaşayan Alevîlerin Muharrem ayı uygulamalarını daha yakından bilmek ve onları daha iyi aktarabilmek için, bazı Alevîlerden bilgi almak istedik. Ama bilgi vermekten çekindikleri için kendileri ile görüşemedik.

Aslında bunun yanında bilgilerinden yararlanabildiğimiz Alevîler de oldu. Burada onların haklarını vermek gerekir. Bu Alevîlerin verdiği bilgiler, çalışmada büyük bir katkı sağlamıştır. Üzüntü veren nokta, aynı toprakları paylaşmamıza rağmen, belli ölçüde de olsa hala içine kapanmanın devam edemesidir.

³⁴ Ocak, *Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, s. 16.

³⁵ İlber Ortaylı, “Müzakereler”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999. s. 52.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Açış Konuşmaları”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999. s. 15.

4. Konuyla İlgili Temel Kavramlar

4.1. Şîa

Şîa, Arapça’da (şy’a) kökünden gelme bir kelimedir ve yaygın olarak “tarafdar, yardımcı, fırka” anlamlarına gelir. Terim olarak Şîa, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik için en lâıyk kişi olarak gören ve onu nass ve tayinle “meşru” halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adıdır.³⁷

Şîa, Şîa’nın fırka olarak zuhuruna kadar, “tarafdar” anlamında, Arap dilinde sık sık kullanılmış bir kelimedir. Genel anlamdaki bu kullanış, Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehid edilişinden sonraya kadar devam eder. Bu hadiseden kısa sayılabilecek bir müddet sonra Şîa, bir terim olarak Emevîlere karşı Hz. Hüseyin’in intikamını almak ve Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun soyuna yardım etmek için toplananları ve onlara tarafdar olanları ifade etmeye başlamıştır.³⁸

Hz. Hüseyin’in şehid edilmesi ve devam eden süreçte Ehl-i Beyt mensuplarına yapılan haksızlıklar, Müslümanların vicdanlarında yaralar açmış ve bir nevi savunma psikolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yüzden Ehl-i Beyt’i öven hadisler kitaplarda yabana atılmayacak çoklukta nakledilmiştir.³⁹ İnsanların kalblerinde hissettikleri bu büyük acılar sonucunda ilk hadis uyduranlar da yine Şîa olmuştur.⁴⁰

Şîilik, kudret ve cevveliyeti, gelişebilmek bakımından siyâsî sahada haddinden fazla mukavemetle karşılaştığı için, ağırlık merkezini daha ziyade dinî sahaya kaydırmıştır. Ona bu hususta bilhassa siyâsî maceraları yardımcı olmuştur. Münferit bir haricî tarafından öldürölen Hz. Ali’nin kanından ziyade, devlet kuvvetlerinin kılıç darbeleri altında can veren Hz. Hüseyin’in kanı, Şîilik müessesesinin temelini teşkil etmiştir. Şîiler için Hüseyin’in ölümünün cennete götüreceğ bir yol oluşu, buna dinler tarihinin gösterdiği gibi ekseriye ıstırap çekme unsuru ile birleşen başka bir dinî tasavvurun, ilâhî unsurun insan içinde tecellîsi tasavvurunun eklenmesinden doğmuştur.⁴¹

³⁷ Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 118. Ayrıca bkz. Fikret Karaman, “Şîa”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yayınları, Ankara 2006, s. 620; Ali Bardakoğlu, “Şîa”, *İlmihal*, DİB Yayınları, Ankara 2006, I, 29; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul trz. s. 189. Şîiler için başka tanımlar da vardır. Bkz. A. Nevzad Odyakmaz, *Bektâşilik, Mevlevîlik, Masonluk*, Özne Yayınları, İstanbul 1999, s. 47–48; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudî Mezhepler*, AÜİF. Yayınları, Ankara 1965. s. 75.

³⁸ Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 118.

³⁹ Mehmet Nuri Genç, *İslâm Mezhepleri Tarihinde Ehl-i Beyt Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum 2003, s. 74–80.

⁴⁰ İbrahim Bayraktar, *Hadîs Usûlü*, AÜİF, Erzurum 2000, s. 24.

⁴¹ R. Strothmann, “Şî’a”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB. Basım Evi, İstanbul 1979, VIII, 503.

4.2. Alevî

Alevîlik, Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dini ve siyasî gruplar için kullanılan bir terimdir. Sözlükte "Ali'ye mensup"⁴², onun soyundan gelen, onu seven, sayan ve bağlılığını ifade eden kimse demektir.⁴³ Bu kavram, siyasî anlamda Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi ve onun soyundan gelenleri İmam olarak kabul edenler için de kullanılmıştır.⁴⁴ İslâm siyasî tarihinde ise bu terim, ilk defa hilâfetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵

Bunula birlikte Alevî kelimesi, terim olarak farklı anlamlara da gelmektedir. Söz gelimi tasavvufta Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat olup, silsile itibariyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Hz. Ali vasıtasıyla ulaşan tarikatların genel ismidir. Mezhepler tarihinde ise Hz. Ali'yi en üstün sahâbî olarak gören ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra, onun Allah'ın ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenlerle, Şîa ile aynı anlama gelmektedir.⁴⁶

Tarihi açıdan Alevî, soyu Hz. Ali'dan gelen demektir ve bu söz İran'da kullanıldığı zaman da bu anlaşılmaktadır. Örf ve cemaat dışı bir islâm mezhebini adlandırmak üzere ortaya çıkışı ise ancak XIX. yüzyıla doğrudur.⁴⁷

Alevîlik, birçok gruptan etkilenmiştir. Bu etkiler ise, hala yaşanmakta ve yaşatılmaktadır. Bu geçekten dolayı da Alevîlik, eklektik bir yapıya sahiptir denebilir.⁴⁸

Bugün Alevîlik denince anlaşılması gereken, inançtan çok bir yaşama kuralı, yaşayış biçimi olduğudur.⁴⁹ Yukarıda zikredilen tanımlardan başka da çok sayıda tanım vardır. Biz, bu tanımların her birini ayrı ayrı verme yoluna gitmeyeceğiz. Ancak şunu söylemeden de geçemeyeceğiz. Bütün bu tanımlar, Alevîlik için tam bir tanım

⁴² Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", DİA, Divantaş, İstanbul 1989, II, 368–369. Ayrıca bkz. Yörükkan, *a.g.e.*, s. 463.

⁴³ Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 233. Ayrıca bkz. Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2004, s. 38–39; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik-Bektâşilik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977, s. 33.

⁴⁴ "Alevî(lik)", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Fikret Karaman, v. dyr., DİB. Yay., Ankara 2006, s. 20. Bunun dışında da tanımlar vardır. Bkz. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnilik "İslâm Düşüncesi"*, Hür Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1979, s. 8; İlyas Üzümlü, *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2007, s. 7; Kutluay Erdoğan, *Alevilik Bektâşilik*, İletişim Yayınları, yrs. 1993, s. 28. Seyit Derviş Tur, *Erkânname*, Can Yayınları, İstanbul 2002, s. 285; Hüseyin Türk, *Anadolu'nun Gizli İnançları Nusayrîlik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 15.

⁴⁵ Ocak, *a.g.md.*, s. 368–369.

⁴⁶ İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yayınları, İstanbul 2000, s. 3. Ayrıca bkz. Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 233.

⁴⁷ Keskin, *a.g.e.*, s. 39. Bu açıklamaya rağmen Noyan, Hurûfiliğin Bektâşilikle uzaktan yakından ilgi ve ilişkisinin olmadığını iddia etmektedir. Bedri Noyan Dedebeba, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2002, II, 291.

⁴⁸ Türk, *a.g.e.*, s. 16-17; Cemal Şener, *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s. 48.

⁴⁹ Fuat Bozkurt, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 1.

olmamaktadır. Alevîliğin tanımının tam yapılamamasının nedeni, belkide Alevîliğin nev'i şahsına munhasır dinî-sosyal bir hareket oluşundandır. Dolayısıyla da mezhepleri ve tarikâtları tanımlamada kullanılan ölçüler, Alevîleri tanımlamada yetersiz kalmaktadır.⁵⁰

4.3. Sünnî

Ehl-i Sünnet, dini anlamada Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ve ashabının yolunu takib eden, onları örnek kabul eden, Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in sünnetini rehber edinen ümmet çoğunluğu anlamında bir terimdir. Bu grup, sünnete bağlı olduğu ve cemaat ruhundan ayrılmadığı için "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat" adıyla da anılmış, "Ehl-i Hak" terimi de çoğunlukla Ehl-i Sünnet anlamında kullanılmıştır.⁵¹

Bugün bu topluluk, İslâm dünyasında hatırı sayılır bir çoğunluğa sahiptir. Dünyanın hemen birçok yerinde, bu mezhebin müntesiplerine rastlamak mümkündür.

5. Tarihi Süreçte Muharrem Ayı ve Kerbelâ Olayına Yüklenen Anlam

Tarih, önemli zamanların ve önemli olayların kendisini her zaman içerisinde barındırdığı bir hakikattir. Bu cümleden hareketle şunu söylemek gerekir ki, hemen her milletin ve dinin kendisi için önemi, diğer zaman dilimlerine göre fazla olan tarihleri vardır. Bu tarihler ise, diğer zamanlarda yapılmayan eylemleri, yaşamayı beraberinde getirmiştir. Bu yaşananlar bazen mutluluk içerikli iken, bazen de üzüntü ve yas içerikli olabilmektedir.

İslâm dünyasında da bazı aylar, içerisinde barındırdığı özelliklerden dolayı farklı önemde olabilmektedir. İslâm dünyasındaki bu önemli aylardan birisi, Muharrem ayı ve bu ayın onuncu günü olan Âşûrâ günüdür. Muharrem ayı ve Âşûrâ günü, tarihî süreç içerisinde kendisini her zaman önemli kılmış olaylarla doludur.

Bu ayda meydana gelen önemli olaylar Hz. Musa'ya, Hz. İbrahim'e, Hz. Nuh'a ve hatta Hz. Âdem'e kadar gitmektedir. Durum böyle olunca, İslâm tarihinde Muharrem ayı ve Âşûrâ günü, her zaman değerli kabul edilmiş ve önemine binaen eylemlerde

⁵⁰ Uludağ, *Türkiye'de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, s. 175–176.

⁵¹ Fıglalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 54; Ali Bardakoğlu, "İtikadî Fırkalar", İlmihal, DİB Yayınları, Ankara 2006, I, 22–23.

bulunulmuştur. Bu ayda yapılanlar doğaldır ki, tarihi süreç içerisinde belli değişimleri de geçirmiştir.

Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta da, İslâm dünyasında önemli bir yeri olan Muharrem ayının, Hz. İbrahim'den beri haram aylar arasında kabul edilmesidir. Haram aylar ve dolayısıyla da Muharrem ayı, Hz. İbrahim'den beri savaşmanın yasaklandığı aylardandır.⁵² Cahiliye döneminde, aralarındaki kanlı davalara rağmen, Hz. İbrahim'ın dininden kalan bu geleneğe uyulurdu. Ancak bu geleneğe bağlı kalmayan ve bu geleneği ihlal eden müşrikler de oluyordu.⁵³

Muharrem ayı, sadece savaşmanın yasaklandığı bir ay değildir. Bunun yanında bu ayda uygulanagelen başka şeyler de vardır. Oruç tutma geleneği, bu ayda geçmişten gelen en eski uygulamalardan birisidir. Özellikle Âşûrâ günü oruç tutmak, Hz. Nuh zamanından beri bütün Sâmi dinlerde makbul sayılan bir ibadettir. Hatta bu oruç, Yahudîler'e farz kılınmıştır. Bilinmesi gereken bir başka nokta da, câhiliye devrinde Kureyş'in de tuttuğu Âşûrâ orucunu, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de hicretten önce tutmuş, sonra bir ara terk etmişse de Medine'ye hicret edince, Hz. Musa'nın şeriatına uyarak yeniden bu orucu tutmuş ve Müslümanlara da tutmalarını emretmiştir.⁵⁴ Hatta bu konuda henüz bir emir bulunmamakla birlikte Hz. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, münadiler çıkararak Âşûrâ orucunu halka duyurmuş, geceleyin oruca niyet etmeyenlerin günün yarısında haberdar olsalar dahi, o andan itibaren oruca başlamalarını emretmiştir.⁵⁵ Ancak bu oruç, Ramazan orucunun farz kılınmasıyla isteğe bırakmıştır.⁵⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e kadar gelen Muharrem ayının ve Âşûrâ gününün önemi ve bu zamanda yapılanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in ölümünden kısa sayılabilecek bir zaman sonra artık farklı bir noktaya gelmiştir. Denilebilir ki, bu ayın ve günün önemi kendi mecrasında akıp giderken, yine bir Muharrem ayında ve Âşûrâ gününde meydana gelen Kerbelâ olayı, bu zamanlarda alışlagelmiş uygulamaları yeniden değerlendirmeye tabi tutmuş ve sonuçta da bu ay, herkes için yeni bir anlam taşır olmuştur. Hz. Hüseyin'in, 10 Ekim 680 yılında yakınları

⁵² Tövbe 5/36.

⁵³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İmam Gazâlî, *Mükâşşefetü'l Kulûb (Kâlpolarin Keşfi)*, ter. Abdülhalik Duran, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2005, s. 606.

⁵⁴ Müsned, VI, 29–30. Tirmizi, *Savm* 40.

⁵⁵ Buhârî, *Savm*, 69.

⁵⁶ Müsned, II, 57, 143.

ile birlikte gerçekten yürekleri sızlatan bir şekilde şehid edilmesi, işte bu ayın yeni anlamının kaynağını oluşturmuştur.⁵⁷

Bu anlamın oluşmasında, Kerbelâ olayının gerçekleştiği sırada, Ahmet Cevdet Paşa'nın, "Muaviye'nin en büyük hatalarından biri"⁵⁸ diye nitelediği Yezid'in halife olması, göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü Yezid, geçici olarak da olsa durgunlaşmış olan bazı gerçeklerin, bu sefer daha güçlü ve kanla sonuçlanacak bazı olaylara dönüşmesinde önemli bir yere sahiptir.

Kerbelâ; halife seçiminde dargınlıkla, Peygamberin gösterdiği yoldan ayrılmakla başladığı ileri sürülen bir görevin kanla yazıldığı yerdir. Artık barış, kardeşlik, sevgi denen duyguların kanla boğulduğu yerde, haklıyı haksızı arama olanağı kalmamıştır. Başlangıçta bir inanç uğrunda birleşen, kaynaşan, bir inancın sığağında ısınan canlar, altmış yıl içinde bir birine dişbiler olmuş, birbirinin kanına susamış duruma gelmiştir. İslâm tarihinde, çağlar boyunca sürüp gidecek olan inanç anlaşmazlığının, görev uyuşmazlığının başlıca nedeni, denilebilir ki Kerbelâ'da geçen acı olaydır.⁵⁹

Kerbelâ faciası, İslâm Tarihi'nde bir bakıma dönüm noktasıdır. Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve bütün Müslümanların da takdir edip saygı duyduğu Hz. Hüseyin'in aile fertleriyle birlikte feci şekilde şehid edilmesi, o güne kadar sadece siyasî bir mahiyet taşıyan Hz. Ali taraftarlığının, artık giderek dinî bir hüviyete bürünmesine ve bir mezhep karakteri kazanmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁰

Hız. Ali taraftarları, varlık konusunda artık aradığını bulmuştu. Zira bu olay, artık sıradan üzücü bir olay değil, İslâm tarihinin yeniden yazıldığı bir hâdiseydi. Çünkü Şîlik, her ne kadar Hız. Ali taraftarlığı olarak anılsa da bu mefhum, Kerbelâ olayına kadar önem taşımamaktaydı. Kerbelâ; Şîi dünyanın varlığını, sağlam bir temele dayandırabilecek, taraftarlarını da birbirine sınıksız bağlayabilecek bir gerçekliğe sahipti. Şîilerde bunu, en iyi bir şekilde amaçları doğrultusunda kullanmıştır.

Âşûrâ günü merasimleri, Şîa'nın var oluşsal kodlarına ve muhalefet merkezli oluşumlarına, dinî içerikli destekler sağlamıştır.⁶¹ Geçmiş tarihlerde Âşûrâ gününde mutluluk vesilesi olarak tutulan oruç, artık Şîilerin her yıl dövünerek, kendilerine

⁵⁷ A.Ragıp Akyavaş, *Üstad-ı Hayet*, TDV Yayınları, Ankara 2005, I, 92.

⁵⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 388.

⁵⁹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Alevîlik-Sünnîlik "İslâm Düşüncesi"*, Hür Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1979, s. 28-33.

⁶⁰ İhsan Ünlü, *Alevîlik Müslümanlık mı?*, Popüler Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 73-74.

⁶¹ Hanifi Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şîilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum 2008, s. 150.

işkence yaparak tutmaya başladıkları bir mâtem orucuna dönüşmüştür. Mâtem orucu, Şîî-Fâtımî devletinin himayesinde devlet merasimleriyle icra edilmiş, daha sonra ise bu merasimler, İran'da gelenek halini almıştır. Esasen dinin yasakladığı bu nevi bir mâtem, Şîî inancın canlı tutulmasında ve mezhep bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Şîîlerin Âşûrâ gününü yas günü ilân etmesine karşılık Emevîler, Kerbelâ faciasını unutturmak için bu günü bir vesile sayarak o günü âdeta bir bayram kabul etmişlerdir. Hatta Fâtımî Devleti'nin yıkılmasından sonra şenlikler düzenlenmiş, tatlı yiyecekler pişirilmiş ve bu konudaki bid'atlerin haklı gösterilmesi maksadıyla çeşitli hadisler uydurulmuştur.⁶²

Hemen belirtmemiz gerekir ki, Muharrem ayında olanların ve bu ayın önemi konusunda söylenenlerin önemli bir kısmı uydurulmuştur. Üzerine yüklenen önemli hadiselerin bazıları, sanki Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi ile ortaya çıkmış gibi durmaktadır.

Özellikle Âşûrâ günü genelde ise Muharrem ayında geçmişte yapılanların bir kısmı yer yer terk edilmiştir. Ama buna rağmen Muharrem ayı ve Âşûrâ günü, günümüzde de hala önemini korumaktadır. Bugün özellikle İran'da, hala yaşamını sürdüren Muharrem ayı ve Âşûrâ günü etkinlikleri, bu ayda yaşananların en yoğun mekânı olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak yukarıda anlatılanlarla birlikte şunu söyleyebiliriz ki bu ay, artık tarihî saflığını kaybedeli çok olmuş ve geçmişini bütün içtenliği ile özlemektedir. Bu ay konusunda İslâm dünyası adeta ikiye bölünmüştür: Bir grup insan bu ayı, Hz. Hüseyin'in şehâdetini bilerek ve bu konuda üzüntü ile birlikte oruç, Âşûrâ, mevlid, ilahi ve *Kur'an-ı Kerim* ile karşılarken; diğer bir grup insan ise bu ayı, mâtem ve kendini dövmele karşılamaktadır.

⁶² Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", DİA, Divantaş, İstanbul 1991, IV, 26. Ayrıca bkz: Wensinck, a.g.md., I, 710-711.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUHARREM AYI, HZ. HÜSEYİN VE GEÇMİŞ TARİHLERDEKİ MUHARREM AYI UYGULAMALARI

1.1. Muharrem Kelimesi ve Muharrem Ayının Anlam ve Önemi

Sözlükte "haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan" anlamlarındaki Muharrem, savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adıdır. “Muharremü'l-Haram” şeklinde de bilinen bu ay, Osmanlı belgelerinde ‘m’ kısaltmasıyla gösterilmiştir. Hicri takvimde yer alan ay isimlerinin Milâdî V. yüzyılın başlarında Hz. Peygamber’in baba tarafından beşinci dedesi Kilâb b. Mürre tarafından belirlendiği nakledilmektedir. Önceleri sıfat olarak kullanılan Muharrem kelimesi, İslâmî dönemde veya İslâm'dan evvel bu ayın özel adı olmuştur.⁶³

Hz. İbrahim'den beri getirdiği şeriatının bir hükmü olarak Muharrem ayının haram aylar içerisinde olduğu gerçeği, Mekke halkı tarafından bilinmekteydi.⁶⁴ Bu gerçek, *Kur'an-ı Kerim*'in inmesi ile de tasdik olunmuştur.⁶⁵

Hz. Ömer'in hilafeti sırasında, Hicretin on altıncı yılı sonlarında veya on yedinci yılı başlarında toplanan bir komisyonda, Hz. Ali'nin teklifi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in Medine'ye hicret yılı, İslâm takviminin başlangıç tarihi ittihaz olunmuş,⁶⁶ Muharrem ayı da takvimin ilk ayı olarak kabul edilmiştir.⁶⁷

1.1.1. Muharrem ayını ve Âşûrâ gününü önemli kılan olaylar

Hemen her toplumda gerek örfî, gerekse dînî yönlerden önemli sayılan günler, geceler ve aylar vardır. Bu zaman dilimlerinde, meydana geldiği varsayılan ya da gerçekten meydana gelmiş olan bir takım olaylar sebebiyle çeşitli törenler, kutlamalar veya yas törenleri yapıla gelmiştir. Dayandıkları olayların ve sebeplerin tarihî realitelere uygunlukları tam olarak tespit edilemeyip tartışılrsa da, bu tür zaman dilimlerinin toplumların hayatında önemli birer ritüel haline geldikleri gerçektir. Bunlar, ortak

⁶³ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Muharrem”, DİA, Divantaş, İstanbul 2006, XXXI, 4.

⁶⁴ Ali Çelik, “Asr-ı Saadet'te Halk İnançları”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, IV, 44.

⁶⁵ Tövbe, 9/36.

⁶⁶ “Muharrem”, *Türk Ansiklopedisi*, Komisyon, MEB., Ankara 1976, XXIV, 391.

⁶⁷ Halil Altuntaş, “Muharrem Ayı Ve Âşûrâ”, *Kürsüden Öğütler*, DİB. Yay., Ankara 2006, s. 453.

değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarını canlı tutan unsurlardır.

Muharrem ayı İslâm'da, önemli olaylara sahne olan bir aydır. Muharrem ayının da içerisinde bulunduğu dört aya haram aylar isminin verilmesi, bu aylarda yapılacak ibadetlere daha çok sevap, günahlara ise daha çok ceza verilecek olmasına dayanır. Bu ay, İslâm'dan önce olduğu gibi İslâm'ın zuhurundan sonra da dinî, sosyal ve tarihî önemi haiz olaylara sahne olmuştur. Bu durum Muharrem ayını, İslâm kültürü açısından daha da ön plâna çıkarmıştır.⁶⁸

Denilebilir ki Muharrem ayını asıl anlamlı kılan, bu ayın onuncu gününde olduğu söylenen önemli hâdiselerdir. Tabî ki bu ayın gerek *Kur'an-ı Kerim*'de ve gerekse hadiste önemli kılınmış olduğu ve hatta Hz. İbrahim'den beri haram aylar içerisindeki önemi de unutulmamalıdır. Muharrem ayının onuncu günü olan Âşûrâ gününe bazı tarihî olayların hamledilmesi sebebiyle İslâm tarihi boyunca Âşûrâ günü, kutsal bir gün olarak çeşitli şekillerde kutlana gelmiştir. Bu günle ilgili olarak kaynaklarımızdaki rivâyetler, oldukça muhtelif ve bazen da çelişkilidir.⁶⁹

Âşûrâ gününde olduğu söylenen önemli olaylar ihtilaflı olduğu gibi, Âşûrâ gününün anlamının nerden geldiği konusunda da ihtilaf vardır. Âşûrâ'yı on sayısı ile ilgili olan aşr ve âşir veya develerin güdülmesiyle ilgili ısr kökünden türemiş Arapça bir kelime kabul edenler olduğu gibi, bu dilde "fâûlâ" vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbrânîce'den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat âlimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler. Âşûrâ'nın menşei hakkında kaynakların belirttiği görüşleri iki noktada toplamak mümkündür:

1. Âşûrâ, Hz. Musa ve kavminin, Firavun'un zulmünden kurtulduğu ve Yahudîler'in oruç tutmakla mükellef olduğu bir gündür. Daha çok müsteşriklerin benimsediği bu görüşe göre Müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttıkları Âşûrâ, Yahudî geleneğine dayanmaktadır.

2. Âşûrâ, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sâmi dinlerde mevcut olan ve Câhiliye devri Arapları arasında da Hz. İbrahim'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Bu görüş, Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer'in rivâyetlerine dayanır.⁷⁰ Ashap arasında

⁶⁸ Altuntaş, a.g.m., s. 452.

⁶⁹ Eyüp Baş, "Âşûra Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", AÜİF. Dergisi, sayı: 1, c. XLV, yıl: 2004, s. 167-168.

⁷⁰ Yavuz, a.g.m.d., IV, 24-25. İbrahim Canan, Âşûrâ günü hakkında şunları söylemektedir: "Âşûrâ Günü için Müslim'den gelen bir rivayette bu gün: 'Yahudî ve Hristiyanların kutladıkları büyük bir gün' olarak geçmektedir. Bu günün ve orucun Hristiyanlar tarafından kutlanıyor olmasını âlimler, Hz. İsa

ilimleriyle temayüz etmiş bu iki sahâbînin rivâyetlerinden, Âşûrâ gününün Câhiliye devri Araplarınca da önemli sayıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Arapların, Âşûrâ günü doğduğu rivâyet edilen ve Kâbe'yi inşa eden ataları Hz. İbrahim'in hâtırasına hürmeten bu günü yaşatmış olmaları uzak bir ihtimal değildir. Hz. Musa ile İsrâiloğullarının Firavun'un elinden Âşûrâ günü kurtulduğunu ve Hz. Nuh'un gemisinin Cûdî dağına aynı gün oturduğunu söyleyen Yahudîleri Hz. Peygamber'in tekzip etmemesi, hatta "Biz Musa'ya sizden daha lâıyıkız" diyerek bu günde oruç tutulmasını emretmesi,⁷¹ Âşûrâ'nın Hz. Nuh'tan itibaren semavî dinlerde önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir.

Geleneksel İslâm literatüründe, on kadar tarihi olayın, on peygambere ikram edilen on nimetin Âşûrâ gününde meydana geldiği kabul edilir.⁷² Bu günde olduğu söylenenler, sıralamaya konduğu sırada çok daha fazla sayıya ulaşmaktadır. Ancak bütün bu olaylar, bazen sadece önemli bir hadiseden de ibaret olabilmektedir. Bu önemli hadiselerden bazıları şunlardır:

- 1- Hz. Âdem (a.s.)'in tövbesinin kabul edilmesi,
- 2- Hz. Nuh (a.s.)'un gemisinin tufandan kurtulması,
- 3- Hz. Yunus (a.s.)'un balığın karnından çıkması,
- 4- Hz. İbrahim (a.s.)'in, Nemrut'un hazırlattığı ateşte yanmaması,
- 5- Hz. İdris (a.s.)'in diri olarak göğe çıkarılması,
- 6- Hz. Yakup (a.s.)'un oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'a kavuşması,
- 7- Hz. Eyüp (a.s.)'un hastalıktan kurtulması,
- 8- Hz. Musa (a.s.)'nın nehri asasıyla yararak geçmesi,
- 9- Hz. İsa (a.s.)'nın doğum günü,
- 10- Hz. İsa (a.s.)'nın Yahudilerin elinden kurtulup göğe çıkarılması,⁷³
- 11- Hz. İbrahim (a.s.)'in doğum günü,
- 12- Hz. İbrahim (a.s.)'e Halilürrahman adının verilmesi,
- 13- Hz. Süleyman (a.s.)'in tövbesinin kabul edilmesi,
- 14- Hz. Süleyman (a.s.)'a mülk ve saltanatının verilmesi,
- 15- Hz. Yakup (a.s.)'un gözlerinin tekrar açılması,

(a.s.)'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun Hz. Musa (a.s.)'nın şeriâtından neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler." Canan, *a.g.e.*, IX, 465.

⁷¹ Buhârî, *Savm*, 69., Müsned, II, 359–360. El-Cevziyye, İslâm'ın eski şeraitler konusundaki hükmünü de hatırlatarak aynı konu ile ilgili olarak şunu ifade etmektedir: "Bizden öncekilerin şeraiti, bizimki ile gelişmediği sürece, bizim de şeraitimizdir. el-Cevziyye, *a.g.e.*, I-II, 434.

⁷² Yüceler, *a.g.e.*, s. 7–8.

⁷³ "Âşûre Günü", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş. Komisyon, İstanbul trs. II, 354–355.

16- Hz. Davut (a.s.)’un tövbesinin kabul edilmesi,⁷⁴

17- Hz. İsmail (a.s.)’in doğması,

18- Hz. Yusuf (a.s.)’in kuyudan çıkarılması,⁷⁵

19- Hz. Âdem (a.s.)’in Cennet’ten kovulması,

20- Hz. Havva (a.s.)’nın Cennet’ten kovulması,

21- Hz. Yusuf (a.s.)’un zindandan kurtulup özgürlüğe kavuşması,

22- Hz. Yunus (a.s.)’un dua ve öğütleri ile Ninova kentinin kurtuluşu,

23- Hz. Yahya (a.s.)’nın doğuşu,

24- Hz. Zekeriya (a.s.)’nın çocuğu olması için yaptığı duanın kabul olması,

25- Hz. Musa (a.s.)’nın Kutsal Tuva Vâdisi’nde ateş ağacını görmesi,⁷⁶

26- Hz. Âdem (a.s.)’in yeryüzüne inmesi⁷⁷

27- Hz. Musa (a.s.)’nın doğması,

28- Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedileceğine dair kendisine Allah tarafından teminat verilmesi,

29- Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mekke’den Medine’ye hicret etmesi,⁷⁸

30- Hz. Hüseyin (r.a.)’in şehid edilmesi,

Bunların yanında Hz. Âişe (r.anha)’nin, Âşûrâ gününde Kâbe örtülerinin değiştirildiğini anlatan bir rivâyeti de vardır.⁷⁹ Yine Kâbe’nin kapısı ziyaretçilere Âşûrâ günü açılırdı.⁸⁰ Sadaka-i Fıtır da önce Âşûrâ gününde verilirdi.⁸¹

Ne var ki bunları hepsini ilmen doğrulama imkânı olmadığı gibi bir kısmının yanlışlığı da ortadadır.⁸² Meselâ Hz. Peygamberin Medine’ye hicreti 10 Muharrem’de değil 12 Rebîülevvel’de Pazartesi günü gerçekleşmiştir.⁸³

⁷⁴ Yüceler, *a.g.e.*, s. 9–11., Yavuz, *a.g.md.*, IV., 25

⁷⁵ Furkan Galib, *Mübarek Günler ve Geceler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2005, s. 13.

⁷⁶ And, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁷⁷ Cengiz Topdemir, *Aşk-ı Muhabbet*, Popüler Yayınları, İstanbul 2006, s. 345.

⁷⁸ Yavuz, *a.g.md.*, IV, 25. Köksal, bu olayın Rebiülevvel ayında olduğunu söylemektedir. Köksal, *İslâm Tarihi*, II, 348–349. Ayrıca bkz. Canan, *a.g.e.*, IX, s. 462.

⁷⁹ Buhârî, *Savm*, 69, Müsned, VI, 244., İbrahim Canan, bu hadis konusunda şunları söylemektedir: “İkrime’ye bu husus sorulunca: ‘Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağrına gitti. Kureyş halkı bunun için Yahudîlere başvurdular. Yahudîler de onlara: ‘Âşûrâ günü oruç tutun. Bu günahınıza kefarete olur’ demiş, bunun üzerine onlar da bu günde oruç tutmaya başlamışlardır.” Canan, *a.g.e.*, IX, 463. Aynı konu için Yusuf Şevki Yavuz ise şunları söylemektedir: “Hz. Âişe ve Hz. Abdullah b. Ömer’in Âşûrâ günü hakkındaki rivayetleri (Buhârî, *Savm*, 69, Müsned, VI, 29–30, Müsned II, 57, 143)’nden de anlaşılmaktadır ki Câhiliye Arapları bu günde önceden de oruç tutuyordu ve bu günde yine Kâbe’nin örtüsü değiştirilirdi (Müsned VI, 244). Bunlardan hareketle Araplar, Âşûrâ günü doğduğu rivayet edilen ve Kâbe’yi inşa eden ataları Hz. İbrahim’in hatırasına hürmeten bu günü yaşatmış olmaları uzak ihtimal değildir.” Yavuz, *a.g.md.*, IV, 25.

⁸⁰ A. J. Wensinck, “Âşûrâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, 5. Baskı, İstanbul 1978, I, 710–711.

⁸¹ Galib, *a.g.e.*, s. 11.

⁸² Yavuz, *a.g.md.*, IV, 25.

Bilinmelidir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, Yahudiler'in Firavun'un zulmünden Âşûrâ günü kurtulduklarını, yine Hz. Nuh'un gemisinin Cûdî dağına bu günde oturduğunu iddia ettiklerinde onları yalanlamamıştır. Ancak, değişik eserlerde bu günün mana ve önemi ile ilgili olarak anılan (Hz. Musa ve Hz. İsa'nın doğumu gibi) rivâyetleri doğrulayan sağlam bir delil bulunmamaktadır.⁸⁴ Belirtmemiz gerekir ki bazı rivâyetlerin, İsrâiliyat'a dayandığı kabul edilmektedir.⁸⁵

Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: “Âşûrâ günü bir dirhem sadaka, yedi yüz dirheme bedeldir. Âşûrâ günü gözlerine sürme çeken, ondan sonra göz ağrısı çekmez. Âşûrâ günü yıkanan hastalanmaz.” Bütün bu rivayetler, asılsız olarak değerlendirilmekte ve mekruh sayılmaktadır.⁸⁶

Eyüp Baş, bu ve benzer rivayetler konusunda şunları söylemektedir: “Sayılan bu tarihi olayların bazısının, tarihte gerçekten vuku bulmuş olduklarını Kur'ân'dan öğrenmekle beraber, tarihen bu günde gerçekleşmiş olmalarını tespit etmek ve düşünmek bir hayli güçtür. Açıkça belirtmek gerekirse bu kadar önemli olayın aynı güne denk gelmiş olması, bizi her şeyden önce takdir-i ilâhiyi düşünmek yerine, kaynaklarımızı kaleme almış olan âlimlerimizin kafa yapılarını, nasıl bir tarih felsefesine sahip olduklarını düşünmeye ve irdelemeye sevk etmektedir. Söz konusu olayların Âşûrâ gününde gerçekleştiği rivâyetlerine yer veren tarih kaynaklarımızın, maalesef dayandıkları hiç bir tarihî delil ve kaynakları yoktur. Anlaşılan o ki Müslümanların, Yahudî ve Hristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının doğurduğu bir sonuç olarak, bu günde olduğu varsayılan olaylar hakkındaki söylentiler

⁸³ El-Cevziyye, *a.g.e.*, I-II, 433; Köksal, *İslâm Tarihi*, II, 348-349; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhatasarı, Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara 1992, IX, 462.

⁸⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Âşûrâ”, *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara İFAV Yay., İstanbul 2006, I, 178-179. Âşûrâ gününde ve Muharrem ayında olduğu söylenenler, bu rivayetlerle de son bulmamaktadır. Bunların yanında çok daha başka ve çok daha önemli olayların gerçekleştiği de söylenmiştir. Arşın, levhi mahfuz'un, kalem'in, melekût'ün yağmurun, dağların, yerin, semavatın...gibi daha birçok olayın gerçekleştiğine inanılan Âşûrâ günü, önemini daha uzun süre devam ettirecektir. Âşûrâ gününde gerçekleştiği söylenen bunlar ve daha fazlası için bkz. Geylani, *a.g.e.*, s. 461-474; Yüceler, *a.g.e.*, s. 5-15.

⁸⁵ Yavuz, *a.g.md.*, IV, 25. Ayrıca bkz: Wensinck, *a.g.md.*, I, 710-711; Yunus Apaydın, “Âşûre”, İlmihal, DİB. Yay., Ankara 2006, II, 487. Eyüp Baş, değerlendirmeler konusunda: “Kaynaklar, Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Nuh'un tufandan kurtulması, Hz. Musa'nın Firavun'un zulmünden kurtulması konularını ağırlıklı olarak bu günün kutsallığına delil göstermektedirler. Bunlardan başka Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın doğdukları gibi yakıştırmalar da vardır ki bu iddialara temel İslâm tarihi kaynaklarında rastlayamadık” demektedir. Baş, *a.g.m.*, s. 168.

⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Gazâlî, *Mükâşefetu'l Kulûb*, s. 625. Bu ve benzeri rivayetlerin asılsız olduğu konusunda bkz: Yavuz, *a.g.md.*, IV, 26; Wensinck, *a.g.md.*, I, 710-711; Canan, *a.g.e.*, IX, 492; Şahin, *a.g.e.*, s. 147.

sözlü geleneğe yerleşmiş, daha sonra da herhangi bir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara geçmiştir.”⁸⁷

Bütün bunlardan sonra gerçekten bu sayılanların bu günde olma ihtimali, galiba kesin olarak bilinmesi pek mümkün olmayacaktır. Zira bu olayların geçtiği tarihler hayli eskidir ve buna karşılık kaynaklar oldukça kısıtlı ve sınırlıdır.

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız eski tarihlere ait Âşûrâ gününde gerçekleştiği söylenenlerin yanında bir de, yine bu günde gerçekleşen ve siyasî yönü daha ağır basan Kerbelâ olayı vardır. Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680)'de Kerbelâ'da şehid edilmesinden sonra Şîa için bu tarih önem kazanmış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir mâtem gününe dönüşmüştür.⁸⁸ Hz. Hüseyin'in siyasî ihtiraslar uğruna acımasızca şehid edilmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'i ve onun Ehl-i Beyti'ni seven bütün mü'minleri derinden yaralamış, kalplerini incitmiştir.⁸⁹ Hiç şüphe yok ki Hz. Hüseyin sevgisi, Şîi veya Alevî taraftarı olmaktan değil, tamamen Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e duyulan sevgiden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da her ne zaman Muharrem'in onuncu günü gelse, Müslüman dünyada yürekler yeniden dağlanır.

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi, Muharrem'in onuncu gününe rastladığı için, Âşûrâ günü İslâm tarihinde acı bir olayı hatırlatan bir gün özelliği taşımaktadır. Bu sebeple Şîîler, Âşûrâ gününü Hz. Hüseyin'in intikamını alma sözünü tazeledikleri bir mâtem günü kabul ederler. Hatta dövünerek ve kendilerine işkence yaparak bu mâteme başlarlar. İslâm dininin ilke ve kuralları ile bağdaşmayan bu uygulamaya karşılık, Emevîlerin bu günün bir bayram sevinci ile kutlanmasını sağlamak yönündeki gayretleri de, yine İslâmiyet'in ilkeleri ile bağdaştırılamayacak bir gerçektir.⁹⁰ Emevîlerin bu günü bir bayram sevinci içerisinde kutlama gayretleri,

⁸⁷ Baş, a.g.m., s. 169. Baş, Âşûrâ gününün Müslümanlarca kutsal bir gün kabul edilmesinin tarihî kökeninde dinî bir etkenden ziyade, Hz. Peygamber'in hicret sonrası Medine'de takip ettiği siyasetin etkisinin olduğunu, bu saf siyasetin ise Kerbelâ olayı ile bozulduğunu, daha sonra ise Şîa'nın kazandırmaya çalıştığı siyasî boyuta muhalif olarak Emevî idaresince siyasallaştırıldığını savunmaktadır. Baş, a.g.m., s. 175.

⁸⁸ Yavuz, a.g.md., IV, 25. Gazâlî, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi konusunda şunları söylemektedir: “Şehidlik, bir müminin ulaşabileceği en yüce mertebe olduğu için bu hadise, hakikatte yas tutulacak bir musibet değil, şükredilmesi gereken bir nimettir. Fakat her şeye rağmen, bu hadise musibet olarak görülse bile buna karşı yapılması gereken şey; müminlerin musibet zamanında söylemesi gereken sözü söylemektir (Bakara 2/156).” “Mükâşefetu'l Kulûb”, s. 625.

⁸⁹ “Muharrem Ayı ve Âşûrâ”, *Haber Bülteni*, DİB, Ankara, Şubat 2006, sayı: 182, s. 11.

⁹⁰ Dönmez, a.g.md., I, 178–179; Baş, a.g.m., s. 175.

temelde siyasal bakış ve görüş farklılığındandır.⁹¹ Yalnız bu siyasi bakış, “hedefe ulaşmak için bütün yollar meşrudur” mantığı ile âdetâ uyum içerisinde. Belki de bunun bir sonucudur ki hadis bile uydurulma yoluna gidilmiştir.

İlerde Hz. Hüseyin konusu özel olarak ele alınacaktır. Burada sadece Muharrem’in onuncu gününde olan olaylar hakkında bilgiler verirken, yine Muharrem’in onuncu gününde şehid olan Hz. Hüseyin hakkında kısa bir bilgi verilmek istenmiştir.

1.1.2. Muharrem ayının ve Âşûrâ gününün önemini ifade eden hadisler

Muharrem ayı, müslümanlarca mübarek kabul edilen aylardan biridir. Geleneklerimizde de kendine yer bulan bu güne Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz özel bir ihtimam göstermiş ve bu gün ile ilgili önemli tavsiyelerde bulunmuştur.⁹²

Muharrem ayı, bu ayla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in hadisleri görülmeden çok iyi anlaşılamayacağı kanaatindeyiz. Bu gerçekten hareketle Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in bu ayla ilgili hadislerinden bazılarını sıralayacağız.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in bazı hadisleri şöyledir:

“Ramazan’dan sonra oruçların en faziletlisi, Muharrem ayında tutulan oruçtur. Farzlardan sonra en faziletli namaz da gece namazıdır.”⁹³

“Âşûrâ gününde tutulan orucun Allah katında, o günden önceki bir senenin günahlarına keffaret olacağını kuvvetle ümit ediyorum.”⁹⁴

“Bir kimse, Muharrem ayında bir gün oruç tutar ise, onun için her güne otuz günlük oruç sevabı vardır.”⁹⁵

“Bir kimse Arefe günü oruç tutarsa, iki yıllık oruca kefareti olur. Kim de Muharrem ayında bir gün oruç tutar ise, onun için her güne 30 günlük oruç sevabı vardır.”⁹⁶

⁹¹ Apaydın, “Âşûre”, II, 487.

⁹² Abdülkadir Süphandağı, *Kutlu Zamanlar*, Rehber Yayınları, İzmir 2006, s. 21.

⁹³ Müslim, *Siyâm* 202, 203; Ayrıca bkz: Ebû Dâvûd, *Savm* 56; Tirmizî, *Mevâkîf* 207; Nesâî, *Kıyâmü’l-leyl* 6. Gazâli, bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Çünkü Muharrem Ayı, Hicri senenin başlangıcıdır. Böyle bir seneyi hayırlı bir temele dayamak daha sevimli olur. Bereketinin devamı daha fazla ümit edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz: “Haram aylarının herhangi birisinin bir gününü oruçlu geçirmek, başka bir ayın otuz gününü oruçla geçirmekten daha efdâl ve üstündür” buyurmuştur. Yine Gazâli, şöyle bir hadis daha aktarmaktadır: “Her haram ayının üç gününü oruç tutup Perşembe, Cuma ve Cumartesi günlerine tesadüf ettiren bu günlerin değeri karşısında 950 senelik ibadet sevabını alır.” Gazâli, *İhyâ-i Ulûm-id-Dîn*, II, 453–455.

⁹⁴ Tirmizî, *Savm* 48. Mevsilî, geçmiş yılın günahlarına kefarettten kastın, küçük günahlar olduğunu söylemektedir. İbnü’l-Mübârek el-Mevsilî, 8 *Hadis İmamının Kitabında Rivayet Edilen Emir ve Yasak Hadisler*, Tercüme ve Açıklama: Hanifi Akın, Palen Yayınları, İstanbul 2006, s. 26.

⁹⁵ el-Münziri, *a.g.e.*, II, 114.

“Ramazan ayı dışında oruç tutmak istersen Muharrem ayında tut. Çünkü o Şehrullah'tır. O ayda bir gün vardır ki Allah onda bir kavmin tövbelerini kabul etti. Bir başka kavmin de günahlarını affeder.”⁹⁷

“Kim Âşûrâ gününde aile fertlerine, hısımları ve akrabasına infakta bulunursa, Allah (c.c.) da o kimsenin yılın geri kalan günlerinde nafakasını geniş tutar.”⁹⁸

"Resûlullah (s.a.v.), Âşûrâ günü oruç tutulmasını emretti. Ramazan orucu farz kılınıncaya, Resûlullah (s.a.v.), 'Dileyen Âşûrâ günü oruç tutsun, dileyen de tutmasın' dedi. "Ramazan orucu farz kılınmadan önce (Kureyşliler) Âşûrâ günü oruç tutarlardı.”⁹⁹

“Oruç tutmanın en üstün olduğu ay, Ramazan ayı, en üstün gün ise Âşûrâ günüdür.”¹⁰⁰

“Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz Âşûrâ günü sabahı: ‘Kim oruç tutmadan sabahlamışsa, günün geri kalan kısmını oruçlu olarak tamamlasın. Oruçlu olanlar da oruçlarına devam etsinler’ diye Ensar köylerine haber gönderdi. Bundan böyle hem oruç tuttuk, hem de çocuklarımıza oruç tutturduk.”¹⁰¹

“Her kim Muharrem’in ilk on günü Âşûrâ gününe kadar oruç tutarsa Cennet’in en yüksek mertebesi olan Firdevs’e mirasçı olmuştur.”¹⁰²

Burada sıralanan hadisler, bu konudaki hadislerin sadece bir bölümünü teşkil etmektedir. Burada bunların bir kısmını vermek suretiyle Muharrem ayının ve bu ayda oruç tutmanın önemini belirtmek istedik.

Bununla birlikte Âşûrâ günü, Hz. Nuh (a.s.)’tan itibaren bütün Sâmiî dinlerde mevcut olan ve Câhiliye devri Arapları arasında da, Hz. İbrahim’den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündü. Zira Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer’in rivâyetleri bu meyandadır.¹⁰³

Yukarıdaki hadislerden de hareketle kabul edilmelidir ki Muharrem ayında tutulan oruç, pek sevaptır. Önem itibarıyla de Ramazan orucundan sonra gelir ve

⁹⁶ el-Münziri, *a.g.e.*, II, 114.

⁹⁷ Tirmizî, *Savm* 40; Dârimî, *Savm*, 45; el-Münziri, *a.g.e.*, II, 115.

⁹⁸ el-Münziri, *a.g.e.*, II, 116. Beyheki: “Bu hadisin senetleri zayıf olsa da, diğerleri ile birlikte olunca kuvvetli bir hale gelmektedir” demektedir. el-Münziri, *a.g.e.*, II, 116.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 244.

¹⁰⁰ el-Münziri, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁰¹ Buhârî, *Savm* 69.

¹⁰² Buhârî, *Savm* 57

¹⁰³ Buhârî, *Savm* 69; Müsned, VI, 29–30; Müsned, II, 57, 143. Yusuf Şefki Yavuz, “Âşûrâ”, DİA, Divantaş, İstanbul 1991, IV, 24.

mümkün olduğu kadar fazla oruç tutulmaya çalışılmalıdır.¹⁰⁴ Burada zikredilen orucun sünnet olduğu konusunda ittifak vardır. Bu orucun ilk zamanlarında Ebû Hanife'ye ve bazı Şâfiîlere göre önceleri vacib, fakat bu hükmün Ramazan orucundan sonra nesh edildiği, Hanbelî ve bir kısım Şâfiîlere göre ise müstehap olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Bununla birlikte Hanefî mezhebinde sadece onuncu günün tutulması ise mekruh sayılmıştır.¹⁰⁶ Bu orucun dokuzuncu, onuncu ve on birinci günleri ile birlikte tutulması, Muharrem orucunun en mükemmel tutulma yoludur. Ama bunun yanında dokuzuncu ile onuncu gün veya onuncu ile on birinci gün de tutulması hadiste ifade edilen bir yoldur.¹⁰⁷

Âşûrâ gününde orucu tutmak, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in diğer günlere göre daha çok önem verdiği bir oruçtur.¹⁰⁸ Âşûrâ gününde oruç tutmanın fazileti konusunda sahih hadislerin bulunmasına karşılık o günde yıkanmak, gözlere sürme çekmek, süslenmek, kına yakmak, bayramlaşmak, hububat karışımı Âşûrâ pişirmek, sadaka vermek, mescidleri ziyaret etmek, kurban kesmek gibi fiiller hakkında sahih bir rivâyete rastlanmamıştır. Hadis olduğu öne sürülen metinlerin birçoğunun gerçekte hadis olmayıp Câhiliye âdetlerine ve Yahudî geleneklerine dayanması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu âdetleri Resûlullah'ın ve ashabının yaptığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Meselâ, "Âşûrâ günü sürme çeken helak olmaz", "Âşûrâ günü gusleden o yıl hasta olmaz" tarzındaki rivâyetler son devir kitaplarında yer almış ve İbn Teymiyye'nin

¹⁰⁴ Nevevî, Muhyiddîn *Riyâzü's-Sâlihîn*, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tecüme Ve şerh: Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan, Prof. Dr. Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul 1421/2001, s. 403. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in, Yahudîleri taklit etmemek ve hurafelerin İslâm bünyesine girmesine engel olmak için müminleri uyarmıştır. Buhârî, Savm 69. Bu hadisin değerlendirilmesi konusunda Âşûrâ orucu için üç görüş ileri sürülmektedir: Orucun en alt derecesi olanı sadece Âşûrâ günü oruç tutmak, bir üst derecesi Âşûrâ günü ile birlikte dokuzuncu günü de oruçlu geçirmek, en üstün olanı ise Âşûrâ günü ile birlikte dokuzuncu ve onuncu günü de oruçlu geçirmek. Canan, *a.g.e.*, IX, 462, Ayrıca bkz: İbrahim Kâfi Dönmez, "Âşûrâ", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara İFAV Yayınları, İstanbul 2006, I, 178.

¹⁰⁵ Yüceler, *a.g.e.*, s. 23-24; Yavuz, *a.g.md*, IV, 25. Aynı konu ile ilgili olarak el-Cevziyye'de bu günde tutulan orucun farz (vacib) olduğunu, bu oruca müstehab denemeyeceğini, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in ifadelerinin açık olduğunu, Âşûrâ günü Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in haberciler gönderip bu günde oruç tutulmasını istemesinin bu anlama geldiğini, eğer böyle olmasa idi bu haber göndermenin yapılmasına gerek olmadığını, bu orucun sonradan farz hükmünün nesh edildiğini söylemektedir. *a.g.e.*, I-II, 435-437.

¹⁰⁶ Dönmez, *a.g.md*, I, 178; Yazıcı, *a.g.e.*, s. 156.

¹⁰⁷ el-Cevziyye, *a.g.e.*, I-II, 431-432.

¹⁰⁸ el-Cevziyye, *a.g.e.*, I-II, 439

ifadesine göre bu gibi hususlar, Ehl-i Beyt'e buğzeden Nâsibiler tarafından uydurulmuştur.¹⁰⁹

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki Muharrem ayı, sıradan bir ay değildir. Bu ayın sıradan bir ay olmadığı da Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in ifadeleri ile sabittir. Bu ayın önemini belirten birçok hadis, olayı daha net bir şekilde anlamayı sağlamaktadır. Bunun yanında bu ayda oruç tutma konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'den varid olan hadisler, bu ay ile oruç arasındaki bağlantıyı rahat bir şekilde görmemizi sağlamaktadır.

1.2. Hz. Hüseyin'in Hayatı, Kerbelâ Vak'ası ve Sonrasındaki Gelişmeler

1.2.1. Hz. Hüseyin'in doğumu ve kısaca hayatı

Hz. Hüseyin, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in torunu olması hasebiyle tarih boyunca her zaman sevilmiş ve saygı duyulmuş bir kimsedir. Belki de bir peygamber torunu olması, onu zaman içerisinde acıların en büyüğünün kucağına yuvarlamıştır. Başına gelmiş olan acı olay, onun tarih sahnesinden silinip gitmesi anlamına gelmiyordu. Aksine bu olay, onu tarihte silinemeyecek bir konuma getirmişti.

Bugün Muharrem denince akla gelen Kerbelâ, bu hatırlamanın bir sonucu olarak da yaşanan mâtem hakkında bilgiler vermeden önce, Kerbelâ'da yaşadıkları ile tarihte önemli bir yer edinen Hz. Hüseyin hayatı hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir. Hz. Hüseyin hakkında ele aldığımız, ağırlıklı olarak onun Kerbelâ olayının oluşum süreci, bu süreç sırasında yaşadıkları ve sonrasındaki gelişmelerdir.

Hz. Hüseyin, 5 Şâban 4 (10 Ocak 626)¹¹⁰ tarihinde Medine'de doğdu. Lakabı; Sıbt (torun)¹¹¹ ve en meşhuru olarak ta “Şehîd”dir.¹¹² Künyesi, Ebû Abdullah'dır.¹¹³

¹⁰⁹ Yavuz, a.g.md., IV, 25. Benzer ifadeler için bkz. Gazâlî, *Mükâşefetu'l Kulûb*, s. 625; Wensinck, a.g.md., I, 710–711; Canan, a.g.e., IX, 492; Şahin, a.g.e., s. 147. Burada ifade edilenlere tam ters ifadeler de vardır. Bkz. Abdulkâdir Geylânî, a.g.e., s. 474–461.

¹¹⁰ Köksal, *İslâm Tarihi*, III, 160; Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 518; Onat, a.g.e., s. 63. Hz. Hüseyin'in doğumu konusunda farklı tarihler de verilmiştir. Bkz. Fırlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri* s. 143; Fırlalı, *İmâniye Şiası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri* s. 84–105; Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, TDV. Yayınları, Ankara 2005, s. 32; Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a.),” *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 208, Nisan 2008, s. 60.

¹¹¹ Fırlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 143.

¹¹² Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 518–521; Onat, a.g.e., s. 64. Bu lakabın dışında da lakaları vardır. Bkz. Noyan, a.g.e., VII, 61; Bilâl Kemikli, “Şâh-ı Şehîd, Maktel ve Muharremiyye ‘Bugün Mâh-ı Muharrem Vakt-i Mâtemdir’”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, sayı. 411, Ocak 2008, Yıl. 36, s. 16.

Kendisine Reyhanetü'n-Nebi (Hz. Peygamber'in çiçek demeti) de denir.¹¹⁴ Doğumunun yedinci gününde ismi, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz tarafından sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunduğu sırada konmuştur. Aynı gün içerisinde de sünnet edilmiştir.¹¹⁵ Ebû Abdurrahman es-Sülemi'den kıraat öğrenmiş ve sekiz hadis rivâyet etmiştir.¹¹⁶ Zeyne'l-Âbîdîn'le birlikte altı erkek, Fâtıma ve Sekîne¹¹⁷ adlı iki de kız çocuğu olmuştur. Hz. Hüseyin, “Şehidler Şahı” diye de anılır.¹¹⁸

Hz. Hüseyin'in ilk gençlik yılları ve sonrasında son derece fazıl, çok namaz kılıp oruç tutan ve sadaka veren bir muttaki olduğu, Medine'den yirmi beş defa yürüyerek hacca gittiği ve çok hayır işlediği, sahih rivayetlerle bildirilmiştir.¹¹⁹

Babasının halifeliği sırasında Kûfe'ye giderek, onun bütün seferlerine katılmıştır.¹²⁰ Hz. Hüseyin, babasının şehid edilmesinden sonra yine onun emrine uyarak ağabeyi Hz. Hasan'a itaat etmiştir. Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşma kararını kendisine bildirdiği zaman karşı çıkmış ise de, muhtemelen Hz. Hasan'ın askerlerinin savaşmaya istekli olmadığını yakînen görüp bildiğinden ısrarlı olmayıp¹²¹ Hz. Hasan'la birlikte Kûfe'yi terk ederek Medine'ye gitmiştir. Muâviye'nin ölümüne kadar da burada kalmıştır.¹²² Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'ın Muaviye ile yaptığı anlaşma ile hilafeti ona devretmesinden sonra artık bu işin ellerinden gittiği düşüncesiyle, kendini zühd ve takvaya vermiş, köşesinde taat ve ibadetle, ilimle vakit geçirmiştir. Burada önemli olan nokta; ağabeyi öldükten sonra kendisinin hilafet konusunda herhangi bir harekette bulunmaması, hatta bu konudaki tekliflere, Mu'âviye ile aralarında bozması caiz olmayan bir antlaşma olduğunu hatırlatarak karşı çıkmış olmasıdır.¹²³

Hz. Hüseyin'in, Hz. Hasan'ın ölümünden sonra hilafet iddiasında bulunmaması ve hatta bu doğrultuda yapılan teklifleri geri çevirmesi, öncelikle akla İslâm'ın bir prensibi olan, “yapılan antlaşmaya sadık kalma” düşüncesinin bir sonucu olarak

¹¹³ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 162; Onat, *a.g.e.*, s. 4. Bu künye ile birlikte “Ebül-Eimme” diye de bir lakabının olduğu söylenmektedir. Noyan, *a.g.e.*, VII, 61.

¹¹⁴ Fırlı, “Hüseyin”, XVIII, 518–521.

¹¹⁵ Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105.

¹¹⁶ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 162.

¹¹⁷ Fırlı, “Hüseyin”, XVIII, 518–521.

¹¹⁸ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklara Göre Alevîlik*, AKY (Anadolu Kültürü Yay.), İstanbul 1990, s. 110–120.

¹¹⁹ Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105.

¹²⁰ Fırlı, “Hüseyin”, XVIII, 518–521.

¹²¹ Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2005, s. 33. Hz. Hüseyin'in yapılan anlaşma ile ilgili olarak ağırladığı da rivayet edilmektedir. Zelyut, *a.g.e.*, s. 110–120.

¹²² Onat, *a.g.e.*, s. 63–64; Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Torunu Hz. Hasan (r.a.)”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 207, Mart 2008, s. 61.

¹²³ Fırlı, “Hüseyin”, XVIII, 518–521.

görülebilir. Bununla birlikte Muaviye'nin ölümünden sonra, daha önceki halifeler zamanında olduğu gibi bir halifenin seçilmesini düşünmüş de olabilir. Zira eğer böyle bir durum olursa, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in torunu olması hasebiyle şanslı bir noktada bulunmaktaydı. Diğer bir deyimle bir adım öndeydi.

Bu itaat, Muaviye'nin, Yezid için biat¹²⁴ almaya çalışmasına kadar (H. 56/ M. 676) devam etmiştir.¹²⁵ Bu tarihten sonra Hz. Hüseyin, bir tavır takınmaya başlamıştır. Zira hilafet, artık babadan oğla geçmeye başlamıştı.

1.2.2. Kerbelâ olayı, gelişim süreci ve sonuçları

Kerbelâ olayının başlangıcını, Yezid'in hilafete gelmesi ile başlatmak, daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Zira Yezid, hilafete gelmesi ile birlikte ilk önce ele aldığı şey, Hz. Hüseyin'in de aralarında bulunduğu dört kişinin biatını alma girişimidir. Bu kişilerin biatının alınması girişimi ise, Kerbelâ olayının saatinin geri saymaya başlamasıdır. Çünkü, bu biat istenmesi ile birlikte Hz. Hüseyin, ilk önce Mekke'ye gitmiş, daha sonra da Kûfe'ye hareket etmek üzere yola çıkmıştır. Bu yoculuk sırasında da Kerbelâ denen yerde, acı hadise meydana gelmiştir.

İslâm'daki seçime dayalı hilafet veya başka bir ifadeyle "devlet başkanlığı" geleneğini "verasete dayalı saltanat" sistemine dönüştüren Muâviye, Receb 60/Mayıs 680 tarihinde vefat etti.¹²⁶ Yerine oğlu Yezid geçti. Yezid'e, Receb (Nisan-Mayıs) ayında babasının ölümünden sonra beyat edildi.¹²⁷

Ahmed Cevdet Paşa'nın deyimiyle "heva ve hevesine tâbi bir şahs-ı mezmûmü'l-etvar"¹²⁸ olan Yezid, halife olduktan sonra ilk iş olarak, babasının başlattığı yol doğrultusunda, Receb ayı içerisinde o sırada Medine Valisi olan Velid b. Utbe b. Ebû Süfyan'a bir mektup yazdı. Mektupta ne suretle olursa olsun, Hz. Hüseyin'in, Hz. Abdullah b. Zübeyr'in ve Hz. Abdullah b. Ömer'in bey'atlerinin sağlanmasını

¹²⁴ Ahmed Cevdet Paşa, Muaviye'nin bu biatı konusunda şunları söylemektedir: "Elhasıl Muaviye'nin akranı inkıraz buldu. Meydan kendisine kaldı ve tâki yâver olup her merâmına nâil oldu. Kendisinin hilafeti mülk ve saltanat kabilinden olup saltanatın tevârüsü ise umur-î tabîyyeden olduğuna mebnî oğlu Yezid'i veliahd eylemek hevesine düştü. Yezid, eğerki hevâ ve hevesine tâbi süfehâdan ise de insan kendi kusurunu görmediği gibi evlâdı ne kadar kötü olsa onun da uyûbunu görmez." *a.g.e.*, II, 399.

¹²⁵ el-Kâtib, *a.g.e.*, s. 33.

¹²⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 232. Ayrıca bkz: Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 96; Onat, *a.g.e.*, s. 65.

¹²⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 232-233; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 374; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 402.

¹²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 389.

emretmişti.¹²⁹ Mektupta ayrıca, Hz. Hüseyin'in biattan kaçınırsa boynunun vurulup kendisine gönderilmesi, bunun gerekirse halk için de geçerli olduğu da yazılıydı. Medine valisi Velid b. Utbe İbni Ebî Süfyan, böyle bir durumda karışıklık çıkmasından korktuğu için, arası pekiyi olmamasına rağmen, o sırada Hicaz'da olan Emevî Ailesi'nin reisi durumundaki¹³⁰ Mervan İbnu'l-Hakem'den yardım istedi.¹³¹ Mervan bunlardan, Muaviye'nin ölüm haberi duyulmadan biat alınmasını, eğer biat etmezlerse de boyunlarının vurulmasını valiye söyledi. Hz. Hüseyin, valinin kendisini huzuruna çağırması üzerine ertesi gün valinin yanına gitti. Yapılan teklifi güzel bir konuşmayla geri çevirdi. Bunun üzerine Mervan, Hz. Hüseyin'i ya hapsedmesini ya da başını vurmasını valiye teklif edince vali, bunu kabul etmedi.¹³² Valinin bu hareketi, Yezid tarafından duyulunca, valilikten azledildi. Yezid, yerine Amr b. Said'i vali tayin etti.¹³³ Daha sonra işin ciddiyetini anlayan Hz. Hüseyin,¹³⁴ Yezid'in baskıları sonucunda, artık harekete geçme kararı verdi. Peygamber'in, Fâtıma'nın ve Ehl-i Beyt'in mezarlarını ziyaret eden¹³⁵ Hz. Hüseyin, kardeşi Muhammed b. el-Hanefiyye'nin tavsiyesine uyarak, 28 Receb 60/4 Mayıs 680¹³⁶ gecesini, bütün aile fertlerini yanına alıp Mekke'ye gitti.¹³⁷

Burada bilinmesi gereken, Hz. Hüseyin'in Medine'ye hicret etmesindeki asıl sebep, orada kaldığı süre zarfında ya Yezid'e biat etmek, ya da öldürülmek gibi iki kaçınılmaz durumla karşı karşıya kaldığını çok iyi anlamasıydı. Yezid'e biat edemezdi. Çünkü Hz. Hüseyin'e göre Yezid içki içen, günah işleyen bir kimse idi ve halife olması doğru bir iş değildi.¹³⁸ Hz. Hüseyin'in, bunları savunduğu bir ortamda ona biat etmesi de, inançları ve ilkeleri ile bağdaşmayan bir durum demektir.

¹²⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 404; Onat, *a.g.e.*, s. 65; Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 34.

¹³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 393-394; Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 96; Fırlı, "Hüseyin", XVIII, 518; Altınok, *a.g.e.*, s. 74.

¹³¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 374.

¹³² et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 375; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 168-169; Onat, *a.g.e.*, s. 65.

¹³³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 378; Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 35.

¹³⁴ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 170-173.

¹³⁵ Zelyut, *a.g.e.*, s. 110-120.

¹³⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 170.; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 390; Ömer Menekşe, "Hz. Hüseyin'in Şehâdeti", *Diyanet Aylık Dergisi*, Mart 2005, sayı: 171, s. 27.

¹³⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 376; Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 406; Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 97.

¹³⁸ Onat, *a.g.e.*, s. 65-66.

Muaviye'nin ölümü ile Yezid'e biat edildiği haberi Kûfe'de duyulunca, halk Yezid hakkında ileri geri konuşmaya başladı.¹³⁹ Böyle bir ortamda Hz. Hüseyin'in biat etmeden Mekke'ye gitmesi de, Kûfelilerin kendisine mektup yazmalarına sebep oldu.¹⁴⁰

Kûfe'deki ileri gelen Hz. Ali taraftarları ise, Şebes b. Rib'i¹⁴¹ ve Huzâ'a'lı Süleyman b. Surâd'ın¹⁴² evinde toplanarak durum değerlendirmesi yaptılar.¹⁴³ Bu toplantıda, yukarıda sayılanların dışında Müseyyeb b. Necebe, Rifa'a b. Şeddâd Habib b. Mutahhir gibi önde gelen kişiler de vardı.¹⁴⁴ Bu toplantıda Mu'âviye'nin ölümünü konuştular. Konuşma sırasında söylenen şu sözlerin varlığı anlamlıdır: "...Eğer siz onun destekçileri, düşmanına karşı savaşçıları olduğunuzdan, onun için canınızı ortaya koyacağınızdan eminseniz; ona yazın ve bunu ona bildirin. Eğer bozguna uğramaktan ve gevşeklik göstereceğinizden korkuyorsanız, adamı kandırmayın." Toplantıya katılanlar: "Biz O'nun düşmanı ile savaşacağız ve kendisi için ölüme gideceğiz" dediler.¹⁴⁵ Bu toplantıda Hz. Hüseyin'e biat edilmesi için mektup yazılması da kararlaştırıldı.¹⁴⁶ Bunun sonucunda birçok mektup yazıldı.

Hz. Hüseyin'e yazılan mektuplardan birisi şöyledir: "Selam sana. Bu ümmetin üzerine musâllat olup yönetimini eline geçiren, fey' olan mallarını gasp eden ve rızası olmadığı halde onun başına geçen, sonra ümmetin iyilerini öldürüp kötülerini bırakan, Allah'ın malını zorbaların ve zenginlerin arasında değiştiren, zorba ve inatçı düşmanı yok eden Allah'a hamd olsun. Başımızda İmam yoktur. Sen İmamımız ol."¹⁴⁷

Bu içerikte olan mektuplar, doğal olarak Hz. Hüseyin'in yüreğinde belli depreşmelere sebebiyet vermiştir. Daha önce babası ve kardeşine yapılanları bilse de ve başkaları tarafından bu gerçekler kendisine tekrar tekrar anlatılsa da Hz. Hüseyin, bu sözlerden etkilenmiştir ve mektup yazanlara inanmıştır/inanmak istemiştir. Mektup yazanların geçmişten ders çıkardığını sanmıştır. Ayrıca, Yezid'in biat alma konusundaki baskısı, her gün biraz daha etrafını sarıyordu.

¹³⁹ "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İlmî Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul 1992, II, 323-329.

¹⁴⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234; Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 518-521; Onat, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁴¹ Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84-105.

¹⁴² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; And, *a.g.e.*, s. 19. El-Kâtib, bu toplantının Mekke'de değil, Kûfe'de olduğunu söylemektedir. el-Kâtib, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴³ "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380.

¹⁴⁵ el-Kâtib, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; el-Kâtib, *a.g.e.*, s. 34.

Mektup yazanların başında, bu hareketin başını çeken ve “Yesâr” olan ismi bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz tarafından değiştirilen Süleyman b. Surad,¹⁴⁸ bunun yanında Rifâa b. Şeddâd, Müsesyyeb b. Necebe gibi daha sonra Tevvâbûn hareketinin lider kadrosunu oluşturan kimseler yanında, Kûfelilerin ileri gelen reislerinden Şebes b. Rib’î, Haccâr b. Ebcer, Yezid b. Hâris, Azre b. Kays, Amr b. Haccâc, Muahmmed b. Umeyr gibi isimler de mevcuttu.¹⁴⁹ İlk mektuplar, 10 Ramazan 60 (14 Haziran 680)’da Mekke’ye ulaştı. Gerek yazılan ilk mektuplar ve gerekse de bu mektupları takib eden diğer mektuplar, mutaassıp Hz. Hüseyin taraftarları tarafından yazılmıştı. Hz. Hüseyin’e mektup yollayanlar arasında her kabileden itibar ve nüfuz sahibi kimseler bulunmaktaydı. Bunların yanında Kûfe’de sayı ve nüfuzca önde gelen Yemenliler de mektup yollayanlar arasındaydı. Hz. Hüseyin, bu seslere uymak eğilimindeydi.¹⁵⁰ Çünkü, etrafındaki halka, gittikçe daralıyordu.

Hz. Hüseyin için yazılan ilk mektuptan iki gün sonra yeni bir mektup daha yazıldı. Mektup yazılmaya o kadar önem verildi ki, gönderilen mektup sayısı yüz elliye yaklaştı. Bu mektuplarla, belli bir alt yapı oluşturan bu malûm kişiler, daha sonra Hz. Hüseyin’e üçüncü bir elçi göndererek, O’nu kendilerine gelmesi için teşvik etmeye başladılar. Yine bu doğrultuda daha sonra da önde gelen çeşitli kişiler tarafından aynı konuda Hz. Hüseyin’e mektuplar yazıldı.¹⁵¹ Kûfe’den gelen heyetin¹⁵² teklifinde kendisine: “Senin yanında ölmeyi göze aldık. Senin yüzünden Cuma’da cemaatte bulunmadık. Bütün halk seni bekliyor. Eğer gelirsen seni karşılamaya çıkar ve Şam’da sana kavuşuruz. Senin yanında yüz bin kişi olacağız” deniyordu. Bu mektuplar, karşı tarafı etkileyebilecek ve inandırabilecek bir içerikte yazılıyordu. Bu heyetler ve mektuplar, aynı zamanda Basralılar tarafından da gelmekteydi.

Bütün bu mektupların varlığına rağmen Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Hasan’ı yalnız bırakan Kûfelilere çok da fazla güvenmiyordu.¹⁵³ Çünkü yaşanmış bazı şeyler, çok da önceki bir tarihte olmamıştı. Geçmişte yaşanan bazı şeyler, kendi gözünün

¹⁴⁸ Onat’ın ifadesine göre Süleyman b. Surad, Hz. Hasan’ın hilafeti Muaviye’ye devretmesini şiddetle tenkid etmiştir. Onat, *a.g.e.*, s. 74-75.

¹⁴⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 235; Onat, *a.g.e.*, s. 66-67.

¹⁵⁰ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109.

¹⁵¹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 234-235; İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408; “Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329; Altınok, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁵² Fırlı, “Hüseyin”, XVIII, 518-521.

¹⁵³ Menekşe, *a.g.m.*, s. 27-29. Ayrıca bkz. Fırlı, *İmâmiyye Şîası (Câferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 98.

önünde cereyan etti. Böyle bir durumda Hz. Hüseyin, ayaklarının daha sağlam bir şekilde yere basması, durumun daha iyi anlaşılması ve yerinde tesbit etmesi için amcasının oğlu Müslim b. Akıl'ı¹⁵⁴ bir mektup ile Kûfe'ye gönderdi.¹⁵⁵

Müslim, bu yolculuğu yapabilmek için öncelikle Medine'de Kayslılardan iki kılavuz kiraladı. Bu kılavuzlarla birlikte yola çıkan Müslim, yolculuk sırasında kılavuzların yolu kaybetmesi ile bir çıkmaza düştü. Bunun sonucunda da rehberler, susuzluk tehlikesi ile karşılaştı. Daha sonra her iki kılavuz da susuzluktan öldü. Bu durum karşısında endişelenen Müslim, Hz. Hüseyin'e bu görevden azlı için mektup yazdı. Hatta bu mektupda Hz. Hüseyin'e: "...Ben bu işin sonunu hayırlı görmüyorum..." söylediği de rivayet edilmektedir. Hz. Hüseyin'in bu mektuba verdiği cevapta şu yazılıydı: "Ben bu mektubu senin korkaklık sonucunda yazdığını düşünüyorum. Yoluna devam et." Sonuçta Müslim, 5 Şevval 60/9 Temmuz 680¹⁵⁶ tarihinde Kûfe'ye vardı ve burada Muhtar b. Ebî Ubeyde'nin evine yerleşti.¹⁵⁷ Müslim, Kûfe'ye vardıktan hemen sonra Hz. Hüseyin adına bey'at almaya başladı. Yapılan biatler o kadar hızla çoğalıyordu ki, ilk anda biat edenlerin sayısı on iki/on sekiz bin kişiyi bulmuştu. (8 veya 9 Zilhicce 60/9 veya 10 Eylül 680).¹⁵⁸

Bu arada Hz. Hüseyin, Basralılara da kendisine yazılan mektuplardan sonra, kendi âzadlısı Hz. Selman'ı elçi olarak gönderdi.¹⁵⁹ Ancak Selman, görevini ifa edemeden İbn-i Ziyad'ın görevlileri tarafından yakalanarak boynu vurulmuştur.¹⁶⁰

Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gelmek üzere yola çıktığı, halkın önemli bir kısmının kendisine biat ettiği haberi Kûfe valisi Nu'man b. Beşir'e ulaşınca vali, bu habere

¹⁵⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; And, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁵⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 235; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 380; Onat, *a.g.e.*, s. 67; Baki Yaşa Altınok, *Alevîlik Hacıbektaş Veli Bektâşilik, Oba* Kitabevi, Ankara 1998, s. 73–90.

¹⁵⁶ Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Onat, *a.g.e.*, s. 67; Ahmed Cevdet Paşa, Müslim'e yapılan biatlerin otuz bine ulaştığını söylemektedir. *a.g.e.*, II, 408.

¹⁵⁷ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 171. Onat, Müslim'in Kûfe'de evine sığındığı kişi konusunda şunları söylemektedir: "Müslim, Ammâr ed-Duhenî'nin rivâyetine göre İbn Avsece'nin evine, Ebû Mihnef'in bildirdiğine göre Süleyman b. Surad'ın, Teberî'deki rivâyetine göre ise Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sakafî'nin evine inmiştir." *a.g.e.*, s. 67.

¹⁵⁸ Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Onat, *a.g.e.*, s. 67. Ahmed Cevdet Paşa, Müslim'e yapılan biatlerin otuz bine ulaştığını söylemektedir. *a.g.e.*, II, 408.

¹⁵⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 235.

¹⁶⁰ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 172–173. Aynı olayı İbnü'l-Esir şöyle anlatmaktadır: "Hz. Hüseyin, Basra eşrafına yalnızca bir nüsha olmak üzere bir mektup gönderdi. Bu mektubu Kays b. Heysem, Mes'ud b. Amr, Münzir b. Cârûd, Ahnaf b. Kays gibi toplam altı kişiden oluşan bir heyetle gönderdi. Hepsi mektubu gizledikleri halde Münzir b. Cârûd, İbni Ziyad'ın bir hilesinin olmasından korktuğu için mektubu ve getiren kimseyi yanına alarak İbni Ziyad'ın yanına götürdü. İbni Ziyad, bunun sonucunda elçinin boynunu vurdurdu. Daha sonra halka yaptığı konuşmada kendisinin Kûfe'ye tayin edildiğini, yerine ise kardeşi Osman b. Ziyad'ı bıraktığını söyledi." *a.g.e.*, III, 381.

sevinmemekle birlikte ciddi bir önlem almak için de harekete geçmedi. Çünkü o, Hz. Hüseyin'e karşı gelişecek bir hareketin içinde yer almak istemiyordu.¹⁶¹ Daha sonra Kûfe valisi Numan b. Beşir, mecliste halka şiddet içermeyen bir konuşma yaptı. Konuşmayı duyan Ümeyyeoğullarının anlaşmalısı olan Abdullah b. Müslim, sükuneti tavsiye etmesinden dolayı Numan'a itiraz etti. Abdullah b. Müslim'in ağır sözlerine karşılık vali Numan; "Allah yolundan ayrılmamı mı istiyorsunuz? Zayıf bir insan, Allah'a karşı gelen güçlü bir insandan daha hayırlıdır" diyerek karşılık verdi. Valinin bu sözlerinden sonra Abdullah b. Müslim, Yezid'e bir mektup yazarak halkın, Hz. Hüseyin adına Müslim'e biat ettiğini bildirdi. Daha sonra Umâre b. Velîd b. Ukbe de, Yezid'e benzer bir mektup yazdı. Mektupları alan Yezid, haberlerden rahatsız oldu ve Kûfe valisini görevden aldı. Yezid'in bu kararı vermesinde valinin yumuşak huylu olması etkiliydi.¹⁶² Yezid, daha sonra buraya kimi vali olarak ataması gerektiği konusunda Muâviye'nin azatlısı olan Sercûn'a danıştı. Yezid, Basra valisi Ubeydullah b. Ziyad'a kırılgan olması sebebiyle kendisini göreve getirmek istemiyordu. Ancak Sercûn'un etkili sözlerinden sonra göreve onu getirmeye karar verdi.¹⁶³ Yezid, İbni Ziyad'a gönderdiği mektupta, kendisine Kûfe valiliğini verdiğini, ayrıca Müslim b. Akîl'in öldürülmesini veya sürgün edilmesini yazdı.¹⁶⁴ Emirname ile Kûfe'ye vali olarak atanan Ubeydullah, göreve gider gitmez mescidde halka sert ve tehditkâr bir konuşma yaptı.¹⁶⁵ Bu konuşmada Ubeydullah'ın ekonomik konulardan bahsetmesi, Kûfelilerin Hz. Hüseyin'e olan beyatlerini bozup Yezid'e bağlanmalarına sebep oldu.¹⁶⁶

Bütün bu gelişmeler olurken, Hz. Hüseyin'e biat edilmesi meselesinde başvuran herkes, hemen cemaate kabul edilmiyordu. Buna rağmen kısa bir sürede binlerce kişi Hüseyin namına Müslim'e biat etti. Bu biatın alınması sırasında Ebû Sümâme es-Sâidî de para ve silah topluyordu. Her şey o kadar yolunda gidiyordu ki Müslim, Hüseyin'e hemen Kûfe'ye gelebileceği haberini bile yolladı.¹⁶⁷ Bunun sebebiyledir ki, Hz.

¹⁶¹ Menekşe, a.g.m., s. 27 -29; Altınok, a.g.e., s. 78.

¹⁶² Wellhausen, a.g.e., s. 99; Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., II, 408; Altınok, a.g.e., s. 78-79.

¹⁶³ İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 380; Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 519.

¹⁶⁴ İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 380; Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 519; Altınok, a.g.e., s. 73-90. Köksal, Yezid'in İbni Ziyad'a yazdığı mektubda yazılanları şöyle ifade etmektedir: "Ya onu öldürürsün yahut bize bağlanmış olan aile nesebin kesilerek kendi nesebine, köle babana döndürülürsün." *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 170-173.

¹⁶⁵ Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 519; Altınok, a.g.e., s. 73-90; Onat, a.g.e., s. 68.

¹⁶⁶ Onat, a.g.e., s. 68.

¹⁶⁷ Wellhausen, a.g.e., s. 98-109.

Hüseyin, biat eden bu on sekiz bin kişinin kendisine verdiği güven sonucunda Kûfe'ye hareket etmiştir.¹⁶⁸

İbni Ziyad, Kûfe'ye geldikten kısa sayılacak bir süre sonra Kûfe'de 4500 kişiyi tutukladı.¹⁶⁹ Ubeydullah b. Ziyad'ın Kûfelilere yaptığı tehdit sonucunda Müslim, Muhtar'ın evinden ayrılarak nüfuzu daha fazla olan Hânî b. Urve'nin evine sığındı.¹⁷⁰ Ubeydullah b. Ziyad bu durumu, bir Kûfe'li'den değil, Ma'kil adında bir mevlâdan öğrenmişti. Bu adam, Hz. Hüseyin'in bağlılarından İbn Avsece'ye sokulmaya muvaffak olmuş ve ona, güya toplamış olduğu ve şimdi yerine teslim etmek istediği 3.000 dirhem vermek istemişti. Esedli Müslim b. Avsece tarafından Müslim'e tanıtılan Ma'kil'e, Hüseyin'e biat etmek izni verildi. Bu andan itibaren Ma'kil, Müslim'in yanından hiç ayrılmadı. Hânî b. Urve'nin evinde cereyan eden şeylerin hepsini görüp işitti ve bunları Ubeydullah b. Ziyad'a bir bir bildirdi.¹⁷¹ Bu bilgilerin sonucunda İbni Ziyad, hiç bir şeyin farkında değilmiş gibi hastalığından dolayı Hânî b. Urve'yi, kendisine dost iki nüfuzlu şahsın (ki birisi Muhammed b. Eş'as'dır) aracılığı ile vali konağına çağırttı. Hânî konağa gelir gelmez Ubeydullah onu derhal sorguya çekti. Hânî ilk önce inkar etmeye çalışsa da casus ile yüzleştirilince Hânî, inkardan vazgeçerek misafirini evinden çıkarmayı vaat etti. Ancak onu valiye teslim etmek istemiyordu. Bunun üzerine Ubeydullah, kendisini ölümle tehdit etti. Hânî, valinin bu tehdidine karşılık ona, böyle bir şey yapacak olursa, evinin dört tarafında Mezhic kılıçlarının parlayacağını söyledi. Bunun üzerine Ubeydullah, elindeki değnekle Hânî'nin suratına şiddetli bir şekilde vurdu. Hânî, derhal yanında bulunan muhafızlardan birisinin kılıcını kavradıysa da yakalanarak hapsedildi. Bu arada Mezhicliler, gerçekten hükümet konağı önünde toplanmışlardı. Kadı Şureyh tarafından, kendilerine Hânî'nin hayatta olduğu temin olunarak teskin edildiler. Daha sonra da Allah'a şükredip, sanki artık her şey yolundaymış gibi çekip gittiler. Hânî'nin tutuklandığı haberi üzerine Müslim, artık harekete geçme zamanının geldiğine karar verdi. Bu sıkışık durumda etrafına toplayabildiği iki bin kadar¹⁷² taraftarları ile aynı gün içinde pazar meydanına yürüdü.¹⁷³

¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 393.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 384; And, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁷⁰ "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323–329.

¹⁷¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 384–385.

¹⁷² et-Taberî, *a.g.e.*, III, 236.

¹⁷³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

Çevresindeki evlerde ise dört bin¹⁷⁴ kişi vardı. Ubeydullah'ın emrinde bu sırada sadece birkaç azatlı köle ile otuz inzibat askeri bulunmaktaydı. Buna mukabil Kûfe eşrafının en itibarlılarından yirmisi yanındaydı. Bunlar, kısmen mutaassıp insanlar olup, Hz. Hüseyin'in davetine katılmışlardı ama Ubeydullah'ın da hükmü altındaydılar.¹⁷⁵ İbni Ziyad, Kesîr b. Şihab'ı yakınlarıyla birlikte Müslim'in yanındaki kişileri dağıtması için, Muhammed b. Eş'âs'ı da ortaya çıkıp kendilerine katılanların kurtulacağını ilan etmesi için gönderdi. Tehditler, nasihatler ve bol vaadler¹⁷⁶ sonucunda halk dağılmaya başladı.¹⁷⁷ Bu arada kadınlar da koca ve oğullarını alıp evlerine götürüyorlardı. Akşama doğru kalabalık dağılmış¹⁷⁸ ve Müslim'in yanında sadece 30 kişi kalmıştı. Müslim, bu durum üzerine Kinde kapılarına doğru yürüdü. Kinde kapılarına vardığında ise, yanında kimse kalmamıştı.¹⁷⁹ Artık tamamen yalnızdı. Kûfe'nin karışık sokaklarını tanımadığı için oraya buraya koşuyordu ve nihayet, oğlunu evinin kapısında bekleyen,¹⁸⁰ Eş'as b. Kays'ın azadlısı olan Tuva adında Kinde kabilesinden dul bir kadının, kendisine acıması sonucunda evine sığındı.¹⁸¹

Gecenin çöküşü ile pazaryeri derin bir sessizliğe gömülünce Ubeydullah, mescide gitti ve herkesin yatsı namazında hazır bulunmasını emretti. Kûfeliler, fevç fevç gelerek ordu halinde tanzim edildiler ve burada bekletildiler. İnzibat kuvveti bütünüyle, ertesi sabah mahalleleri teker teker aramak üzere bütün sokak başlarını tuttu. Ancak gün ağarırken Müslim'in saklandığı yer,¹⁸² bütün tembihlere karşı¹⁸³ Müslim'in evinde kaldığı kadının oğlu Bilal tarafından ihbar edildi. Müslim, üzerine gönderilen kuvvetlere teslim olmamak için çok defa hamle yaptı ve çarpıştı. Sonunda Muhammed b. Eş'as'ın eman vermesi sonucunda ona teslim oldu ve kılıcı elinden alındıktan sonra bir katır sırtında konağa götürüldü. Ubeydullah ile şiddetli bir münakaşadan sonra idamına hükmolundu. Muhammed b. Eş'as, ancak bizzat vali tarafından müsaade

¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 389. Fığlalı, "İlk aşamada 12–30 bin kişinin biatini aldı" demektedir. "Hüseyin", XVIII, 518–521 Sofuoğlu ve İlhan ise, ona bey'at edenlerin sayısının 30 bin kişiyi bulduğu rivayet edilir. *a.g.e.*, s. 36.

¹⁷⁵ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

¹⁷⁶ Fığlalı, "Hüseyin", XVIII, 518–521; Altınok, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323–329.

¹⁷⁸ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 74–77; Onat, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁸⁰ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

¹⁸¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 390–391; Onat, *a.g.e.*, s. 69; And, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁸² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 391; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

¹⁸³ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 74–77.

edilmesi üzerine, onun vasiyetini dinlemeye razı oldu.¹⁸⁴ Bu vasiyette Müslim, Muhammed b. Eş'as'a; Hz. Hüseyin'e acele bir mektup göndermesini, biat ettiğini söyleyen 18 bin kişinin ihanetine kendisinin de uğramamasını, Kûfelilere aldanmamasını, çünkü bunların babalarına neler yaptığını hatırlamasını,¹⁸⁵ Mekke'ye geri dönmesini rica etmişti.¹⁸⁶

Müslim'in idam edilmesinden sonra Muhammed b. Eş'as, bu isteği yazılı olarak Hz. Hüseyin'e bildirmiştir. Bu vasiyet, Hz. Hüseyin'e Mekke'den ayrıldıktan sonra ancak ulaşabilmiştir. Diğer bir deyimle Muhammed b. Eş'as'ın gönderdiği elçi, Hz. Hüseyin'le Zübâle denen yerde karşılaşabilmiştir. Bu yüzdendir ki Hz. Hüseyin, her şeye tamam gözüyle bakarak hareket etmiştir.¹⁸⁷ Vasiyetin kendisine ulaşması karşısında da Hz. Hüseyin yoluna devam etti.¹⁸⁸ Bu arada Müslim, idam kararından sonra sarayın damında,¹⁸⁹ mücadele esnasında yaralanmış olduğu İranlı¹⁹⁰ Bukeyr b. Hurmân adındaki¹⁹¹ bir asker tarafından boynu vurularak,¹⁹² 8 Zilhicce 60 tarihinde idam edildi¹⁹³ ve cesedi halkın önüne atıldı.¹⁹⁴

Müslim'in olayı bu şekilde sonuçlandıktan sonra sıra Hânî'ye gelmişti. Muhammed b. Eş'as, Hânî'yi saraya bizzat kendisi getirmişti. Hânî'nin Mısır'daki kavminin kendisine düşman kesilmesinden çekindiği için İbni Ziyad, onu kendisine bağışlamıştı. Ama Müslim olayı, ölümle sonuçlanınca İbni Ziyad görüşünü değiştirdi ve Hânî'nin çarşıya götürülmesini ve orada boynunun vurulmasını emretti.¹⁹⁵ Daha sonra Hânî, elleri arkasından bağlanmış olduğu halde pazar meydanına götürüldü. Kabilesini yardımına çağırdıysa da kimse yardıma gelmedi. Bunun üzerine bağlarını kopararak eline bir silah geçirmeye çalıştı ise de buna muvaffak olamadı. Sonuçta İbni Ziyad'ın

¹⁸⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109; Altınok, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁸⁵ “Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323–329.

¹⁸⁶ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 74–77; “Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 325.

¹⁸⁷ Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiyye Mezhepi) Doğuşu, Gelişmesi Ve Görüşleri*, s. 98.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 381; “Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323–329.

¹⁸⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 395.

¹⁹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408.

¹⁹¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 395.

¹⁹² Fığlalı'ya göre bu tarihi 8 veya 9 Zilhicce 60/9 veya 10 Eylül 680 olarak vermektedir. Fığlalı, “Hüseyin”, XVIII, 519.

¹⁹³ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 236–237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 396; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408.

¹⁹⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 236; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 393–394.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 395.

Türk olan bir kölesi tarafından öldürülmüştür.¹⁹⁶ Daha sonra Ubeydullah, Müslim ve Hânî'nin başlarını bizzat kaleme almış olduğu kısa bir mektupla, halife Yezid'e gönderdi. Yezid, valinin bu hareketinden memnun oldu ve ona teşekkür etti.¹⁹⁷

Bütün bunlar olurken Hz. Hüseyin, hiçbir şeyden haberdar değildi. Kendisi, her şeye tamam gözüyle bakıyordu. Çünkü kendisine gelen mektupta böyle yazıyordu. Ayrıca kendisi, mektupta yazan, "bir an önce gelebilirsin" sözüne istinaden bir an önce yola çıkmak istiyordu.

Böyle bir durumda Hz. Hüseyin, sonuçtan haberdar olmadan Müslim'in Kûfe'de ayaklandığı ve şehid edildiği¹⁹⁸ 8 Zilhicce 60 (9 Eylül 680) tarihinde Terviye günü,¹⁹⁹ kadın ve çocukları ile birlikte²⁰⁰ Umre'sini tamamladıktan sonra Kûfe'ye doğru yola çıktı.²⁰¹

Hz. Hüseyin'e bu yolculuğu yapmaması için Abdullah b. Ömer,²⁰² Şâbî, Ebû Saîd-i Hudrî, süt kardeşi Ebû Bekir b. Hâris,²⁰³ Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm²⁰⁴ gibi kişilerden hiç de yabana atılmayacak ve doğruluğu pek tartışma götürmeyecek çok sayıda makul ve gerçek bilgiler aktarılmasına rağmen yine de kendisi bu işte kararlıydı.²⁰⁵

Abdullah b. Abbas ise Hz. Hüseyin'e; Kûfeliler'e güvenilemeyeceğini, onların dönek olduklarını, kendisine muhalefet edip yardımsız bırakacaklarını,²⁰⁶ babası ve kardeşine yaptıklarını hatırlamasını, eğer Mekke'de kalmayı istemiyorsa Yemen'e gitmesini ve orada Müslim'in her şeyi çözümleyip idâreye tam hâkim olduktan sonra hareket etmesini, bütün bunlara karşı çıkıp yine de gitmek istiyorsa bari çocuklarını kendisiyle beraber almamasını, illede onları yanına alacaksa, Kûfe'de hakimiyet

¹⁹⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 395; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

¹⁹⁷ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109. İbnü'l-Esir, İbni Ziyad'ın Yezid'e yazdığı mektuba cevap olarak yazdıklarını şu şekilde anlatmaktadır: "Hüseyin'in Irak'a doğru gelmekte olduğu haberini almış bulunuyorum. Sen gerekli gözcüleri ve silahları yerlerine yerleştir. Kendini iyi koru. En basit bir itham dolayısıyla hapsed ve basit bir zanla sorguya çek. Bununla birlikte seninle çarpışmayan kimseleri de öldürme." *a.g.e.*, III, 396.

¹⁹⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; And, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 399; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408; Onat, *a.g.e.*, s. 70; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 99.

²⁰⁰ Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 99; Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 519.

²⁰¹ Fırlalı, "Hüseyin", XVIII, 519; Onat, *a.g.e.*, s. 70.

²⁰² Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408–409.

²⁰³ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

²⁰⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 396.

²⁰⁵ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109.

²⁰⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 397–398; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 98.

kurduktan sonra onları yanına almasını tavsiye etti.²⁰⁷ Hz. Hüseyin ile görüşenler arasında İbni Zübeyr de vardı.²⁰⁸ Hz. Hüseyin, Ehl-i Beyt'ten on sekiz, tabilerinden de altmış kişiden oluşan toplam yetmiş sekiz kişiyle Kûfe'ye doğru hareket etti.²⁰⁹ Aslında Hz. Hüseyin'in, Yezid'e biat etmeyi reddetip Irak'a gitmesi, Yezid'e isyan etme düşüncesinin bir sonucuydu.²¹⁰

Hz. Hüseyin'in ailesiyle birlikte yola çıkması sonucunda ailenin başına bir şey gelirse, bunun ailesinin sönmesi demek olduğu korkusuna kapılan Abdullah b. Cafer b. Ebi Talib, önce bir mektup yazarak bu hissini Hz. Hüseyin'e açtı ve yolda durmasını istedi. Daha sonra da Mekke valisi Amr b. Said b. el-As'dan onun adına aldığı eman'ı, bir mektupla Hz. Hüseyin'e gönderip dönmesi için ısrar etti. Ne var ki Hz. Hüseyin, rüyasında Hz. Resûlullah (s.a.v)'ı gördüğünü ve başladığı işi, ister lehinde ister aleyhinde olsun, tamamlamakla emrolunduğunu söyleyerek dönmeyi reddetti.²¹¹ Yolculuğu sırasında, aralarında şair Ferezdak'ın da bulunduğu çeşitli kişilerle karşılaştı.²¹²

Hz. Hüseyin'in kafilesi, Kûfe'ye yaklaşırken “es-Sa'lebiye” denen yerde Müslim ve Hâni'nin öldürüldüğünü, cesetlerinin ise çocuklar tarafından ayaklarından tutulup çekildiğini öğrendi.²¹³ Kafile, Zübâle'ye geldiğinde ise Muhammed b. Eş'as ile Ömer b. Sa'd'ın gönderdikleri elçi ile karşılaşıldı. Mektuplar okununca işin gerçeği anlaşıldı. Müslim'in öldürüldüğü ve biatlerin bozulduğu haberleri karşısında Hz. Hüseyin, etrafındakilere ayrılımlarını teklif etmiş ve bazıları ayrılmıştı. Bu ayrılanlar, genellikle yolda kafileye katılanlardı. Kafilede sadece, Hz. Hüseyin'in yakınları ve dostları kaldı. Bu arada Hz. Hüseyin'in oğlu Aliyyü'l-Ekber bile babasına geri dönmesini tavsiye etmiş,²¹⁴ ancak Müslim'in çocukları ve Müslim'in kardeşleri, Müslim'in öcünü almak için ısrar etmeleri üzerine Hz. Hüseyin, yola devam etmeye

²⁰⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 398; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 98; Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 519; Altınok, *a.g.e.*, s. 80.

²⁰⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 397-398.

²⁰⁹ Sayın Dalkıran, *Ahmet Feyzi Çorâmî'nin El-Feyz'ür-Rabbânî'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akîdesine Tenkidleri*, Osav, İstanbul 2000, s. 222. et-Taberî, bu sayı konusunda: “Hz. Hüseyin Mekke'den çıktığı vakit kırk atlı ve yüz yayası vardı” demektedir. *a.g.e.*, III, 237.

²¹⁰ el-Kâtibi, *a.g.e.*, s. 33.

²¹¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 400; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 99; Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 519.

²¹² et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 399; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 409; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 99; Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 519; And, *a.g.e.*, s. 19.

²¹³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 401; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 178–181.

²¹⁴ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 178–181.

mecbur kalmıştır.²¹⁵

Hız. Hüseyin, Kûfe'ye yaklaşınca vali İbni Ziyad, kafilenin şehre girmemesi için bir ordu çıkardı. Çıkarılan bu ordunun etkisi ile kafiye, yönünü değiştirerek Kuzey'e doğru gitti. Şıraf çıkışında²¹⁶ Kayz mevkiine geldiklerinde Ubeydullah'ın emriyle Hız. Hüseyin'i tâkib eden²¹⁷ Temimli, Yerbülulura mensup²¹⁸ ve Hız. Ali'yi sevenlerden olan²¹⁹ Hurr b. Yezîd et-Temîmî'nin bin kişilik Kadisiye'den öncü olarak üzerine gönderilen²²⁰ Kûfe süvari birliği gözüktü. Hız. Hüseyin, gelenleri su ikramı ile karşıladı. Öğle ve ikindi namazları beraber kılındı. Hız. Hüseyin kendilerine namazdan sonra yaptığı konuşmada, kendisine hak verir tarzda sözlerine karşı çıkmadılar. Hız. Hüseyin'in mektupları Hurr b. Yezid'e hatırlatmak istediğinde Hurr, bu mektuplardan haberi olmadığını, yazarlardan da aralarında bulunan olmadığını söyledi.²²¹ İki arasında yapılan görüşmelerde Hurr, kendisini Ubeydullah'a götürmeyi şart koşunca Hız. Hüseyin: "Ölüm bundan daha iyidir" deyip geri dönmek istedi. Hız. Hüseyin, taraftarlarıyla Hicaz'a doğru yönelmek isteyince Hurr tarafından önü kesildi.²²² Hurr buna sebep olarak da, İbn-i Ziyad'ın emrini gösterdi. Bu ordu aldığı emir üzerine, Hız. Hüseyin ve kafiyeledeki diğer kişiler ile ne savaşıyordu ne de gitmelerine izin veriyordu.²²³

Hız. Hüseyin, Hurr'ün emrindeki orduya saldırması için taraftarlarından gelen teklifi de geri çevirdi. Çünkü savaşı başlatan kişi olmak istemiyordu.²²⁴ İbni Ziyad'ın Hurr'e yazdığı ve kafilenin çorak bir araziye yönlendirilmesi içeriğindeki mektupdan sonra kafiye, Kerbelâ denen yere iskâna mecbur bırakıldı.²²⁵ Hız. Hüseyin ve taraftarları, Kerbelâ denen yere, 2 Muharrem 61/2 Ekim 680 Perşembe²²⁶ günü ulaştı. Kafiye Kerbelâ'da konakladıktan sonra Ubeydullah'ın, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs komutasında

²¹⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 401; Menekşe, *a.g.m.*, s. 27 -29.

²¹⁶ "Hız. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

²¹⁷ Fığlalı, "Hüseyin", XVIII, 518-521.

²¹⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 405.

²¹⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 238.

²²⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 238; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 405; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109; Fığlalı, "Hüseyin", XVIII, 519; Altınok, *a.g.e.*, s. 80; Onat, *a.g.e.*, s. 70; Ahmed Cevdet Paşa, bu sayıyı iki bin süvari olarak vermektedir. *a.g.e.*, II, 410.

²²¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 405-406; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 410; And, *a.g.e.*, s. 19.

²²² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 406-407; "Hız. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

²²³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 407; And, *a.g.e.*, s. 19.

²²⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 410-411; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109.

²²⁵ Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 38; Onat, *a.g.e.*, s. 70-71.

²²⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 411. Köksal, bu tarihin 2 Muharrem 61/2 Ekim 680 Çarşamba günü olduğunu söylemektedir. *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 188-189; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109.

tamamen Kûfelilerden müteşekkil bir ordu ile karşılaştı. Ömer'in ordusu için söylenmesi gereken ilginç bir ayrıntı da vardır: Bu ayrıntı, Hz. Hüseyin'e mektup yazıp davet eden Kûfelilerin pek çoğunun mal-mülk karşılığı, Ubeydullah'ın safında gönüllü olarak yer almalarıdır. Orduda hiçbir Suriyeli yoktur.²²⁷

Ömer b. Sa'd'ın, Hz. Hüseyin'in üzerine yürüyen ordunun komutanı olması meselesi, şöyle gelişmiştir: Ubeydullah,²²⁸ Ömer b. Sa'd'ı önce Deylem'deki ayaklanmayı bastırmak için görevlendirmişti. Daha sonra Rey'e vali atadığına dair mektup yazdı. Ancak İbn Ziyâd, Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıktığını öğrenince, Ömer'den yanındakilerle birlikte geri dönmesini ve Hz. Hüseyin ile savaşmasını istedi. Ömer, bu görevden affını isteyince onu tehdit etti.²²⁹ Ömer, emrine verilen valiliği kaybetmemek için istemeyerek bu emre itaat etti²³⁰ ve biraz gecikmeli de olsa görev yerine vardı.²³¹

Ömer b. Sa'd ve ordusu Kerbelâ denen yere, Hz. Hüseyin'in konakladığı günün ertesi günü, yani 2. gün (4 Muharrem 61/4 Ekim 680 Cumartesi) dört bin kişilik atlı birlikle geldi.²³²

Hz. Hüseyin, Ömer b. Sa'd'ın Kerbelâ'ya gelmesinden sonra aralarında bazı görüşmeler oldu. Bu görüşmelerde Hz. Hüseyin, Ömer'e 18 bin kişinin²³³ mektuplarını gösterdiğinde Ömer, bu kişilerin artık İbn-i Ziyad'ın yanında yer aldığını ve onun en yakın adamları olduğunu söyledi.²³⁴ Yine bu görüşmelerde Hz. Hüseyin Ömer'e, geri dönmek istediğini ama Hurr tarafından engellendiğini de aktardı. Bu sözler üzerine

²²⁷ Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 38; Onat, *a.g.e.*, s. 70-71; "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

²²⁸ el-Eş'arî, bu şahıs hakkında: "Ubeydullah b. Ziyâd b. Ebîhi (28-67/648-686)'in amcası Muâviye'dir. Muhtâr'ın ordu komutanı İbrahim b. el-Eşter tarafından Musul civarında Hâzer denilen yerde öldürülmüştür" demektedir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, ter. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabakçı Yayınevi, İstanbul 2005. s. 91-92.

²²⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 411; Fırlah, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 118-121.

²³⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 411; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109; Ahmed Cevdet Paşa, Ömer İbni Sa'd hakkında şunları söylemektedir: "Hubb-i mâl ve câh insanı ne mertebe şaşırtır ve nasıl çâh-i felâkete düşürür. Sa'd İbni Ebî Vakkâs (r.a.) Hazretleri, dünyayı ayağı altına alıp indinde mal ve câhın asla kadr ve kıymeti yok idi. Lakin ber-hayat iken cennetle mübeşşer olduğu halde toprak üzerinde gezerdi. Ömer, o babanın oğluydu. Lakin az vakit zarfında efkâr ve etvâr-ı âlem o kadar teğayyür ve tebeddül etmişti ki Ömer İbni Sa'd, Hz. Hüseyin'in ulüvv-i Kadr ve şânını bilirken Rey mansıbından geçemeyip göz göre göre kendisini nâr-ı cehenneme namzed eylemeğe cesaret eylemiştir. "Hubbü'd-dünya re'sü külli hatîfetin". *a.g.e.*, II, 412.

²³¹ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 188-189.

²³² et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 411; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 188-189; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 411.

²³³ Fırlah, "Hüseyin", XVIII, 518-521.

²³⁴ And, *a.g.e.*, s. 19.

Ömer, Hz. Hüseyin'in savaş istemediği kanaatine vararak, Ubeydullah'a meselede ne yapması gerektiğini bir mektupla sordu.²³⁵ Bu mektuba İbn Ziyad, şöyle karşılık verdi: "Pençelerimizi uzattığımız zaman mı?" Ayrıca Ömer'e, biat etmezse Hz. Hüseyin'in su kaynağı ile alakasını kesmesini ve muhasaraya almasını emretti.²³⁶ İbni Ziyad'ın bu emriyle Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye çağıran kişilerden olan Amr b. Haccâc, Ömer tarafından su yollarını kesmekle görevlendirildi.²³⁷ O bu görevi, 500 süvari ile yerine getirdi. Bu olay, Hz. Hüseyin'in şehâdetinden üç gün önce oldu.²³⁸

Çok eski bir askeri taktik olan bu yöntem, Hz. Hüseyin'in tarafına çok zarar verdi. Su yollarının kesilmesi sebebiyle Hz. Hüseyin tarafında susuzluk ileri safhalara ulaşınca, Fırat'tan su alabilmek için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Ama bu teşebbüsler, çatışmayla sonuçlandı. Daha sonra Hz. Hüseyin, Ömer b. Sa'd'a haber göndererek görüşme talebinde bulundu. Bunun üzerine sadece ikisinin katıldığı bir görüşme oldu. Bu iki şahıs arasında daha sonraki zamanlarda da üç veya dört kere daha görüşme gerçekleşti.²³⁹ Bu iki şahıs arasında gerçekleşen görüşmelerde yapıcı konuşmalar oldu. Hatta bunların birinde Hz. Hüseyin, Ömer'e üç teklifte bulundu: Ya hudut boylarına savaşmak için gitmek, ya Yezid'le görüşmek, ya da Medine'ye geri dönmek.²⁴⁰ Bu teklifler, Ömer tarafından İbn-i Ziyad'a ulaştırılınca İbn-i Ziyad, bu görüşleri önce kabul etmek istedi. Ancak Sıffîn'da Hz. Ali'nin safında çarpışanlardan olan Şemîr b. Zül-Cevşen'in İbn-i Ziyad'a, önemli bir fırsatı kaçırmamasını söyleyince İbni Ziyad, bu kararından vazgeçti. Daha sonra İbni Ziyad, Şemîr'i Ömer'in yanına gönderdi. Kendisine eğer görevini yaparsa ne ala, yapmazsa kumandayı Kays'lı Şemîr b. Zül-Cevşen'e²⁴¹ bırakmasını emretti ve bunu bir mektupla İbni Sa'd'a bildirdi.²⁴² Bunun

²³⁵ Onat, *a.g.e.*, s. 71; Altınok, *a.g.e.*, s. 81.

²³⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 412; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408; "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329; Onat, *a.g.e.*, s. 71; Altınok, *a.g.e.*, s. 81.

²³⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408; Fıglah, "Hüseyin", XVIII, 518-521; Altınok, *a.g.e.*, s. 81.

²³⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 411; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 188-189; Altınok, *a.g.e.*, s. 82.

²³⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 412-413.

²⁴⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 237; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 414.

²⁴¹ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 107; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408.

²⁴² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 414. İbnü'l-Esir, mektupta yazılanları kaleme alırken vermiş olduğu şu bilgiler çok ilginçtir: "...Hüseyin öldürülecek olursa atlılar O'nun göğsü ve sırtı üzerinden geçip çiğnesin; çünkü O hayırsız, birliği bozucu, akrabalık bağlarını kesici ve zalim birisidir..." *a.g.e.*, III, 414. İbnü'l-Esir, yine eserinde: "Savaş sonrasında Ömer b. Sa'd kendisiyle birlikte bulunanlara: 'Kimler çıkıp Hüseyin'i atlarıyla çiğneyecek?' diye seslenmiş, bu iş için on kişi ortaya çıkmıştı. Hardamlı İshâk b. Hayve onlardan birisiydi. Söz konusu bu kişi Hz. Hüseyin'in gömleğini almıştı. Daha sonra alaca hastalığına yakalandı. Bu on kişi, gidip Hz. Hüseyin'i atlarına çiğnettiler ve sırtını, göğsünü

üzerine dokuz Muharrem'de Şemîr, Kerbelâ'ya ulaştı. Ömer, Şemîr'in getirdiği bu haberler karşısında elinde olanları kaybetmemek için, valinin isteklerini yerine getirmeye karar verdi ve bu doğrultuda harekete geçti.²⁴³ Bu arada İbn-i Ziyad, Hz. Hüseyin ve Ömer arasında anlaşma olmaması üzerine birçok komutanla birlikte kendisi de yola çıktı. Vali, Kûfelilere bol mal verince/vaat edince, Kûfe'de Hz. Hüseyin'le savaşmak istemeyen pek az kimseden başka Kûfe'de kimse kalmadı. Geri kalanlar da, Süveyd b. Abdurrahman-ı Minkaî tarafından valinin yanına götürülmemek için Kerbelâ'ya gitti. Bu arada valinin emrinin gelmesi sonucunda Ömer, Muharrem'in dokuzuncu gecesini (Perşembe gününü Cuma gününe bağlayan gece) savaşa kalkıştı ise de, Hz. Hüseyin'in düşünmek ve geceyi ibadetle geçirmek için izin istemesi sonucu savaş durduruldu.²⁴⁴ O gece Hz. Hüseyin, taraftarlarına gitmek için yeniden izin veriyse de, kimse gitmedi.²⁴⁵ Hz. Hüseyin'in tarafında, otuz iki atlı ile kırk piyade bulunmaktaydı. Ömer b. Sa'd'ın ordusundaki asker sayısı ise altı bin kadardı.²⁴⁶

10 Muharrem 61 Cuma günü (10 Ekim 680) sabah namazından sonra taraflar mevzi aldı.²⁴⁷ Bu savaş sırasında Hz. Hüseyin tarafındaki asker sayısının azlığı bir tarafa, aynı zamanda kabilede var olan şiddetli susuzluk, Hz. Hüseyin ve taraftarlarını fazlasıyla etkilemişti.²⁴⁸ Hz. Hüseyin ve yandaşları, çadırlarının ön tarafında dururken, çadırların arkasına çukurlar kazılıp geceden toplanılan odun ve kamışlar yakıldı.²⁴⁹

Savaş başlamadan önce Hz. Hüseyin, savaş hazırlıklarını yaptı. Üzerine ipekten güzel bir cübbe giyerek misk sürüp atına bindi ve önüne Mushaf'ı koyarak orduya yaklaştı. Onlara son defa hitab etti.²⁵⁰ Bu hitabı sırasında Hz. Hüseyin, üç teklifi yeniden öne sürdüyse de kabul edilmedi. Yapılan bu etkili konuşmalar sonrasında pek bir şey değişmedi. Yalnız Hz. Hüseyin'i bu kurak arazide konaklamak zorunda

tamamıyla ezinceye kadar bu çiğneme işine devam ettiler." *a.g.e.*, III, 437. Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 201–202.

²⁴³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 413–414; Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 101

²⁴⁴ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 188–189; Altınok, *a.g.e.*, s. 82.

²⁴⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 414; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 191.

²⁴⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 427; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 416; Wellhausen, *a.g.e.*, s. 107.

²⁴⁷ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98–109; Altınok, *a.g.e.*, s. 82.

²⁴⁸ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 43.

²⁴⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 415; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 418.

²⁵⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 419, 435. Fırlı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105. Çok ilginç olan bir durum da şudur: Hz. Hüseyin'in son konuşmasında kendisine mektub yazan ve o anda savaş meydanında bulunan Şebes b. Rib'î, Haccar b. Ebcer, Kays b. Eş'as, Zeyd b. Hâris'in isimlerini sayarak onlara mektub yazıp yazmadıklarını sormuş, onlar da yazmadıklarını söylemişlerdir. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 420–421.

bırakan²⁵¹ Hurr, yaptıklarına pişman olup Hz. Hüseyin'in safına geçti.²⁵² Hz. Hüseyin, karşı tarafa yaptığı konuşmadan sonra kendi taraftarlarının yanına dönüp, tekrar onlara ayrılacaklarını söylediye de, bu da kabiledekiler tarafından kabul edilmedi.²⁵³

Ömer'in sancağı ile gelip ok atmasıyla başlayan savaş, çok orantısız kuvvetler arasında feci şekilde devam etti.²⁵⁴ Öğle vakti bir ara çarpışma durdu ve son öğle namazı salât-ı havf (korku namazı) olarak kılındı.²⁵⁵ Savaşın ortalarında Ömer b. Sa'd tarafından savaş kızıştırıldı. Savaşta Hz. Hüseyin'in yanında savaşanlar şehid düştü.²⁵⁶ Bu arada güneş ikindi vaktine varmıştı.²⁵⁷

Hz. Hüseyin, savaş meydanında tek başına kalmış ve birçok yara almıştı. Böyle bir ortamda Şemîr b. Zül-Cevşen'in emriyle her taraftan Hz. Hüseyin'in üzerine hücum edildi.²⁵⁸ Mâlik b. Nusayr isimli Kûfeli bir kişinin başına vurması ile Hz. Hüseyin yaralandı.²⁵⁹ Bir başka asker olan Zür'a İbni Şerîki't-Temîmî, kılıcıyla Hz. Hüseyin'in sol eline vurdu. Omzunu da bir darbe indirdi. Birçok darbeden sonra da Sinan b. Enes en-Nahaî'nin arkadan gelerek mızrağını Hz. Hüseyin'in köprücük kemiğinden saplayıp göğsünden çıkarmasıyla Hz. Hüseyin, yüzünün üzerine düştü.²⁶⁰ Baş da yine Sinan b. Enes en-Nehaî tarafından²⁶¹ kesildi²⁶² ve böylece şehid edildi.

Savaş sırasında Hz. Hüseyin'in vücudunda kararmış yerler hariç, 33 ok, 34 kılıç ve mızrak yarası tesbit edilmiştir.²⁶³ Kendisi, 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) yılında şehid edildiğinde²⁶⁴ 55 yaşındaydı.²⁶⁵

²⁵¹ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 190–195.

²⁵² Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105.

²⁵³ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 191.

²⁵⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 423; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Altınok, *a.g.e.*, s. 84; Ahmed Cevdet Paşa, ilk ok atması konusunda Ömer'in şu sözü de kullandığını söylemektedir: “Şâhid olunuz. İlk ok atan benim.” *a.g.e.*, II, 418.

²⁵⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 428–429; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 425; Ünlü, *a.g.e.*, s. 73–74.

²⁵⁶ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 190–195.

²⁵⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 243.

²⁵⁸ Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105. Ahmed Cevdet Paşa, Şemîr'den söz ederken onun “mel'ûn, kalbi kararmış, gözü dönmüş, lânet” olarak tanımlamaktadır. *a.g.e.*, II, 424–425.

²⁵⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 433; Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a.)”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 208, Nisan 2008, s. 61.

²⁶⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 244; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 435–436; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 408.

²⁶¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 433. Hz. Hüseyin'in şehadeti konusunda farklı rivayetler vardır. Bkz. Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 196; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 429.

²⁶² Eyuboğlu, eserinde Hz. Hüseyin'in başının kesilip tekmelendiğini ve bir süre yerlerde yuvarladığı da iddia edilmektedir. Eyuboğlu, *Alevîlik-Sünnîlik İslâm Düşüncesi*, s. 28–33.

²⁶³ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 244; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 429; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 197; Altınok, *a.g.e.*, s. 84.

²⁶⁴ Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, s. 121.

Bu üzücü savaşta Hz. Hüseyin'in tarafında şehîd olanlar, yetmiş iki kişiydi.²⁶⁶ Ömer b. Sa'd'ın tarafında ölenlerin sayısı ise seksen sekiz kişiydi.²⁶⁷ Savaştan sonra Hz. Hüseyin'in cesedi, Ömer'in görevlendirdiği on süvari tarafından göğsü ve arkası, belirsiz oluncaya kadar atlara çiğnetilmiştir.²⁶⁸

Savaş sırasında Peygamber'in torununa yaklaşma konusunda tereddüt eden askerler, onun ölümünden sonra duruma göre, bunların hepsi ya Hz. Hüseyin'in katili olduğunu iddia etmiş ya da hiç birisi bu iddiada taraf olmamıştır. Yapılan yağmalamada Hz. Hüseyin, âdetâ çırlı çıplak soyulmuş, üzerinde olan elbiselerin her biri birisi tarafından alınmıştır. Bu arada çadırlar da bu yağmalamadan nasibini almış ve daha sonra da yakılmıştır.²⁶⁹ Yağmalama sırasında kadınların giysileri bile, üzerlerinden sökülüp alınmıştır.²⁷⁰ Hatta kadınların kulaklarındaki küpeler de aynı akıbete uğramıştır. Bu tecavüzler ancak, yanlarına Ömer'in gelimesi ile son bulmuştur.²⁷¹

Sinan'ın, Hz. Hüseyin'in başını kestikten sonraki tutumu da hayli ilginçtir. Bu durumu Ahmed Cevdet Paşa şöyle anlatmaktadır: “Böyle bir ortamda Kaatil-i Hüseyin olan Sinan dahi, gayet cür’etli bir şâir-i şûrîde dimağ olduğundan, derhal Ömer b. Sa'd'ın çadırına gidip: “Bana gümüşten pek ağır özengi yaptır ve altın yaldızlat. Ben gayet ulu bir kişiyi katlettim. Nâsın eben ve ümmen en hayırlısını katlettim” meâlinde şiirler söylemiştir.”²⁷² Akıllara durgunluk veren böyle bir olaydan sonra Sinan'ın yaptıkları ve söyledikleri, müslüman bir kişiyi bir tarafa bırakınız, saf duygulara sahip sıradan bir insanın bile ruhunu incitir bir tarzdadır.

Savaş sırasında 23 yaşında olan Hz. Hüseyin'in oğlu Aliyyü'l-Asgar, hasta

²⁶⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 447. Fığlalı bu yaşı elli yedi olarak vermektedir. Bkz. *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, s. 121.

²⁶⁶ et-Taberî, Hz. Hüseyin'in tarafından yüz kırk kişinin öldüğünü söylemektedir. *a.g.e.*, III, 237.

²⁶⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 245. İbnü'l-Esir, yaralıları hariç Ömer b. Sa'd'ın askerlerinden ölenlerin sayısını seksen kişi olarak vermektedir. *a.g.e.*, III, 437; Ahmed Cevdet Paşa'da aynı görüştedir. *a.g.e.*, II, 430

²⁶⁸ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 200–201; Adil Ali Atalay Vaktidolu, *Kerbelâ ve Mâtem*, Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 231

²⁶⁹ Altınok, *a.g.e.*, s. 73–90.

²⁷⁰ İbnü'l-Esir, bu konuyu işlerken şunları söylemektedir: “Hz. Hüseyin'in üzerinde ne varsa alındı. Pantolonlarını Bahr b. Ka'b, üzerindeki ipek cübbesini Kays b. Eş'as aldı. Daha sonra Kays'a: 'Kays-u Katife' adı verilir oldu. Ayakkabılarını Evsed el-Evdî, kılıcını da Dârim Kabilesi'nden bir adam idi. Herkes mevcut bulunan yiyeceklere, develere ve elbiselere hücum etti ve bunları talan ettiler. Ayrıca ağır yüklerini ve mallarını da yağmaladılar. Kadınların üzerinde ne varsa aldılar, öyle ki kadınların sırtındaki elbiseyi çıkartıyor ve bunu bile alıyorlardı.” *a.g.e.*, III, 436. e-Taberî, Hz. Hüseyin'in elbiselerini kimlerin aldığı konusunda şunları söylemektedir: “Kays b. Eş'as adlı bir bedbaht gömleğini çıkardı. Harb b. Lu'b sâir esbabını çıkardı. Ahfeş b. Yezid amâmesini aldı. İbni Büdeyl kılıcını aldı.” *a.g.e.*, III, 244–245.

²⁷¹ Wellhausen, *a.g.e.* s. 98–109.

²⁷² Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 430.

olması ve İbn-i Sa'd'ın izin vermemesi sonucunda öldürülmekten kurtulabilmiştir.²⁷³ Savaştan; hastalığı sebebiyle Zeyne'l Âbîdîn (Aliyyü'l-Asgar)²⁷⁴ ile küçük görüldükleri için Hz. Hasan'ın oğlu Hasan'dan ve Hz. Hüseyin'in oğlu Amr'dan başka erkek olarak kimse kurtulamamıştır.²⁷⁵

Savaş sırasında Hz. Hüseyin tarafında şehit düşenlerin başları, ilginçtir ki mızrakların uçlarına takılmış ve bu başlar, birçok kabileye bölünerek taksim edilmiştir.²⁷⁶ Hz. Hüseyin'in başı ise, Ömer b. Sa'd tarafından Havlî b. Yezîd ve Ezdli Humeyd b. Müslim ile birlikte²⁷⁷ İbn-i Ziyad'a gönderilmiştir.²⁷⁸ İbn-i Ziyad, bir leğen içinde getirilen Hz. Hüseyin'in başına baktıktan sonra, elindeki değnekle Hz. Hüseyin'in dudaklarına vurmuş, o sırada orada bulunan Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in ashabından olan Zeyd b. Erkam'ın bu eyleme karşı çıkmasından sonra da İbni Ziyad, Zeyd b. Erkam'ı azarlamıştır.²⁷⁹

Ömer, Kerbelâ'da kaldığı iki gün zarfında kendi yandaşlarının cenaze namazını kıldı ve gömülmelerini emretti.²⁸⁰ Hz. Hüseyin ve taraftarı olanların cesedleri ise, olduğu gibi bırakıldı.²⁸¹ Şehidlerin cesetleri ancak, Ömer'in Kerbelâ'dan ayrılmasından sonra, yani ertesi gün, Benî Esed kabilesinin ikamet ettiği el-Gâdiriyye köylülerince²⁸² Hâir denilen mevkide toprağa verilmiştir.²⁸³

Ömer, daha sonra esirlerle birlikte Kûfe'ye geldi.²⁸⁴ Bu yolculuk sırasında esirlerin başları açıldı ve yalın ayak bir şekilde develere bindirilmişlerdi. Esirlerden olan

²⁷³ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 244; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 429; Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 197. Altınok, *a.g.e.*, s. 84.

²⁷⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 245.

²⁷⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 448. Ahmed Cevdet Paşa, savaşta Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Evsat (Zeyne'l-Âbidin)'tan başka, Hasan ve Ömer namında iki oğlunun daha savaşta kurtulduğunu, bunların da küçük olmalarından dolayı kurtulduğunu ve Ömer'in emanından yararlandığını söylemektedir. *a.g.e.*, II, 429. Köksal ise Zeyne'l-Âbidîn ve dört yaşındaki Ömer'den başka kimsenin kurtulmadığını söylemektedir. *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 199.

²⁷⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 447–448; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 199.

²⁷⁷ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 437.

²⁷⁸ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 199.

²⁷⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 438; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 431.

²⁸⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 437–438; Zelyut, *a.g.e.*, s. 110–120.

²⁸¹ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 245; And, *a.g.e.*, s. 20.

²⁸² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 437; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, III, 20; Fırlalı, “Hüseyin”, XVIII, 520. et-Taberî, şehidleri gömenlerin de Âmiriyye halkı olup, buranın da Fırat nehri kenarında bir köy olduğunu ve Beni Esed'den bir cemaat tarafından, Hz. Hüseyin'in başsız cesedinin olduğu yerde, Ehl-i Beyt'inin ise etrafına gömüldüğünü söylemektedir. *a.g.e.*, s. 245.

²⁸³ Apak, “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a.)”, s. 61.

²⁸⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 438; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 431; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 199.

Zeyne'l Âbîdîn de bir deveye bağlanmıştı.²⁸⁵

Esirler, Kûfe'ye ulaştırıldığında İbni Ziyad, daha önce Hz. Hüseyin'in başı ile alay ettiği gibi, Hz. Hüseyin'in esir edilmiş kız kardeşi ve kızları ile de alay ederek, "Allah'ın Ehl-i Beytinize yaptığını nasıl görüyorsunuz?" gibi çirkin ve müslümanlık şöyle dursun, bir kâfirin bile söyleyemeyeceği hezeyanlarda bulundu.²⁸⁶ Bu esnada İbni Ziyad ile Zeyne'l-Âbîdîn arasında geçen konuşmadan sonra İbni Ziyad, Zeyne'l Âbîdîn'i öldürmek istediye de Zeyneb'in karşı çıkması sonucunda bu istek gerçekleşmemiştir.²⁸⁷ İbni Ziyad, Hz. Hüseyin'in başının Kûfe'de dolaştırılmasını emretmiş ve bu emir yerine getirilmiştir. Böylece bir ağacın ucuna takılarak şehirde dolaştırılan ikinci baş Hz. Hüseyin'in başı olmuştur.²⁸⁸ İbni Ziyad daha sonra, Ehl-i Beyt'in geride kalanlarıyla birlikte Hz. Hüseyin'in kesik başını Şam'a,²⁸⁹ Zecr b. Kays²⁹⁰ ile Yezid'e yollamıştır.

Hz. Hüseyin'in başı ve Ehl-i Beyt'i Yezid'e ulaştırıldığı zaman²⁹¹ Yezid, görünüşte üzülür ve Hz. Hüseyin'i şehid ettiğinden dolayı İbn-i Ziyad'a lanet okursa da, gerçekte Yezid'in bu hususta samimi olduğunu söyleyebilmek fevkalade şüphelidir. Çünkü o; İbn-i Ziyad, Şemîr ve diğerlerinin Hz. Hüseyin'i şehid etmiş olmalarına gerçekten üzölmüş olsaydı, onu ve diğerlerini hiç değilse valilikten ve kumandanlıktan azlederdi. Kaldı ki, onu öldürme emri verenin Yezid olduğı şeklinde rivayetler de vardır.²⁹²

²⁸⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 245.

²⁸⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 246-247; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 439; Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 104; Altınok, *a.g.e.* s. 87-88.

²⁸⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 247; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 431; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, s. 203. İbnü'l-Esir, aynı olay konusunda şunları söylemektedir: "İbni Zeyd, Ali'nin öldürölmesini emredince Ali, 'Peki bu kadınları kim görüp gözetecek' diye sordu. Bunun üzerine Hz. Zeyneb ona sarılıp kaldı ve bazı sözlerden sonra şunları ekledi: '...O'nu öldürecek olursan mutlaka beni de onunla birlikte öldür.' *a.g.e.*, III, 439-440.

²⁸⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 440. Bir ağacın başına takılarak dolaştırılan ilk baş ise, Amr b. Hamik'in başıdır. *a.g.e.*, III, 440.

²⁸⁹ Altınok, *a.g.e.*, s. 73-90.

²⁹⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, s. 247. Aynı konuda İbnü'l-Esir, Hz. Hüseyin'in ve arkadaşlarının başlarının Zahr b. Kays eşliğinde bir grup kişi ile Şam'a, Yezid'in yanına gönderildiğini, bu görüşün yanında bu görevin Şemîr ve bir grup kişi ile gönderdiğinin de söylendiğini yazmaktadır. *a.g.e.*, III, 440. Dalkıran ise bu işi yapanın Bişr b. Mâlik olduğunu söylemektedir. Dalkıran, *a.g.e.*, s. 221-223.

²⁹¹ "Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 323-329.

²⁹² Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84-105. Esirler ve sonrası konusunda şunlar da söylenmektedir: "Hz. Hüseyin, zâlimce öldürölüp kanı heder edildi. Bunda herhangi bir dini yasağa riâyet edilmedi. Hz. Hüseyin (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.)'nin kızları, Yezid'e cariye olarak alındılar. İnsanlar bunu gördüler ama engel olmaya, değiştirmeye güç yetiremediler. Öfkelerini içlerine atıp kendilerine hâkim oldular. Ama acıları gittikçe arttı. Bunun sonucu olarak, Emevîlerin aşırı eziyet verdiği bu insanları takdir ederken aşırıya kaçtılar." Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 43.

Burada hemen ifade etmemiz gerekir ki Yezid'in, Hz. Hüseyin'in şehâdeti ve başı konusunda çelişkili birçok ifade bulunmaktadır. Bazı eserlerde, eserin bir yerinde Yezid'in ağladığından, bir başka yerinde ise Yezid'in Hz. Hüseyin için kabul edilemez davranışlarda bulunduğu bahsedilmektedir. Bu konuda şöyle bir örnek verebiliriz: Ahmed Cevdet Paşa eserinde, Hz. Hüseyin'in ve Ehl-i Beyt'inin Yezid'e getirilmesi konusunu işlerken, Yezid'e Hz. Hüseyin'in şehid olduğu haberini Züheyr b. Kays getirdiğinde, Yezid'in gözlerinin yaşla dolduğunu söylemekte ama aynı sayfada bir paragraf aşağıda ise Yezid'in, huzuruna esirler getirildiğinde elindeki değnekle Hz. Hüseyin'in ağzıyla oynamaya başladığını söylemektedir. Bu ortamda bulunan Ebû Berzeti'l-Eslemî'in, bu davranış karşısında Yezid'e karşı çıktığı ve daha sonra o ortamı terk ettiğini de eserinde zikretmektedir. Buna benzer bir tarzı, başka yazarlar da yapmıştır.²⁹³

Yezid'in, Hz. Hüseyin'den dolayı ağlayıp ağlamadığı konusunda İbnü'l-Esir'in şu ifadeleri ise gerçekten düşündürücüdür: “Denildiğine göre Hz. Hüseyin'in başı Yezid'e varınca İbni Ziyad'ın durumu daha bir iyileşti. Ona daha fazla şeyler vermeğe başladı, onunla olan bağlarını güçlendirdi ve yaptığından memnun oldu. Fakat fazla bir süre geçmeden herkesin ona kin beslendiğini ve lanet edip küfrettiğini haber alınca, Hz. Hüseyin'in öldürülmesine pişman oldu”²⁹⁴ Aslında bu bilgi, her şeyi açıkça ortaya koymaktadır. Yani, duruma göre yelken aç.

Yezid, Ümmü Gülsüm, Zeyneb ve Zeyne'l-Âbîdîn'i huzuruna çağırıp, onlardan isteklerini sorduğunda, Zeyne'l-Âbîdîn, Hz. Hüseyin'in katilini istedi. Hz. Hüseyin'in başını kendisine getiren Bişr b. Mâlik, katil olarak tespit edilip ve kısas icra edildi. Böyle bir ortamda Yezid, biraz da karşı tarafın gönlünü almak için Zeyne'l-Âbîdîn'in, halka hitap etmesine izin verdi.²⁹⁵

Yezid, daha sonra Ehl-i Beyt'in kadınlarının kendi evine alınmalarını emretti. Yezid ailesinden olan bütün kadınlar, teker teker gelerek geride kalan kadınların acılarını paylaştılar. O kadar ki, mal ve ziynetlerinden ne kaybolmuşsa, kendilerine

²⁹³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 441-442; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 434. Yine bu serede Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne'nin Yezid'e hitaben: “Yezid b. Muaviye'den daha hayırlı bir kâfir görmedim” dediği de zikredilmektedir. *a.g.e.*, II, 435.

²⁹⁴ Daha fazla bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 444; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 436-437.

²⁹⁵ Dalkıran, *a.g.e.*, s. 221-223.

bedelini ödediler.²⁹⁶ Ehl-i Beyt mensupları, Yezid'in yanında on gün boyunca kaldılar.²⁹⁷

Bu arada İbnü'l-Esir'in ifade ettiği üzere Yezid'in yanında bulunan bir Şamlı'nın, esirlerden Zeyneb'in kız kardeşi olan Fatıma'yı kastederek kendisine verilmesini istemesi ve bu olay sonucunda Yezid'le Zeyneb arasında geçen gerçekten inciten ve akla aykırı münakaşanın²⁹⁸ varlığı çok ama çok düşündürücüdür. Bu olayı düşünürken bir yandan da Hz. Ali'nin, Cemel savaşında kendi askerlerinin savaş ganimetlerini istemesi üzerine söylediği: "Hanginiz Aişe'nin kendi payına düşmesini ister?" sözü, gerçekten, Hz. Ali'ye yakışır bir söz olsa gerek. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e sevgi ve bağlılık, İslâm'ı ruhunda hissetmek, ancak böyle bir şey olsa gerek.

Yezid, Ehl-i Beyt taraftarlarını Medine'ye göndermeden önce Zeyne'l-Âbîdîn'i yanına çağırarak, Medine'ye gitmeleri için gerekli hazırlığı yaptırmış ve orada herhangi bir ihtiyaçları olursa kendisine yazmalarını söylemiştir.²⁹⁹

Dünya tarihçilerinin bile insanlık namına utanarak kaydettiği bu acı Kerbelâ olayından sonra katledilmiş, hırpalanmış, her türlü kahr ve zulme uğratılmış olan Yüce Peygamber (s.a.v.)'in evlatlarından, kendi saltanatına ve keyfi idaresine herhangi bir müdahale gelmeyeceğine kanaat getiren Yezid, Ehl-i Beyt'in³⁰⁰ çocuklarını, bir muhafız birliği refakatinde Medine'ye gönderdi.³⁰¹

Hız. Hüseyin'in başı üç gün; bir rivayete göre asılarak, bir rivayete göre ise mızrağa takılı olarak teşhir edildi. Bu rivayetin yanında Medine'ye gönderilip orada asılarak teşhir edildiği de söylenmiştir. Hız. Hüseyin'in başının nerede gömüldüğü konusunda da farklı rivayetler vardır. İbn-i Sa'd'e atfen başın Medine'deki Baki' mezarlığında annesinin yanına gömüldüğü, Yezid ölünceye kadar Mahzen'inde bırakıldığı ve sonra kefenlenip Dımeşk Feradis kapısına gömüldüğü, askeri silah deposunda bekletildiği gibi farklı rivayetler vardır.³⁰²

²⁹⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 443; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 436.

²⁹⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 248.

²⁹⁸ Daha fazla bilgi için bkz: İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 443.

²⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 436.

³⁰⁰ Altınok, *a.g.e.*, s. 73-90.

³⁰¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 444-445; Fığlalı, "Hüseyin", XVIII, 518-521.

³⁰² Bu konuda Hız. Hüseyin'in başının, kimilerine göre Medine'deki Baki' Mezarlığı'na, kimilerine göre Necef'te babasının yanına, kimilerine göre Kûfe dışında bir yere, kimilerine göre Kerbelâ'da cesedinin konulduğu yere, kimilerine göre Rakka'ya (Asım, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 207-210.),

Şam'dan yola çıkan Ehl-i Beyt ailesi mensuplarının Medine'ye ulaşması, acı fer-yatlarla karşılandı.³⁰³ Sanki kıyamet kopmuş gibi idi. Ahmed Cevdet Paşa, bu görüntüyü şöyle anlatmaktadır: “Ehl-i İslâm ise bu fâciadan nâşî fevkalade müteallim ve mütekeddir ve Beni Ümeyye'den müteneffir olmuştu. Yezîd, bu Kerbelâ vak'asından nâşî kulûb-i ehl-i İslâm'ın pek ziyade müteessir olduğunu görünce: “Allah, İbni Mercâne'ye lânet eylesin. Hüseyin'in teklifini kabul etmeyip de onu katlettirdi ve onun katliyle nâsı bana gücendirdi. Kulûb-i enamda benim için adâvet tohumu ektirdi. Birr ve fâcir hep halk, Hüseyin'in katlini i'zâm ederek bana buğzeder” demiştir. Hz. Hüseyin'in vech-i meşrûh üzere şehâdeti ve hânedân-ı Nübüvvet hakkında Benî Ümeyye'nin hatırlara gelmedik surette ihanete cür'eti üzerine efkâr-ı İslâmiyye o kadar müteessir oldu ki, Devlet-i Emeviyye temelinden sarsılmıştır.”³⁰⁴

Ehl-i Beyt mensuplarının Medine'ye gelmesinden sonra aile, Kerbelâ'da cereyan edenleri teferruatıyla anlattı. Zeyneb'in de yaptığı etkili konuşma sonucunda bu durum, Emevîlere karşı ayaklanmak isteyenlere bir fırsat³⁰⁵ verdi. Ayrıca Yezid hakkında yapılan olumsuz eleştiriler³⁰⁶ sonucunda Abdullah b. Zübeyr, bu fırsattan faydalanarak halifeliğini ilan etti.³⁰⁷ Bu fırsattan Abbasî propagandacılar da yararlandı.³⁰⁸ Bu korkunç hadiseden sonra, Şîilik adına siyasî bir temayül olarak ef'kar-ı umumiye oluşturmak veya başka bir ifadeyle Hz. Ali ve oğullarının haklarını aramak bahanesine sığınan birtakım maceraperestlerin başlattığı bazı hareketler de oldu. İlk Şîî olaylar diye isimlendirilebilecek bu nevi faaliyetlerin ilki, Tevvabün hareketidir.³⁰⁹ Hemen belirtmek gerekir ki Tevvâbün hareketi mensupları, özellikle mektup yazdıkları halde yardımı esirgeyen kişilerden oluşmaktaydı.³¹⁰

kimilerine göre Haleb'e (And, *a.g.e.*, s. 187-188.), hatta Kahire'ye gömüldüğüne dair rivayetler vardır. İlk görüş daha tutarlıdır. Fığlalı, “Hüseyin”, XVIII, 518-521.

³⁰³ Wellhausen, *a.g.e.*, s. 98-109.

³⁰⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 436-437.

³⁰⁵ Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 41.

³⁰⁶ And, *a.g.e.*, s. 20.

³⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 437; Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 41.

³⁰⁸ Ünlü, *a.g.e.*, s. 73-74.

³⁰⁹ Fığlalı, *İmâmiyye Şîası (Câferiyye Mezhepi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84-105.

³¹⁰ And, *a.g.e.*, s. 21. Ne ilginçtir ki Hz. Hüseyin'in öldürülmesi sırasında ordu komutanı olan Ömer b. Sa'd, aynı Kûfeliler tarafından başlarında birisi olmadığı bir ortamda lider kabul edildi ve onun etrafında birleşildi. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 493. Bu durum, Kûfe halkının Tevvâbun hareketi konusunda ne kadar gerçekçi olduğunu ortaya koymaktadır!

Tevvâbûn hareketi³¹¹ (65/684), Hz. Ali ve oğullarının haklarını aramak ve intikamlarını almak gayesiyle girişilmiş ilk hareket olarak görülmesinin yanında, Şîa'nın bir ıstılah haline gelişinin, yani İslâm içinde bir kitleleşme hareketinin başlamakta oluşunun ilk tezahürü olarak da değerlendirilir.³¹² Bilinmesi gereken, bu hareketin Kûfelilerin Umeyyeoğullarına besledikleri düşmanlık duygularından oluşan bir taban üzerinde gelişmiş olmasıdır.³¹³

Hz. Hüseyin'in kanını talep için bir araya gelen bu hareketin ileri gelen kişileri, bu harekete Hicretin 61. yılında başlamışlardır. Bu kişiler, kanı talep etmek konusunda gizliden gizliye hazırlık yapmaktaydılar. Ancak bu hal, Yezid'in ölmesi ile değişti. Yezid'in ölümünden sonra işin daha rahat yürütüleceğine kanaat getiren grup elemanları, artık işi açıktan yürütmeye başladılar.³¹⁴

³¹¹ İbnü'l-Esir, Tevvâbûn hareketi konusunda şunları yazmaktadır: “Denildiğine göre Hz. Hüseyin'in öldürülmesinde ve İbni Ziyad'ın Nuhayyle'de bulunan karargâhından dönüp Kûfe'ye girmesinden sonra Şîa'ya mensup olanlar yaptıklarından dolayı, kendilerini kınamaya ve pişmanlık duymaya başladılar. Hz. Hüseyin'i davet edip O'nu yarımsız bırakmakla, çağrısını kabul etmeyip sonunda yakınlarında öldürülmelerine sebep teşkil etmekle büyük bir hata işlemiş olduklarını gördüler. Bu utançlarının ve günahlarının ancak O'nu öldürenleri öldürmekle yahut da bu uğurda ölmeleriyle kalkabileceklerine kanaat getirdiler. Bu bakımdan Şîa'nın ileri gelenleri olan beş kişinin evinde toplandılar. Bunlar: Huzâalî Süleyman b. Surad (ki Sahâbiliği de vardır), Fezârelî Müseyyeb b. Necebe, Ezdli Abdullah b. Sa'd b. Nufeyl, Teymoğullarına mensup Abdullah b. Vâil, Rifâ'a b. Şeddâd el-Becelî. Bunlar, Hz. Ali'nin en hayırlı arkadaşları idiler.” İbnü'l-Esir, bunları sıraladıktan sonra evde konuşulan konuşmaları da verir. Bu konuşmalar içerisindeki şu cümle gerçekten olayın iç yüzünü ortaya koymak için büyük bir öneme sahiptir: “Müseyyeb b. Necebe: ‘...Allah'a yemin ederim ki, O'nun katillerinin ve onlara yardımcı olanları öldürmediğiniz yahut da bu yolda öldürülmediğiniz sürece hiçbir özrünüz kabul edilmeyecektir. Böyle yaparsanız belki Rabbimiz bizden razı olur...’” Ayrıca daha fazla bilgi için bkz: *a.g.e.*, III, 506-507. Wellhausen, bu hareket konusunda şunları söylemektedir: “Ortodoks Şîiliğin, çağlar boyu sürdürdükleri, Muharrem ayında Kerbelâ Şehidlerine ağlama, yas tutma ve dövünmeler, Kûfeli Şîilerin Hüseyin'e ihanetleri ve Yezid ordusuna katılıp onlara silah çekme günahlarını bağışlatmak içindir. Deyim yerindeyse, tövbe etme ve Hüseyin'den af dileme törenleridir. Tanrı'nın yaptıkları bu ihaneti bağışlaması için, “Tavvabun” örgütünü kurarak, Hüseyin'in öcünü almaya ve kendilerini bu uğurda feda etmeye and içmişlerdir. Ama 4 Ocak 685'te ansızın bir saldırıyla kuşatılıp darmadağın edilmişlerdir.” *a.g.e.*, s. 116–119. Aynı hareket konusunda Hasan Onat şunları söylemektedir: “Tevvâbûn hareketi, Kerbelâ vakasından sonra, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet eden, fakat yanı başında şehid edilmesine seyirci kalanların, bu davranışlarından dolayı pişman olduklarını göstermek ve Kerbelâ'nın intikamını almak gayesiyle giriştikleri bir harekettir. Bunlar, Hz. Hüseyin'i yalnız bırakmakla hata edip büyük günah işlediklerine, bunun yükünü hafifletmenin de ancak Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'da şehid edenleri ve bu işe ortak olanları öldürmekle, ya da bu uğurda ölmekle mümkün olacağına inanıyorlardı. Bu insanlar daha çok Kûfeliler idi. Özellikle de mektup yazıp da yardım etmeyenlerdi.” Daha fazla bilgi için bkz. Onat, *a.g.e.*, s. 62- 72.

³¹² Dalkıran, *a.g.e.*, s. 221–223. Hz. Hüseyin'in ölümü ve sonrası hakkında Onat şöyle bir yorum yapmaktadır: “Hüseyin b. Ali'nin öldürülmesi olayına, fikirlerle hadiselerin irtibatını esas olarak baktığımızda, ne Hz. Hüseyin açısından, ne de onun taraftarları açısından Şîilikten söz edebilmek mümkün görünmektedir. Olay esnasında “Şîa” tabiri, ıstılahî bir hüviyet kazanmadığı gibi, Hz. Hüseyin'i, Kûfe'ye davet edenlerin de onu, Umeyye ikdidarına karşı, kendi sosyo-politik çıkarları doğrultusunda bir alternatif olarak gördükleri söylenebilir.” Onat, *a.g.e.*, s. 71-72.

³¹³ Onat, *a.g.e.*, s. 73.

³¹⁴ Daha fazla bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 509.

Tarihe kara bir sayfa olarak geçen Kerbelâ olayının gerçekleştiği dönemdeki halife olan Yezid, ilginçtir ki Hicretin altmış dördüncü yılı Rebûlevvel ayının on dördüncü günü (10 Kasım 683) bir rivayete göre otuz sekiz bir başka rivayete göre ise otuz dokuz yaşında öldü. Yani hilafeti, ancak üç yıl, altı (veya sekiz) ay sürmüştür.³¹⁵

Hız. Hüseyin, Kerbelâ'da akıllara durgunluk veren bir şekilde şehid edilmiştir. Hâlbuki Hız. Hüseyin ve Hız. Hasan'ın cennet ehlinin genç efendileri oldukları, hadîsle sabittir. Hız. Hüseyin'in kanı heder edilmekle birlikte, kendisinin ve Hız. Ali'nin kızları, yani Hız. Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in kızının kızları, tertemiz Peygamber torunları olmalarına bakılmaksızın, esîr câriyeler şeklinde Yezid'in eline düşmüşlerdir. Halk, bütün bu olup bitenleri görüyor ama herhangi bir müdahalede bulunup düzeltmeye kâdir olamıyorlardı. Bunun sonucunda da gayz ve kinlerini yeniyor ve nefislerine hâkim oluyorlardı. Bu ise elem ve teessürleri arttırdıkça arttırıyordu. Neticede onlar da, Emevîlerin kendilerine ezâ ve cefâ çektirmede pek ileri gittikleri takdir ve tebcil hususunda çok aşırı giden "gulat" zümreye katıldılar ve bu grubu müdafaa ettiler. Sonuçta takdir ve tescil babında aşırı bir mübalâğa meydana geldi. Bütün bu olanlar, Haccac'ın insan biçme zûlmü ile birleşince Şîî mezhebi de, taraftarlarının kalplerinde kuvvetlenip kök salıyordu.³¹⁶

Hız. Hüseyin'in şehid edilmesi, Emevîlerin yıkılışının çeşitli sebepleri arasında en etkili yere sahiptir. Bu hadisenin akabinde İslâm dünyası galayana gelmiş ve bölünmeler hızlanmıştır.³¹⁷

Hâsılı Hız. Hüseyin'in hunharca şehid edilmesi, belki Emevîleri kısa süreli olarak bir rakipten kurtarmıştı. Ancak bu olay, "bize geldikleri en eski şekilleri altında bile biraz romanlaştırılmış" olsa da, Müslümanların kalplerinde kapanmaz bir yara açmış ve onları derinden sarsmıştır. Vesikaların tetkikinden de Hız. Hüseyin'i tamamen mazlum olarak şehid edenlerin haklı veya mazur görülebilecek hiçbir tarafları mevcut değildir. Üstelik Yezid ve adamlarının Müslümanlığa ve insanlığa sığmayan âdilikleri ile gerçekleştirilmiş Kerbelâ faciası, İslâm tarihinde tüyler ürperten bu feci olayın vuku buluşundan kısa süre sonra ortaya çıkmaya başlayacak hemen bütün hareketlerin sebebi veya bahanesi olmuştur.³¹⁸

³¹⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 476.

³¹⁶ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 52–53.

³¹⁷ Süleyman Yeşilyurt, *Ünlü Alevîler*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2007, s. 13.

³¹⁸ Fığlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105.

Kerbelâ olayı ve sonrasında gerçekleşen olayların kaynağı olan Kûfe valisi Muğire b. Şu'be, tabir-i câizse koltuğunu kaybetmemek için, diğer bir deyimle şahsi menfaati icabı yalnızca altından kaymakta olan Kûfe valiliği koltuğunu kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda İslâm dünyasında, artık halifenin seçimle gelme geleneğini ortadan kaldırıp saltanat sistemine geçişin yolunu da açmıştır.³¹⁹

Hız. Hüseyin'in şehid edilmesi,³²⁰ birçok yazarı ve şairi yüreklerinde sığdıramayacakları bir duygu yoğunluğuna ve izdıraba sevk etmiş, bunun sonuncunda da kaleme sarılmışlardır. Bu nedenle kaleme sarılanlarda birisi de, önlü şairimiz Mehmet Akif Ersoy'dur. Akif, bir şiirinde, bu üzücü hadise karşısında kendini tutamaz ve bu konuyu şiirinde işler.³²¹ Aslında bu konuda sadece şiire Mehmed Akif başvurmaz. Muhammed Lutfi Efendi de bu elim olayı, hem de eserinin birçok yerinde olmak üzere ve acıklı bir anlatımla işler. Kendisinin şiirindeki ifadesine göre adeta bütün peygamberler, Cibril, Sidre, Rûh, Rıdvan, zemin, zaman, gök, melek, felek, İmân, İslâm, din, kalem, arş... hep ağlamaktadır. Ayrıca O'nun ifadesi ile Yezid de bir zalimdir.³²²

Çalışmalarını zikrettiğimiz bu iki kişinin dışında da şiir yazarlar vardır. Burada bu iki şairin işlenmesi, bu acı olayın yüzyılları aşan bir zaman diliminde bile hala bütün canlılığı ile yaşanıyor ve yaşatılmaya çalışılıyor olduğunu göstermektedir.

1.2.3. Hız. Hüseyin ve Kerbelâ hakkındaki bazı inanışlar

Tarihî bilgilerin dışında bir de Şîî, Alevî ve hatta Sünnî taraftarlar için Kerbelâ hakkında söylenenler ve inanılanlar vardır. Öncelikle şunu ifade edelim ki burada aktarılan görüşler, bazen her üç grup tarafından kabul edilirken, bazen sadece belli bir grup tarafından kabul edilmektedir. İfadelerde duygusal yaklaşım, belli kişileri olabildiğince yükseltmek, belli kişileri ise olabildiğince yermek, çok açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Bunların bazılarında ise, sonraki yıllarda olacak olaylar, aynen aktarılmaktadır. Böyle bir durumda Hız. Hüseyin, sanki göz göre göre ve şehid

³¹⁹ Fırlalı, *İmâmiye Şîası (Câferiye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 84–105; Baki Yaşa Altınok, *Alevîlik Hacı Bektaş Veli Bektâşîlik*, Oba Kitabevi, Ankara 1998, s. 73.

³²⁰ Gölpınarlı'ya göre Hız. Hüseyin, izzetle şehâdeti, zilletle yaşayışa tercih etmiştir. O şehâdetiyle, Ümeyyeoğullarının zulmünü her yere, her taraftaki Müslümanlara yaymış olmuş; mübarek kanıyla İslâm ve nifak, adalet ve zulüm, hak ve batıl arasında hat çekmiş, Şîa'nın muhabbetini, gayretini, sebâtını ilâhî bir kudretle takviye etmiştir. *a.g.e.*, s. 159–160.

³²¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bilge Yay., İstanbul 2007, s. 197.

³²² Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 144–145, 159–167, 180. vb.

olacağını bile bile bu yere gitmiştir. Bir nevi ipi boynuna geçiren ve sandalyeyi tekmeleyen kişi, İslâm'ın intiharı yasaklamasına rağmen bizzat kendisidir. Hz. Hüseyin hakkındaki görüşlerden bazıları şöyledir:

Bir Bayram günü, Medine şehrinin zengin çocukları güzel elbiseler giyerken, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin giyememiştir. Bunun üzerine dedelerine durumu anlatırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de bunun üzerine dua eder ve Cebrâîl elinde iki beyaz elbise ile gelir. Çocuklar bunların renkli olmasını isteyince, Cebrâîl'in öğretmesiyle elbiselerin üzerine su dökülür ve Hz. Hasan'ın elbisesi zümrüt yeşiline, Hz. Hüseyin'in elbisesi ise kırmızı lâle rengine dönüşür. Bu durum karşısında ise Cebrâîl, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e Cennet'te Hz. Hasan'ın köşkünün yeşil zümrütten, Hz. Hüseyin'in köşkünün kırmızı yakuttan olduğunu söyler. Bunun açıklamasında Cebrâîl, Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehid edileceğini ve ölürken de yüzünün yeşil zümrüt rengini alacağını, Hz. Hüseyin'in ise şehid edileceğini, bu sırada da yüzü ve vücudu al kanlara boyanacağını söyler. Bu açıklamalar karşısında ise Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ağlamaya başlar.³²³

Cebraîl, bir seferinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e Hz. Hüseyin'in şehid edileceği yerden bir parça toprak getirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de bunu Ummu Seleme'ye vererek şöyle der: "Bu toprak kan olduğu zaman, Hüseyin öldürülmüş olacaktır." Ummu Seleme bu toprağı bir şişeye koyarak yanında muhafaza eder. Hz. Hüseyin öldürüldüğü zaman ise bu toprak kana dönmüştür. İşte o zaman Ummu Seleme herkese, Hz. Hüseyin'in öldürülmüş olduğunu haber verir.³²⁴

İbni Abbas'tan gelen bir rivayet şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'i Hüseyin'in öldürüldüğü gece rüyamda gördüm. Elinde, içinde kan topladığı bir kap vardı. Ben kendisine: "Bu nedir Ey Allah'ın Resûlu?" diye sorunca şu cevabı verdi: "Bu Hüseyin'in ve O'nunla birlikte olanların kanıdır. Bu kabı, Allahu Teâlâ'ya takdim

³²³ Tur, *a.g.e.*, s. 150–151. Odyakmaz'a göre Bektâşîler, renklere bazı anlamlar yüklemektedirler. Ona göre beyaz renk Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, al renk Hz. Ali'yi, siyah renk Hz. Fâtıma'yı, açık yeşil ve sarı Hz. Hasan'ı, açık kırmızı, pembe ve yeşil Hz. Hüseyin'i simgelemektedir. Ayrıca ona göre Bektâşîler, maviyi Muaviye'nin ve Yezid'in kullandıklarına inandıkları için sevmezler ve kullanmazlar. *a.g.e.*, s. 52. Yine Bektâşî dünyasında nar, ayva ve elma meyveleri ile bazı isimler arasında bir bağlantı kurulmakta ve bu meyvelerin sırasıyla Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'le birer anlamlarının olduğu ve bundan dolayı da bu meyvelerin Bektâşîler tarafından öncelikle sevildiği de iddia edilmektedir. Noyan, *a.g.e.*, VII, 71.

³²⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 449–450.

edeceğim.” İbni Abbas sabah olunca herkese Hz. Hüseyin’in öldürüldüğünü bildirip rüyasını anlattı. Daha sonra Hz. Hüseyin’in aynı günde öldürülmüş olduğu görüldü.³²⁵

Hz. Hüseyin, Mekke’den ayrılışında melekler ordusu yardımı gelmiş ise de, kendisi bunu geri çevirmiştir. Yine cinler, başlarında Zafer meleği olduğu halde insan kılığına girip yardım etmek isteseler de Hz. Hüseyin istemez, insanoğlunun cinler eliyle öldürülmesini doğru bulmaz. Şayet savaş meydanında da eğer Hz. Hüseyin istemiş olsaydı, düşmanı kolayca yenebilirdi ama O, öteki dünyada utkuya ulaşmak istemiştir.³²⁶

Hz. Hüseyin, Kerbelâ denen yere geldiğinde bu yerin ismini sormuş, ismin Kerbelâ olduğunu öğrendiğinde ise buranın; “kerb ve belâ” sahibi bir yer olduğunu ve babasının bir seferinde kendisine burayı “hük-m-i kazâ-i İlâhî” olarak anlattığını yanındakilere söylemiştir.³²⁷

Savaş sırasında adı İbn Havze olan bir kişi, Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının karşısına gelip topluluğa: “Aranızda Hüseyin var mı?” diye sordu. Cevab verilmeyince sorusunu üç kere tekrarladı. “Evet” cevabını alınca da: “Ya Hüseyin! Sana ateşi müjdeliyorum” dedi. Hz. Hüseyin ona şöyle hitab etti: “Yalan söyledin. Ben Rahîm, şefaati kabul eden ve emirlerine uyulan bir Rabbin huzuruna gidiyorum.” Daha sonra onun için ellerini kaldırıp beddua etti. İbn Havza bundan dolayı gazaba geldi, atını aralarında bulunan bir su koluna sürdü. Ayağı atının kollarından birisine takılı olduğu halde atıyla ilerledi, fakat atından düştü. Düşerken de baldırı, bacağı ve ayağı koptu. Diğer tarafı ise atın kollarında asılı kaldı. Ölünceye kadar önüne gelen her taş ve ağaca vura vura gitti. Mesrûk b. Vâil el-Hadremî, arkadaşına şunları söylemişti: “Ben Hüseyin’in kafasını elime geçireceğim. O’nun sayesinde İbni Ziyâd’ın yanında mevkiim yükselecektir.” Fakat bu kişi, Allah’ın, İbn Havze’ye Hz. Hüseyin’in duası üzerine yaptıklarını görünce geri dönmüştür.³²⁸

Savaş sırasında Hz. Hüseyin’in yüzünden öyle parlak ışık çıkmıştı ki, kimse ona bakamaz olmuştu. Kılıcından alevler çıkıyordu. Öldürdüğü kişi sayısı 1950’yi bulmuştu. İmam durdurulamıyordu. Ancak yakınlarının ölmesi üzerine yaşamının gereksizliğine inandığı için savaştan vazgeçince öldürülebildi. Kimine göre 33,

³²⁵ İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, III, 449.

³²⁶ And, *a.g.e.*, s. 184-186.

³²⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 411.

³²⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, III, 242; İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, III, 424-425.

kimine göre 1900 yara almıştı. Kimi söylenceye göre 22 bin kişi öldürmüştü. Bir rivayette o, Fırat nehrine varmış ama su içmeden geri dönmüştür. Bunun sebebi de geride kalanların susuz olduğu bir ortamda kendisinin su içmesinin doğru olmayacağına olan inancıydı. İmam ölünce de, birden gök kıpkırmızı olmuş ve yer sarsılmıştır. Doğu ve Batı karanlığa gömülmüş, deprem ve gök gürültüsü ile birlikte gökten kan yağmıştır.³²⁹

Hız. Hüseyin, savaş sırasında aşırı derecede susayınca Fırat'a yaklaşmış, Husayn b. Numeyr'in attığı bir ok da onun ağzına isabet etmişti. Bunun üzerine Hız. Hüseyin, kanları bir taraftan gökyüzüne doğru fırlatırken, bir taraftan da Allah'a beddua etmekteydi. Bu adama Allah, suya doymama musibeti vermiş, bu adam her ne şekilde su içerse içsin, yine susuzluk çekmiştir. Daha sonra adamın karnı devenin karnı gibi şişip çatlamıştır.³³⁰

Hız. Hüseyin'i şehid etmek için Kindeli Mâlik b. en-Nuseyr adındaki birisi yanına gelip, kılıcıyla başına bir darbe vurdu ve başındaki başlığı kopardı, kafasını yaraladı ve doğal olarak da başlığın içi kanla doldu. Bunun üzerine Hız. Hüseyin onun için beddua etti. Daha sonra bu adam, ölünceye kadar kötülük ve fakirlik içerisinde yaşamıştır.³³¹

Hız. Hüseyin, şehid edildikten sonra elbiseleri Bahr b. Ka'b tarafından alınmıştı. Bu adamın elleri kışın su akıtır, yazın ise kupkuru bir ağaç parçasıymış gibi kururdu.³³²

Kerbelâ günü, havadan ağlamak sesleri geldi. Yalnız ağlayanın kim olduğu görülmedi. Orada bulunanlar şu beyti işittiler: "Hız. Hüseyin'i öldüren ümmet, hesap gününde onun dedesinin şefaatin mi ümit eder?"³³³

Hız. Hüseyin, şehid edildikten sonra göğü siyah bir bulut kaplamış ve bütün dünya karanlıkta kalmıştır. Karanlıkla birlikte bir fırtına kopmuştu ki bu, kıyamet belirtisi sanılmıştı. Peygamber ocağına saygısından dolayı karanlık, biraz sonra çekilmiştir. Hız. Hüseyin şehid olupta ruhu cennete giderken, bütün peygamberlerin,

³²⁹ And, *a.g.e.*, s. 187-188.

³³⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 433-434.

³³¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 433.

³³² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 435.

³³³ Ayrıntılı bilgi için bkz: et-Taberî, *a.g.e.*, III, 245. Aynı içerikte olan bu rivayetin bir başka söylemi daha vardır. Bu rivayet şöyledir: Hız. Hüseyin şehid edildikten sonra kesik başını taşıyan kişiler bir konakta sıra içerlerken demir bir kalem havaya şu yazıyı yazmıştır: "Hüseyin'i öldürenler, hesap gününde atasından şefaet umabilir mi?" Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 200-201. Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 231

velilerin ve şehidlerin ruhları onu karşılamaya gelmiş, bu arada bütün keremli melekler ise saygı ile saf bağlamışlardır.³³⁴

Hz. Hüseyin'in şehid edildiği gün, Kudüs'te hangi taş yerinden kaldırılrsa, altında taptaze kan görülüyordu. Ümmü Hâkim: "Hz. Hüseyin şehid düştüğü gün, ben daha küçük bir kızdım. Gökyüzü kıpkırmızı kesilmiş ve bu durum birkaç gün devam etmişti" demektedir. Ebû Kubeyl: "Hz. Hüseyin şehid düştüğü gün, güneş öyle bir tutuldu ki, günün ortasında yıldızlar göründü. Hatta biz, kıyametin koptuğunu zannettik" demiştir.³³⁵

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid dildiği Muharrem'in onuncu gününden beri bir çobanın koyunları yemekten içmekten kesilmişti. Çobanın kabilesinin lideri, onuncu gününden beri giysisinde ve çadırında hep bir damla kan bulmuştu. Yine aynı kişilerin belirttiğine göre, çalıları koparmak istediklerinde bunlardan kan damlar olmuştu. Dürretü's-Sedef, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hüseyin'in ölümünden sonra göğün kan ağlayacağını söylediğini hatırlar. Anadolu'da Kızılbaşlar arasındaki yaygın bir söylenceye göre ise, Hüseyin'in başını Ak Murtaza adlı Ermeni keşişi çalıp evinde saklamıştır. Kesik başı, saklı olduğu yerde keşişin kızı görmüş ama baş bir bardak bal olmuş, bu balı keşişin kızı yiyince gebe kalmış ve bir oğlan çocuğu doğurmuştur. Bu da, beşinci İmâm Muhammed Bâkır'mış. Keşiş, başı bir bakır kazanda sakladığından, çocuğun adı da Bâkır olmuştur.³³⁶

Hz. Hüseyin'in kesik başı ve esirler Kûfe'ye getirildiklerinde, Hz. Hüseyin'in başını görenlerden bazıları, o kesik başın bazı ayetler okuduğunu söylemişlerdir.³³⁷

Hz. Hüseyin'in başını İbni Ziyad'a getiren Havlî b. Yezîd, sarayın kapısı kilitli olduğu için başı valiye teslim edemez. Bunun üzerine başı, evinde bulunan bir leğenin içerisine bırakır. Hanımına bunu müjdelediği zaman hanımı Nevvâr, kocasına sitem eder ve kendisiyle bir daha aynı yastığa baş koymayacağını söyleyip dışarıya çıkar. Nevvâr dışarı çıktığında gördüğünü şöyle anlatır: "Ben, leğenden göğ'e kadar yükselen bir nura uzun süre bakıp durdum. Daha sonra etrafında kanat çırpın bembeyaz bir kuş gördüm."³³⁸

³³⁴ Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 228.

³³⁵ Ünlü, *a.g.e.*, s.74.

³³⁶ And, *a.g.e.*, s. 148-149.

³³⁷ Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 239. Hz. Hüseyin ile ilgili olan ilginçliklerden birisi de şu iddiadır: Hz. Hüseyin'e, Muharrem'in dokuzuncu günü bir Türk, Arapça şive ile kendisini kurtarıp korunaklı bir bölgeye götürme konusunda teklifte bulunmuş ve hatta ısrarcı da olmuş ama Hz. Hüseyin, bu teklifi kabul etmemiştir. Noyan, *a.g.e.*, VII, 66-67.

³³⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, III, 437-437; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, II, 430; Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 200-201; Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 231; Ünlü, *a.g.e.*, s. 73

H. Hüseyin, Zeyneb'e ölümünün belirtisi olarak yerin kışneyeceğini, güneşin de gökte kanlı olacağını söylemiştir.³³⁹

H. Hüseyin'in kesik başı bir kap içinde Yezid'in önüne getirilince, içeriye tertemiz bir koku yayılmıştır.³⁴⁰

H. Hüseyin'in kabrinin bilinmemesi için belirsiz hale getirildiğinde, kabri araştıran bir kişi, kabrin bulunduğu mekâna geldiğinde o bölgeden hoş bir kokunun yayılması sonucunda kabrin yerini tesbit etmiştir.³⁴¹

H. Hüseyin'in yakınları ağıt yakıp inerken, H. Hüseyin'in atı Zû'l-Cenâh da durmadan ağlıyordu. Söylendiğine göre H. Hüseyin'in ölümünden sonra o vefâlı at, çöllere düşmüş, başını alıp gitmiş, görünmez olmuş, bir daha sırtına binen olmamıştır.³⁴²

Kerbelâ cinayetine katılanlardan, hemen hemen hastalığa uğramayan kimse kalmamış, çocukları da delirmiştir.³⁴³

Reyyan b. Şebib'den gelen bir rivayet şöyledir: "Muharrem ayının ilk gününde İmam Rıza'nın yanına vardım. O bana: 'Ey Şebib oğlu! Bir şeye ağlayacak olursan Hüseyin'e (a.s.) ağla! Onun başını bir koçu keser gibi kestiler ve bunun yanı sıra ailesinden dünyada benzerleri olmayan 18 yiğidi öldürdüler. Yedi kat gök ve yedi kat yer onun ölümüne ağladı. Dört bin melek gökten ona yardım etmek için indiler ama (ilahî takdir gereği) H. Hüseyin'in şehid olduğunu gördüler. Bu melekler, H. Mehdi kıyam edinceye kadar mahzun ve üzgün bir halde H. Hüseyin'in kabri etrafında bulunacaklar. Bunların sloganları "Ey Hüseyin'in kanının davacıları" olacaktır. Ey Şebib oğlu! Babam kendi babasından o da büyük babasından (Zeyn-el Âbîdîn) rivâyet etmiştir ki H. Hüseyin şehid düştüğünde, gökten kan ve kırmızı toprak yağdı. Ey Şebib

³³⁹ And, *a.g.e.*, s. 140-141.

³⁴⁰ Altınok, *a.g.e.*, s. 73-90.

³⁴¹ Köksal, *İslâm Tarihi Medine Dönemi*, III, 202.

³⁴² Fuzûlî, *Hadîkatü's-Sü'edâ (Erenler Bahçesi)*, haz. Servet Bayoğlu, *Kültür Bakanlığı Yay.*, Ankara 1996, s. 383-385. Aynı konu ile ilgili olarak Noyan: "Bir rivayete göre başını yerlere vurarak kendini öldürmüştür. *a.g.e.*, VII, 64. Ne ilginçtir ki et-Taberî, aynı konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Ve H. Hüseyin'in de atını okla vurdular. At düştü, H. Hüseyin yaya kaldı." *a.g.e.*, III, 243.

³⁴³ Ünlü, *a.g.e.*, s.73-74. Aynı konu ile ilgili Vaktidolu: "Şehidlerin cesedini atlara çığneten süvarilerden birisi olan İshak Hazermî, -ki H. Hüseyin'in gömleğini üzerinden çıkarmış birisidir- daha sonra illete uğrayarak acılar içerisinde ölmüştür" demektedir. Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 231. Kerbelâ fâciası, Alevî ve Şîî taraftarlarda bazı inanışları da beraberinde getirmektedir. Kerbelâ olayının baş mimarı olarak Yezid'i görmelerinden dolayı Alevîler, Sünnîlere "Yezid" tabirini kullanmaktadırlar. Saim Şavaş, XVI. *Asırda Anadolu'da Alevîlik*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 58. Süleyman Uludağ da bu konuda şunları söylemektedir: "Safevîlerin tesiriyle Osmanlılara karşı ayaklanan Kızılbaşlar, Sünnîleri birer Yezid olarak görüp, katledilmelerini vacib kabul etmekteydiler. Onlara göre Yezid'in bir iblis, Sünnîlerin de dolayısıyla birer şeytandı. Bununla birlikte onların Muaviye'nin oğlu Yezid ile bir ilgileri de yoktu. Yezid sadece bir simge idi. Gerçek Yezid, karşılarında buldukları Sünnîlerdi." Uludağ, *Türkiye'de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, s. 166.

oğlu! Hz. Hüseyin'e gözünün yaşı yanaklarına sarkacak şekilde ağlarsan Allah senin büyük olsun küçük olsun, az olsun çok olsun bütün günahlarını bağışlar.³⁴⁴ Ey Şebib oğlu! Eğer Allah'ın huzuruna hiç bir günahın olmadan çıkmak istiyorsan Hz. Hüseyin'i ziyaret eyle. Ey Şebib oğlu! Peygamber (s.a.v.) ile cennette bina edilmiş olan odalarda yerleşmek istiyorsan Hz. Hüseyin'in katillerine la'net oku! Ey Şebib oğlu, Hz. Hüseyin ile birlikte şehid düşenlerin sevabı kadar sevap elde etmek istiyorsan, ne zaman Hz. Hüseyin'i hatırlasan "keşke onlarla birlikte olaydım da yüce makama erişeydim" de. Ey Şebib oğlu! Cennetin yüce derecelerinde bizimle birlikte olmak istiyorsan bizim üzüntümüze sen de mahzun ol, bizim sevincimize sen de sevin, bizim velâyetimize sarıl."³⁴⁵

Hz. Hüseyin'in katli hakkında İbn-i Ebî Rumh el-Huzâî şöyle der: "Görmedin mi ki, Hüseyin'in kaybından dolayı yer hasta olmuş, şehirler titremiştir."³⁴⁶

Hz. Hüseyin'in kutlu kanının Kerbelâ toprağına akacağı, Allah elçileri ve velilerine bildirilmişti. Ama ne yazık ki zahir uleması bunu da kıskanmış, yüce kurbanı büsbütün unutturmak için de gökten indirilmiş hayali bir kınalı-telli koç getirip, *Kur'an-ı Kerim*'i de tahrip edip vahiy yoluyla getiren Hz. Muhammed (s.a.v.)'i ağlatmışlardır. Oysa Cenab-ı Allah, öyle bir kurban istiyordu ki bu kurbanı melekler bile yas tutsun. İşte o seçilen büyük kurban, Hz. Hüseyin'di. O, ruhlar âleminde kurban olmayı kabullenmişti. Hz. Hüseyin, bilerek ve isteyerek Kerbelâ'da insanlık tarihinin yüce kurbanı olmuştur.³⁴⁷

Muharrem ayında arş-ı âlem mâteme bürünüp karalar bağlamıştır. Kâbe'nin siyahlara bürünmesi, mâtemde olduğunu gösterir. Kâbe'nin göğsünde taşıdığı Hâcerü'l-Esved de bu manadadır. Zemzem suyu da gözyaşındır.³⁴⁸

³⁴⁴ Mâtem sebebiyle kişinin göz yaşı dökmesi konusunda şöyle bir dua bile vardır: "Ey ulu Allah'ım! Her kim ki o suçsuzlara bağlılığından dolayı ve onların uğradığı bu kazadan dolayı bir damla göz yaşı döker, kim ki ta yüreğinden bir âh çeker. Esirgemen ve bağışlayanla mükâfatlandır. Sonsuz hazinelerine ulaştır. Her kim bu suçsuzlar için göz yaşı dökerse, Alemlerin Rabb'ına –selamları ve sağlık elleri üzerine olsun-, elçi olan Efendimiz'in özel şefaatlerine ve Ehl-i Beyt'in yüce şefatlerine ulaşsın. Âmin. -Temiz ve pâk Ehl-i Beyt'in yüzü suyu saygısına-." Vaktidolu, *a.g.e.*, s. 100.

³⁴⁵ Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *Tezhibu'l-ahkâm*, Tahran 1390, IV, Hadis no: 106, s. 48.

³⁴⁶ el-Eş'arî, *a.g.e.*, s. 91–92.

³⁴⁷ Topdemir, *a.g.e.*, s. 345–346. Aynı görüşe Otyan'da katılmakta ve şunları söylemektedir: "Bütün peygamberler, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'da bu olaydan haberdardı. Bunun sebebiyledir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali v Hz. Fâtıma gizlice mâtem bile tutmuşlardır. Hatta Bektâşîler, Muharrem'in ilk günü oruca niyet ederken: "Fâtımatü'z-zehrâ'nın savm-ı atşânı niyetine" diye oruca başlarlar. M. Tevfik Oytan, *Bektâşîliğin İçyüzü*, Demos Yayınları, İstanbul 2007, s. 302–303

³⁴⁸ Topdemir, *a.g.e.*, s. 330.

Hız. Hüseyin, şehid olacağını biliyordu ama “Keri bela” denen yerin neresi olduğunu ve oraya ne zaman gideceğini bilmiyordu.³⁴⁹

Buraya kadar sıraladığımız rivayetlerin yanında bir de maktel denen, Hız. Hüseyin’in mâtemini konu alan eserler vardır. Bu eserlerde de Hız. Hüseyin ve Kerbelâ ile ilgili olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Mesela bu maktellerden birinde, Hurr komutasında 12 bin kişilik bir ordudan bahsedilir. İbn-i Sa’d, 30 bin kişilik ordu ile harekete geçmiştir. Düşman 55 bin, hatta 85 bin kişi olmaktadır. Bütün bu olanların yanında Hız. Hüseyin’in kesik başı Yahudiler’in, Hristiyanların Müslüman olmasına sebep olmuştur.³⁵⁰

Görüldüğü üzere Hız. Hüseyin ve Kerbelâ hakkında söylenenler, aklın sınırlarını zorlayacak türdedir. Bu sözlerle, Hız. Hüseyin’i yüceltmek için, fazlasıyla bir çaba içerisine girildiği açıkça görülmektedir. Ancak unutulmuş bir şey var: O da, Hız. Hüseyin’in zaten değerinin Hız. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz tarafından belirtilmiş olduğudur. Girişilen bu uğraşlar, Hız. Hüseyin’in değerini arttırmaktan çok, O’na zarar vermektedir. Bir an önce, Hız. Hüseyin’i kurtarma ve yüceltme yanlışımızdan vaz geçmemiz gerekmektedir.

1.2.4. Kerbelâ ve günümüzde Şîler açısından önemi

Kerbelâ şehri, Bağdat’ın 80 kilometre güneybatısında ve Fırat’ın 25 kilometre kadar batısındadır.³⁵¹ Bu yerin İslâm tarihindeki önemi, Hız. Hüseyin ve aile fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîlerce şehid edildikleri yer olması ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Hız. Hüseyin’in başsız cesedinin gömüldüğü Hâir mevkii, kısa zamanda bir ziyaretgâh halini almış, onun bir süre Dimeşk’te tutulan aile fertleri de Medine’ye dönmek üzere serbest bırakıldıklarında burayı ziyaret etmişlerdir. Rivayete göre Hız. Hüseyin’i Kûfe ahalisi adına davet edenlerin lideri olan Süleyman b. Surad el-Huzâî de, adamlarıyla birlikte ziyarete gelmiş ve onu Emevîler karşısında yarımsız bırakmanın utancı içinde bir gün bir gece kabrin başında kalmıştır.

³⁴⁹ Tur, *a.g.e.*, s. 155.

³⁵⁰ And, *a.g.e.*, s. 197.

³⁵¹ Noyan, *a.g.e.*, VII, 67. Kerbelâ, Şîler için Atabât-ı Âliye (Ziyaret edilmesi gereken kutsal yerler)’dir ve burayı ziyaret farz makamındadır. Noyan, *a.g.e.*, VII, 67.

Özellikle Zeyne'l-Âbîdîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık gibi bazı İmamlardan gelen rivâyetler, Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret etmenin meşruiyet ve faziletine dikkat çekmiş³⁵² ve bunun sonucu olarak da Şiîlerin ziyaretlerinin artmasına yol açmıştır.

Şiîlerin, Hz. Hüseyin'in türbesine olan düşkünlükleri, zamanla aşırı boyutlara ulaşmış ve bunun sonucunda da Kerbelâ, kutsal bir belde sayılmaya başlanmıştır. Kerbelâ bölgesi, kutsal bir belde olarak görülmekle kalmamış, zamanla bu yerin ziyareti, hac ile kıyaslanır olmuştur. Bugün burası, ölen kişilerin gömülmek istedikleri bir yer haline gelmiştir. Öyle ki gerek hastalar ve gerekse de sakatlar, hatta ve hatta zengin ve nüfuzlu insanlar, öldüklerinde buraya gömülmeyi şiddetle arzular halde gelmişlerdir.³⁵³

1.2.5. Hz. Hüseyin'in kabrinin ziyareti

Şiîler açısından Kerbelâ denen yer, aşağıda da görüleceği üzere çok ama çok önemlidir. Daha önce de işlendiği üzere bu mekânda ölmek ve her ne şekilde olursa olsun buraya gömülmek, adeta kutsanan bir yücelik haline gelmiştir. Bu önem, haliyle buranın, hemen her zaman îmar edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bunların sebepleri arasında en önde geleni belkide, bazı Şiî İmamlara ait olduğu söylenen rivayetlerdir. Çünkü İmamların, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ hakkında da birçok rivayetleri vardır. Biz burada, bu rivayetlerin bir kısmını aktarmakla yetineceğiz.

Cafer-i Sâdık'tan gelen bazı rivayetler şöyledir:

"Kim senede üç kere Hüseyin'i ziyaret ederse, fakirlikten beri olur."³⁵⁴

"Çocuklarınızın ağzını, Hüseyin'in türbesinin toprağıyla açın. Zira o, eman vesilesidir."³⁵⁵

"Hüseyin'in türbesinin toprağında her derdin şifası vardır. En büyük deva odur."³⁵⁶

"Hüseyin'in türbesi üzerine secde etmek, yedi perdeyi yırtar."³⁵⁷

³⁵² Bu doğrultuda fazlasıyla hadis rivayet edilmiştir. Bunun için bkz. et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 106, s. 48- 103.

³⁵³ Mustafa Öz, "Kerbelâ", DİA, Divantaş, Ankara 2002, XXV, 271-272.

³⁵⁴ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 106, s. 48.

³⁵⁵ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 143, s. 74.

³⁵⁶ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 142, s. 74.

³⁵⁷ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 144, s. 74.

“Kim, Receb’in ilk günü Hüseyin’i ziyaret ederse, Allah onu kesinlikle bağışlar.”³⁵⁸

“Bizim Şîa’mız, Hüseyin’in kabrini ziyarete gittiler. Onun kabrini ziyaret rızkı, ömrü arttırır, kötülükleri def eder. İmametın Allah’tan olduğunu ikrar eden her mü’mine onu ziyaret farzdır.”³⁵⁹

“Bir insan, hayatı boyunca hac etse de Hüseyin’i ziyaret etmese, Resûlullah’ın haklarından bir hakkı terk etmiş olur. Çünkü Hüseyin’in hakkı, her müslümana farzdır.”³⁶⁰

“Zengin adamın üzerine senede iki kere Hüseyin’in kabrini ziyaret etmesi haktır. Fakirlere de bir kere haktır.”³⁶¹

“Kim evinden Hz. Hüseyin’i ziyaret etmek gayesiyle çıkar ve yürüyerek oraya giderse, her adımına bir hasene yazılır, bir kötülüğü de silinir. Allah, “Hayıre” denen yere geldiğinde o kişiyi kurtuluşa ermişlerden sayar. Eğer kişi ibadetleri yerine getirirse Allah, onu kurtulanlar zümresine yazar. Geri dönmek istediği zaman bir melek gelir ve ona “Ben Allah’ın elçisiyim. Rabbin sana selam eder ve şöyle der: “Amel yapmaya başla. Geçmiş günahların affedilmiştir.”³⁶²

Bu rivayetlere Hasan el-Askerî’nin bir rivayeti ile son veriyoruz. O şöyle söylemektedir: "Mü'minin alameti beştir: Elli bir rek'at namaz, (farz ve sünnet namazların toplamı), Erbain ziyareti, sağ ele yüzük takmak, toprağa secde etmek ve namazda besmeleyi sesli olarak söylemek." ³⁶³

Burada zikredilenlerden başka, çok sayıda hadis daha vardır. Bizler burada bu hadislerden bir kısmını vermek istedik. ³⁶⁴

Burada ifade edilen hadisler, açıkca Şîi taraftarlığın nasıl bir çaba içerisine girdiğini göstermek açısından önemlidir. Bu hadislerden anlaşılmaktadır ki, Emevîlere karşı girişilen savaşta Hz. Hüseyin’in ve Kerbelâ’nın intikamını almak için hadis silahı, büyük bir kararlılıkla ve büyük bir cesaretle kullanılmıştır. et-Tûsî’nin eserindeki hadislerden aldığımız bu bir kısım örnek, birçok şeyi anlatması açısından çok önemli bir gösterge niteliğindedir.

³⁵⁸ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 107, s. 54.

³⁵⁹ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 86, s. 48.

³⁶⁰ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 87, s. 48.

³⁶¹ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 88, s. 49.

³⁶² et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 89, s. 49.

³⁶³ et-Tûsî, *a.g.e.*, VI, Hadis no: 122, s. 52.

³⁶⁴ Bu konuda daha fazla rivayet için bkz. Et-Tûsî’nin, *Tezhibu’l-ahkâm*, VI, 48–103.

Burada ifade edilen rivayetlerden de anlaşılmaktadır ki, bu günkü özellikle Şîî uygulamaları, İmamlarının sözleriyle birebir örtüşmektedir. Diğer bir deyimle bugünkü Kerbelâ ile ilgili Şîî uygulamaları, kaynağını İmamlara ait olduğu söylenen rivayetlerden almaktadır. Zaten bunun örneğini birebir görmekteyiz. Aslında sadece bu yılki Kerbelâ kutlamalarına dokuz milyon insanın iştirak etmiş olması –ki bu sayıya, savaş ortamına rağmen ulaşılmıştır-, bu rivayetlerin mensupları tarafından ne kadar kabullenilmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer bir deyimle bu rivayetler havada asılı kalmamış, bizzat bağlıları tarafından derûnî manada içselleştirilmiştir.

Meseleye Sünnîlerin yaklaşımı ise daha îtidallidir. Kerbelâ ziyaretinin önemi kabul edilmekle birlikte, yukarıda ifade edildiği gibi de çok fazla abartıya kaçılmaz. Hz. Hüseyin, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in torunu olması hasebiyle ayrı bir değerle tutulur ama bu değer, İslâm dini ile örtüşmeyen davranışları beraberinde getirmesine izin verilmez. Bu, uygulamalarda da çok rahat bir şekilde görülebilmektedir. Mesala daha önceki tarihlerde hacca giden Sünnîler, bu gidiş esnasında Hz. Hüseyin'in kabrini de ziyaret ederek kutsal topraklara varırlardı. Bu durum abartılmaz, sadece hak ettiği değer verilmesine dikkat edilirdi.

1.3. Tarihte Muharrem Ayı Uygulamaları

Bu konuda öncelikle şunu ifade etmemiz gerekmektedir: Geçmişte yapılan her şeyin, bugün tamamen ortadan kalktığını söyleyemeyiz. Bu uygulamalar, yer yer ve zaman zaman uygulanabilmektedir. Bizim burada kastettiğimiz, bugün hala bazı şeyler yapılagelse de, geçmiş tarihlerde bu uygulamaların ilk olarak nerede, ne zaman ve ne şekilde başladığını belirtmeye çalışmaktır.

Muharrem ayı içerisinde Hz. Hüseyin gibi büyük bir şahsın şehit edilmiş olması, bütün Müslümanlar için büyük bir acı olmuş ve Müslümanları derinden etkilemiştir. Bu zatın, Hz. Peygamber'in sevgili torunu olması ise bu acıyı daha da arttırmıştır.³⁶⁵

Bunun sonucunda da insanlarda bu güne başka bir gözle bakma ve bu ayı başka bir önemde değerlendirme kendisini gün yüzüne çıkarmıştır. İslâm dünyasındaki gruplardan olan Şîa tarihinde de Âşûrâ günü, siyasal yönü baskın olan bir kutlama hüviyetindedir. Şîa'da Âşûrâ günü, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye çağırıp da ona sahip çıkmayarak Kerbelâ'da ölümüne neden olanların, sonradan duydukları pişmanlıkları

³⁶⁵ Altuntaş, a.g.m., s. 451–460.

neticesinde, “Allah’ın kitabı, Resûlullah (s.a.v.)’ın Sünnet’i, Ehl-i Beyt’in intikamı, zayıfları savunma, günahkârlara karşı cihad” eksenli bir anlayışla, Hz. Hüseyin’in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir mâtem günü haline dönüşmüştür.³⁶⁶

Hz. Hüseyin, Kerbelâ’da 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde şehîd edilmesinden sonra Şiîler için bu tarih, çok önemli bir konuma gelmiştir. Çünkü Şîa’ya göre kendileri, tarihleri boyunca iki büyük acı yaşamışlardır: Bunlardan birincisi Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in vefatı, ikincisi ise Hz. Hüseyin (r.a.)’in şehid edilmesidir.³⁶⁷ Bu ikinci büyük acı olan Hz. Hüseyin’in şehid edilmesi, bir zulme uğramanın sonucu olduğu için ayrı bir değerdedir. Bu değeri yaşamak ve yaşatmak ise, Şiîlerin tarih boyunca olmazsa olmazıdır. Ancak Hz. Hüseyin’in feci şekilde öldürülmesi olayını anma, diğer bir deyimle bu günde yas ve mâtem tutma, Emevî idaresi döneminde doğal olarak fiiliyata geçirilememiştir.³⁶⁸ Bunla birlikte Şiîler, yoğun oldukları yerlerde kısık sesli de olsa Âşûrâ gününü, gösterişi fazla olmadan yaşamış ve bu günü yas günü olarak kabul etmişlerdir. Emevî idaresi, Şîa’nın Âşûrâ gününü yas günü ilan etmesine karşılık, Kerbelâ faciasını unutturmak için bu günü bir vesile saymış, adeta bayram havası içerisinde kutlanmasını temin yoluna gitmiştir.³⁶⁹ Bütün bu yapılanları bir araya getirerek bu gün için bir tanıma dönüştürmek istersek, Emevîler tarafından bu gün, siyasallaştırılmıştır. Bu durum zamanla Şîa’nın tepkisinin daha da artmasına yol açmıştır.³⁷⁰

Şiîlerin her yıl dövünerek, kendilerine işkence yaparak tutmaya başladıkları mâtem orucu, Şîî-Fâtımî devletinin himayesinde devlet merasimleriyle icra edilmiş, daha sonra bu merasimler İran’da gelenek halini almıştır.³⁷¹

Muharrem ayındaki mâtem ayınlarının en meşhuru, “âyîn-i sükvârî”dir. Şîîlik’te büyük önem taşıyan bu ayın, Büveyhîler döneminde resmî bir hüviyet kazanmıştır. Muizzüddeve, 352 (963) yılında Muharrem ayının ilk on gününü Hz. Hüseyin’in şehâdeti için mâtem zamanı olarak ilân etmiş, Şiîler de bu günlerde toplu olarak ağlayıp

³⁶⁶ Şahin, *a.g.e.*, s. 147.

³⁶⁷ Şahin, *a.g.e.*, s. 148.

³⁶⁸ Baş, *a.g.m.*, s. 175.

³⁶⁹ Yavuz, *a.g.md.*, IV, 26.

³⁷⁰ Baş, *a.g.m.*, s. 175.

³⁷¹ Yavuz, *a.g.md.*, IV, 26.

yas tutma, zincirle dövünme şeklindeki mâtem törenlerini bugüne kadar getirmişlerdir.³⁷²

Büveyhîlerle birlikte ilk defa resmî hüviyet kazanan Âşûrâ mâtemi, bu konuda geniş kültür birikimine sahip İran toplumuna, eski mâtem geleneklerini, Âşûrâ üzerinden İslâm'a sokma fırsatı vermiştir. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde Safevîlerden başlayan ve günümüze yansıyan süreçte varlığını³⁷³ arttırarak devam ettirmiştir.

Baş, eserinde Birûnî'nin, Emevîler döneminden başlayarak iki ayrı Âşûrâ tatbikatını mukayese ederken şöyle demektedir: “Ümeyyeoğulları, Âşûrâ gününde yeni elbiseler giydiler, süslandılar, sürme çektiler, bayram yaptılar, davet ve ziyafet verdiler, helva ve tatlılardan tattılar. Bu adet, halk arasında Emevîlerin iktidarı boyunca devam etti. Emevîlerden sonra da varlığını sürdürdü. Şiîler ise “Şehidlerin Efendisi”nin öldürülmesine bir hüznün olarak feryat ediyorlar, ağlıyorlar, Medinetü's-Selâm (Bağdat) ve emsali şehir ve bölgelerde bu hüznü izhar ediyorlar ve Kerbelâ'da bulunan mübarek kabrini ziyaret ediyorlardı. Bu günde ev eşyalarını ve kapkaçaklarını değiştirmiyorlar, Muharrem'in dokuzuncu günü de oruç tutuyorlardı.”³⁷⁴

Bu karşılaştırma, Emevîlerden itibaren Müslümanlar arasında iki ayrı kesimin, Âşûrâ gününe farklı anlamlar yüklediğini göstermektedir. Âşûrâ hakkında gerek tarih kitapları ve gerekse hadis kaynaklarında, önemi ve değeri ile ilgili olarak bu günün mutlu bir gün olduğuna delalet edecek şekilde kaydedilmiş olan haber ve hadislerin hemen hepsinin, Şiî-Sünnî gerginliği çerçevesinde zaman içerisinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun sonucunda özellikle ellerini, yüzlerini siyaha boyamış ve siyahlar giyinmiş kadınlar, Bağdat sokaklarına dökülmüşler, kendilerine vurarak Hz. Hüseyin'e ağıtlar yakmışlardır. Kaynaklar bu günü, Bağdat'ın tarihinde ilk defa yaşanan ve görülmesi gereken çok önemli bir gün olarak nitelendirirler. Ancak bu günde yapılan merasimlerde tansiyonun bir hayli yüksek olması nedeniyle Sünnîler ve Şiîler arasında çeşitli kavgalar olabiliyordu. Özellikle Bağdat'ın önemli Şiî yerleşim birimlerinden Kerh ve Babu't-Tâk ahalisiyle Sünnîler arasında çıkan ve ölümlerle sonuçlanan kavgalar

³⁷² M. Kâmil Yaşaroğlu, “Muharrem”, DİA, Divantaş, İstanbul 2006, XXXI, 5.

³⁷³ Şahin, *a.g.e.*, s. 147.

³⁷⁴ Baş, *a.g.m.*, s. 175–177.

sonrası yaklaşık 30 yıldır süregelen bu merasimlere, Büveyhî veziri Ebul-Hasan Ali b. Muhammed el-Kevkebî 382/992'de bir yasaklama getirmiştir.³⁷⁵

Büveyhî hâkimiyeti boyunca Şîî din bilginlerinin, hayatın içerisine böylesine etkili bir şekilde girmiş olan Âşûrâ mâteminin dinî önemini ortaya koymak ve insanlar arasında bunu yaymak için çok gayret göstermiş olduklarını da, meydana gelmiş olan gerginliklerin önemli bir dayanağı olarak belirtmek gerekir. Bu konuda İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö.381/991): "Kim Âşûrâ günü ihtiyaçları için çalışmayı bırakırsa, Allah da onun dünya ve ahiretteki ihtiyaçlarını karşılar. Kim Âşûrâ gününü kendisine musibet, hüzn ve ağlama günü yaparsa, Allah da kıyamet gününü onun için sevinç ve genişlik günü yapar. Kim Âşûrâ gününü bereket ve bolluk günü olarak isimlendirir ve evinde bir takım şeyleri yığarsa, yığıldıkları şeylerden, o kişi bir hayır görmez ve kıyamet günü Yezid, Ubeydullah ve İbn-i Sa'd (Allah onlara lanet etsin) ile birlikte cehennemin en aşağı tabakasında haşrolunur."³⁷⁶

Sünnî-Şîî gerginliğinin had safhaya ulaştığı mâtem merasimlerine, 402/1011 yılında tekrar izin verilmiş, ancak 406/1015'te yine yasaklanmıştır. Sünnîler ve Şîîler arasında sürekli fitneye, çatışmaya sebep olmuş olan bu mâtem merasimleri, Büveyhî hanedanının Abbasî hilâfeti üzerindeki tesirinin devam ettiği müddetçe zaman zaman yasaklanmış da olsa yer yer ve zaman zaman uygulanmaya devam etmiştir.³⁷⁷

458/1065'de Şîî Kerh halkı, Âşûrâ gününü, Hz. Hüseyin'in mâtem günü olarak kutlamak istemiş, Sünnîler ise buna karşı çıkmışlardır. Buna rağmen Kerh halkı Âşûrâ günü dükkânlarını kapayıp, kadınlarını toplayarak, "biz öncekilerin yaptığı gibi Hz. Hüseyin'in yanındayız" deyip Âşûrâ gününü anmak istemişlerdir. Bâbu'l-Mahvel'den alınan bir cenazeyi, Kerh mahallesine kadar taşımışlar ve cenazenin etrafında feryad-u figân etmişler, cenaze namazını kılıp, bu vesile ile Hz. Hüseyin'e ağıtlar yakmışlardır. Durumu haber alan halife, Nakîbu't-Tâlibiyyin olan et-Tâhir Ebu'l-Ganâim'i görevinden almıştır.³⁷⁸

Bu olaylar, 509 (25 Mayıs 1116) senesinin Âşûrâ günü de devam etmiştir. Bu yılki olaylar, Tûs'ta Ali b. Mûsâ er-Rıza'nın türbesinde olmuştur. Sebebi ise şuydu: Bir

³⁷⁵ Baş, a.g.m., s. 175–177.

³⁷⁶ et-Tusî, *a.g.e.*, IV, 301. Başka yerlerde de ifade edildiği üzere bu tip görüşlerin tam tersi de vardır. ayrıntılı bilgi için bkz. Geylânî, s. 474–461; Wensinck, a.g.md., I, 710–711; Yavuz, a.g.md., IV, 25; Şahin, *a.g.e.*, s. 147.

³⁷⁷ Baş, a.g.m., s. 177.

³⁷⁸ Baş, a.g.m., s. 178.

Hız. Ali yanlısı, Âşûrâ günü türbede Tûs fâkihlerinden biriyle münakaşa etti. Bu münakaşa kargaşaya sebep oldu. Bu yüzden büyük olaylar çıktı. Her taife (Sünnîler-Şîîler) kendi taraftarlarından yardım istedi. Bunun üzerine bütün Tûs ahalisinin katıldığı büyük olaylar çıktı. Meşhed'in çevresini kuşatıp tahrik ettiler ve bulduklarını öldürdüler. Bu olaylar sırasında birçok kişi öldürüldü ve çok miktarda mal yağmalandı. Sonra da dağıldılar. Meşhed ahalisi, Cuma namazı sırasında hutbe okumaktan vazgeçti. Bunun üzerine Adududdin Ferâmürz b. Ali, türbenin etrafını sağlam surlarla çevirdi. Surların yapımı ise, 515 (1121-1122) yılında tamamlandı. Böylece türbedekiler, kendilerine kötülük yapmak isteyenlerin eziyetinden bu surlar sayesinde kurtuldu.³⁷⁹

Âşûrâ törenleri, şüphesiz Büveyhîlerden mülhem olarak, Fâtımîler tarafından da benimsenmiş ve bir mâtem günü olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Eyyûbiler zamanında ise mâtem günü olarak değil, vaktiyle Emevîlerin yaptığı gibi bir sevinç günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Âşûrâ günü, mâtem törenlerinin umûmi bir hal alarak Şîî varlığının bir parçası olması, Safevî hükümdarı Şah İsmail'in iktidara gelip İran'da Şîî mezhebini hâkim kılarak, kendince İran'a komşu olan Osmanlıların genişlemesine karşı koymak gayesiyle meydana getirdiği mezhep dayanışmasını gerçekleştirmesinden sonradır. Devletlerin kimliklerine göre siyasî boyutunu sürekli korumuş olan Âşûrâ günü, farklı algılanmak ve kutlanmakla birlikte, Sünnîler ve Şîîler arasındaki kendilerine özgü kutlanış şeklini,³⁸⁰ bazı değişikliklerle birlikte günümüze kadar ulaştırmıştır. Özellikle bu dönemde İran'da on Muharrem'de "taziye" adı verilen törenlerin düzenlenmesi, yas merasimlerinde ağıtların söylenmesi ve "Maktel-i Hüseyin" türü eserlerin okunması gelenek halini almıştır.³⁸¹

İlhanlılar dönemindeki uygulamalarda ise Şîîler, Hız. Hüseyin'in şehid edilmesini mazlumluk ve şehitliğin anısı olarak kutlamışlardır. Âşûrâ mâtemini ise, düşüncelerini ifade edebildikleri bir metot olarak algılamışlardır. Âlimler sarıklarını çıkartmışlar, insanlar üstlerini-başlarını yırtarak, kadınlar da elleriyle yüzlerini tırmalayıp ağlamışlardır. Gâzân Han'la birlikte kurumsallaşan İlhanlı döneminde, belki de huzur ve güvenliğin sağlanmasına bitişik olarak, Âşûrâ mâtemleri sakin geçmiştir. Onun döneminde Tebriz'de Âşûrâ günü, mübarek günlerden kabul edilmiştir. Denilebilir ki, İlhanlılar döneminde geleneksel Âşûrâ mâtemi anlayışında önemli bir

³⁷⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, X, 415.

³⁸⁰ Baş, *a.g.m.*, s. 178.

³⁸¹ Yaşaroğlu, *a.g.md.*, XXXI, 5.

değişme olmuştur. Önceleri mâtem için feryat ve figanlarla ağlayan Şîîler, özellikle Gâzân Han döneminde Sünnîlerin itiraz edemeyecekleri bir anlayışla mâtemi yaşamışlardır. Bu doğrultuda mesela Âşûrâ mâtemini daha rahat yaşayabilmek için, hâfızlık eğitimini tamamlayanlara bu gece anısına hediyeler verilmesi, bu gecelerin bir bereketi olarak her yıl yüz adet yeni *Kur'an-ı Kerim*'in satın alınması, gelenek haline gelmiştir. Bununla birlikte yine de Şîîler, bu süre içinde mersiye okumaya devam etmişlerdir.³⁸²

Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki Âşûrâ Günü, Ehl-i Beyt İmamları ile Şîîlerin hüznü ve yas günüdür. Müslümanların bugünde dünya işleriyle uğraşmayı bırakıp evlerine bir şey biriktirmemeleri, ağlayıp feryad-u figan etmeleri, en aziz evlat ve akrabalarına yas tuttukları gibi yas tutmaları, Hz. Hüseyin (a.s.) için mâtem ve ta'ziye merasimleri düzenlemeleri, Hz. Hüseyin'i ziyaret etmeleri, Hz. Hüseyin'in katillerini lanetleyip onlara karşı nefretlerini dile getirmeleri, bir gelenek halini almıştır.³⁸³

1.3.1. Osmanlı Devleti'nde Muharrem ayı, Âşûrâ yemeği ve Âşûrâ günü etkinlikleri

Âşûrâ günü, insanların ibadet ve hayır yapma duygularını kabartan, Ehl-i Beyt'e olan sevgiyi izhar eden bir gündür. Bütün Müslüman milletler tarafından çeşitli şekillerde kutlanagelmiş olan Âşûrâ günü, Osmanlılarda da mezhebi kimliklerine göre

³⁸² Şahin, *a.g.e.*, s. 149-150.

³⁸³ Şîîlerin mâtem konusunda böyle düşündüğü bir ortamda Sünnî taraf da olaylara kendi zaviyesinden bakmaktan kendisini alamamıştır. Mâtemle ilgili var olan hadisler, bu düşüncenin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Şimdi sırasıyla mâtem konusunun karşısındaki hadisleri sırasıyla görelim: Ebû Mâlik el-Eş'arî (r.a.)'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz: "Ağıtıcı, ölmeden önce tövbe etmezse, kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise ve uyuzlu bir gömlek olduğu halde mezarından kaldırılır" demektedir. Müslim, *Cenâiz* 29. Ayrıca bkz. İbni Mâce, *Cenâiz* 51. Ebû Hüreyre (a.s.)'dan gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz: "İnsanlar arasında iki âdet vardır ki bunlar küfür dönemi âdetidir: Nesebe sövmek, ölüye yüksek sesle ağlamak" demektedir. Müslim, *İmân* 121; *Cenâiz* 29; Ayrıca bkz. Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 27; Tirmizî, *Cenâiz* 33. İbn-i Mes'ûd (r.a.)'dan gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz: "Ölenin arkasından yüzünü gözünü tirmalayan, yakasını-paçasını yırtan, Câhiliye insanı gibi bağıra-çağıra ağıt yakıp kendisine beddua eden, bizden, bizim yolumuzu izleyenlerden değildir" buyurmaktadır. Buhârî, *Cenâiz* 36, 38, 39, *Menâkıb* 8; Müslim, *İmân* 165. Ayrıca bkz. Tirmizî, *Cenâiz* 22, 25; Nesâî, *Cenâiz* 17; İbn-i Mâce, *Cenâiz* 52. Muharrem Tan, bir kadının kocasından başkasına yas tutması konusunda ise şu şekilde bir rivayet aktarmaktadır: Şam'dan Ebû Süfyân'ın ölüm haberi geldikten sonraki üçüncü gün, Efendimiz (s.a.v.)'in hanımı olan Ümmü Habibe (r.a.), sarı misk getirtti ve onunla ellerini ve yanaklarını sildi. Ardından şöyle dedi: "Eğer Allah Resûlü (s.a.v.)'nün şöyle buyurduğunu işitmemiş olsaydım misk sürünmeye ihtiyacım olmazdı: 'Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, kocasının ölümü üzerine dört ay on gün yas tutmasından başka hiçbir ölü için üç günden fazla yas tutması helal olmaz.'" Muharrem Tan, *Câmiu'l-Ehâdis*, Moralite Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 562-566.

Müslümanlar tarafından yas veya sevinç içerisinde kutlanmıştır.³⁸⁴ Taşıdığı önemden dolayı Âşûrâ'ya Rûz-i katl, yevm-i Âşûrâ da denmiştir.³⁸⁵ Tabî ki zaman bize göstermiştir ki, bu ay içerisinde yapılan en eski uygulamalardan birisi, hiç şüphe yok ki oruçtur.³⁸⁶ Orucun yanında belki de oruç kadar eski bir uygulama da Âşûrâ yemeğidir.

Osmanlıda mâtem günleri, Sünnîler tarafından da, hem de istekli bir şekilde, yad edilegelmiştir. Osmanlılar, on günlük bir dönem için ne gerekiyorsa (soğan, kömür, şeker vb) önceden alıp evlerine koyarlardı. Evlerde alçak sesle ve sadece mecbur kalındığında konuşulurdu. Müslüman erkekler, cinsi münasebetten kaçınırlar ve harem, kocalara kapanırdı. Anadolu'da sözgelimi Isparta'da kadınlar siyah elbise giyer, on günlük Muharrem orucuna riayet edilir ve Âşûrâ yemeği, yalnızca çocuklara verilirdi.³⁸⁷

Muharrem ayında tekkelerin ayrı bir yeri vardı. Muharrem ayı, en fazla etkisini tekkelerde göstermiş ve bu ay, tekkelerin en mahzun ayı olmuştur. Tekkelerde bu ay içerisinde orucun dışında, suyu asgariye indirmek de önemli bir uygulama idi. Ay boyunca tekkelerde yapılan sohbetlerin, vaazların, zikir meclislerinde okunan ilahilerin konu ve güfteleri belli idi. Ele alınan konular hiç şüphe yok ki Hz. Hüseyin ve Kerbelâ ile ilgiliydi. Mersiyehanların nağmeleriyle cûş-u hurûşa gelen dervişler, şiirle bestenin ve yanık sesin en güzel örnekleriyle inler, gözyaşı dökerlerdi.³⁸⁸

Bu ay içinde dergâhlarda Âşûrâ yemeği pişirilir, *Kur'an-ı Kerim*, Mevlid-ı Şerif, mersiye-i imameyn, menakıb-ı imameyn okunur, Kerbelâ şehidleri için zikirler yapılır, meydan açılırdı. Aynı zamanda birer zerafet merkezi olan bu mekânlardaki törenler için şeyh efendilerin birbirlerine davetiye göndermesi de, son devirde ortaya çıkmış âdetlerdendi. Mesela bu davetiyelerin birinde Hz. Hüseyin için mersiye okunacağından, davate akşamdan teşrif edilmesi konusunda bir ricada bulunulmaktaydı.³⁸⁹ Mevlevîlerin bazıları ise, Muharrem'in ilk on gecesi Âşûrâ pişirir, aş kaynatır, gülbank çeker, tarikat şeyhlerini bu törene çağırırlardı.³⁹⁰

³⁸⁴ Baş, a.g.m., s. 179.

³⁸⁵ And, a.g.e., s. 33.

³⁸⁶ Buhari, *Savm*: 69.

³⁸⁷ V. A. Gordlevski, "İstanbul'da Muharrem Günleri", *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, Çev. Cemal Aydın, Ocak 2008, sayı: 411, Yıl: 36, s. 20.

³⁸⁸ Mustafa Kara, "Dergâhlar Ve Mersiyehanlar", *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, sayı. 411, Ocak 2008, Yıl. 36, s. 10-11.

³⁸⁹ Emin Nedret İşli, "İstanbul Dergâhlarından Muharrem Davetiyeleri", *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 26-27.

³⁹⁰ "Muharrem", *Büyük Lügat Ansiklopedisi*, XIV, 205.

Şîî toplulukları, Muharrem günlerini İstanbul’da aleni kutlardı. Bu durum sadece İstanbul’a has bir şey değildi. İstanbul’un dışında da mâtemler aleni yapılabilirdi. Mesela Konya Mevlevîleri de Muharrem mâtemlerini aleni yapmaktaydılar. Bu gruplar, İstanbul’da Muharrem’in ilk gününün arifesinde tekkenin şeyhi, oruca başlardı (mâteme girmek); su içmek yasaktı, müridler, sadece iki veya üç kaşık hoşaf yudumlayabilirdi. Şeyh mihrabın yanına yerleşir, dervişlerse koyun postlarına oturmuş halde uzun tesbihlerle yetmiş iki bin defa “Kelime-i Tevhid” çekerdi. Bektaşî dervişleri, Âşûrâ günü şerefine yemeklerle halka ziyafet verirlerdi. Şîî eğilimli tekkelere bağlı olanlar, Âşûrâ günü toplanır ve bir kazanı su ile doldurarak etrafında zikrederler -ki bu Bizanstan alınmıştır-, el ele tutuşarak “lâ ilâhe illellah” derler ve sonraki “lah” hecesini güçlü şekilde vurgulayarak kazana üfürürlerdi. Böylece okunmuş su elde ederlerdi. Daha sonra bu su, normal su ile dolu havuza boşaltılır, Âşûrâ günü her taraftan gelen insanlar bu sudan evlerine götürürlerdi. İran eski geleneklerini yaşatanlar ise, mâtem sırasında taziye adı verilen canlandırmalar yaparlardı. Bu gruplar, birinci günden onuncu güne kadar da mersiye okurlardı.³⁹¹ Şîî tesirlerle bazı Sünnî tekkelerde de Muharrem ayında Kerbelâ hadisesinin yıl dönümü için âyin ve zikir meclisleri tertiplenerek hadiseyi hatırlatan “Muharremiyye” okunması adet haline gelmişti.³⁹²

İstanbul’daki Şîîler, Kerbelâ’nın anısına gelip geçenlere insanlara su dağıtırlardı. Dokuzuncu ve onuncu gününün gecelerinde, Şemîr’in Hz. Hüseyin’in başını kestikten sonra yaptığı gibi derin bir uykuya dalmazlardı. Çünkü eğer uykuya dalınırsa, Hz. Hüseyin’e saygısızlık yapılmış olacağına inanıyorlardı. Şîîler belli bir miktarda aralarında para toplayarak taziye için hazırlıklar da yaparlardı. Dilekleri gerçekleşsin diye kefen bezinden bir parçayı da sunanlar olurdu. Bir desteye, ahitte bulunmuş olanlar kaydedilirdi ve bu ahitte bir Şîî: “Allah muvaffak etsin ki ben Muharrem’de göğsümü kanatacak ve bedenimi yakacağım” derdi.³⁹³

Muharrem’in onundan otuzuna kadar, bazan Safer’in onuna kadar kırk gün boyunca dergâhlarda tekke halkından, civar komşulardan başlamak üzere, dışarda bekleyen kadınlı erkekli bütün fukara ve çocuklara sofralar hazırlanır, kurbanlar kesilir, Âşûrâ yemeği verilirdi.³⁹⁴

³⁹¹ Gordlevski, a.g.m., s. 20.

³⁹² Süleyman Uludağ, “Ağıt”, DİA, Divantaş, İstanbul 1988, I, 470–472.

³⁹³ Gordlevski, a.g.m., s. 21–22.

³⁹⁴ Cemaleddin Server Revnakoğlu, “Eski Muharrem’de Mersiye Ve Âşûrâ”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, Ocak 2008, sayı: 411, Yıl: 36, s. 28.

Eski devirlerde Muharrem münasebetiyle mersiye den başka Mevlid de okutulurdu. Bursa Bektâşî Dergâhı, 28 Muharrem 1309 (1891) yılındaki davetiyelerinde öncelikle *Kur'an-ı Kerim*'in hatmedileceği, sonra da Hadikatü's-Süeda'nın okunacağı belirtilmekteydi. Halvetiye Tarikatı'na mensup Sünbül Efendi Tekkesi'nde ise, Muharrem'in onuncu günü hangi güne tesadüf ederse etsin, o gün orada öğleden sonra on iki rekât "Hüsâmâ Namazı" kılınır ve "*Muhammediye*"de yer alan "*Yazıcızade*" mersiyesi okunur, gece de yüz rekât namaz kılınarak yetmiş bin "Kelime-i Tevhid" çekilirdi. Bazı dergâh ve evlerde de on gece sırasıyla Hadikatü's-Sü'edâ okunurdu.³⁹⁵

Mersiye okumak ve Âşûrâ pişirmek âdeti, bilhassa zikirlerini sesli-kıyamî ve devranî yapan tekkelerde yer bulurdu. Dolayısıyla zikirlerini sessiz yapan Nakşî tekkelerinde benzer ritüeller yok denecek kadar azdı. Ancak Karabağlı Nigârî gibi "Alevî Nakşîler", bu kategorinin dışındadır. Muharrem'in onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi Âşûrâ yemeği dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve mersiyehanlara mersiye okutulurdu. Bektâşî tekkelerinde de Mebnî Baba, Misalî Baba, Mehmed Ali Hilmi Dedebaba gibi bilinen zatların mersiye okunurdu. İstanbul'da Halim Efendi Tekkesi'nde gece dergâhın cemaati ayrıldıktan sonra özel bir grupla Kâzım Paşa'nın "Mekâlid-i Aşk"ı kapalı kapılar ardında okunurdu. Ama bu uygulama Bursa'da yoktu. Hz. Hüseyin'in şehid edilmesini merkeze alan mersiye okunuşu esnasında yaşanan hüznle, duyguları galayana gelen bazı dervişler ise "Hüseyinim" diye diye öbür âleme intikal etmiştir.³⁹⁶

Muharrem ayının onuncu günü bazı aileler, evlerde billur bardakları kaldırarak bakır veya toprak kupa ve taslardan su içerlerdi. Yalnız bu su içim sırasında da kana kana su içilmezdi. Bu on günlük süre içerisinde kimileri oruç tutarken, kimileri düğün dernek yapmaz, kimileri de bu zaman dilimi içerisinde gülüp eğlenmezdi.³⁹⁷

Âşûrâ günü, Osmanlılar döneminde gerek sarayın, gerekse de halkın özel önem verdiği bir gündü. Hz. Hüseyin'in bu günde şehid edilmesinden ve dolayısıyla her yıl mâtem merasimlerinin kutlanmasından sonra başlayan siyasî yönü de Osmanlılar döneminde devam etmiştir. Osmanlı döneminde, Âşûrâ gününün fazileti ve bu günde yapılması tavsiye edilen ibadetlerle ilgili olarak "*Risale fî fadli yevmi'l-Âşûrâ*", "*Risâle-i ezkâr-ı yevmi Âşûrâ*" gibi adlarla kaleme alınmış çok sayıda risalenin yanı sıra, kanlı

³⁹⁵ Kara, a.g.m., s. 12-14.

³⁹⁶ Kara, a.g.m., s. 14-15.

³⁹⁷ Baş, a.g.m., s. 182.

Kerbelâ olayını kaside, gazel, mesnevî, terkiib ve tercî-i bend gibi biçimler altında dile getiren manzumeler ile hikaye halinde anlatan makteller de yazılmıştır.³⁹⁸

Türklerdeki Muharrem ayında ve özellikle bu ayın onuncu gününden itibaren Âşûrâ adı verilen bir tatlının pişirilerek dağıtılması geleneği, hayır işlemek ve gönül almak için hep bir vesile olagelmıştır.³⁹⁹ Bu doğrultuda yaşanan gelişmeler, Osmanlı tarihinde birçok unutulmaz uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Âşûrâ yemeğinin hazırlanması ve dağıtılması, “Goygoycular” gibi yaşanmış gelenekler, Osmanlı denince hafızalara kazınmış renkli ve önemli adetlerdendi.

Muharrem ayının onuncu gününden başlamak üzere bu ayın sonuna kadar İstanbul’un bütün evlerinde iki kâse de olsa Âşûrâ yemeği pişirmek, uğur ve bereket sayılırdı. Her sınıftan insanlar buna özen gösterir ve özellikle onuncu gün bu yemeğin pişirmesine özen gösterilirdi. Âşûrâ yemeğinin pişirilmesi, Hz. Nuh’un sünneti⁴⁰⁰ olarak da herkesçe kabul olunmuş ve İslâm’ın ortaya çıkmasından sonra da buna uyulmuştur. Ekseriye hayır sevenler, Âşûrâ pişirip halka ve bilhassa fukaraya dağıtmak için imaretler ve vakıflar yapmış ve bu masrafı karşılayacak gelir de geride bırakmışlardır.⁴⁰¹

Osmanlılar dönemi boyunca Âşûrâ yemeği geleneğinde öncülük, tabî ki saraya aitti. Muharrem ayının onuncu günü Topkapı Sarayı mutfaklarında pişirilecek Âşûrâ yemeği için Kilâr-ı Has’tan gereken malzeme alınır, birkaç gün önceden hazırlıklara başlanırdı. Büyük kazanlarda hazırlanan Âşûrâ yemeğinden ilk olarak özel bir törenle padişaha, daha sonra harem halkına sunulması, sonra devlet ileri gelenlerine, imaretlere, halka dağıtılması adettendi.⁴⁰²

Bu yemeğin en önemlisi; Yıldız Sarayı’nda cereyan ederdi. Hazırlanmış bulunan levazım, Muharrem’in yedinci ve sekizinci günleri mutfaklara tevzi olunurdu. Dokuzuncu günün akşamını onuncu günün sabahına bağlayan gece de, harice gönderilecek testiler doldurulur ve ait oldukları yere teslim edilirdi.⁴⁰³

II. Abdülhamid döneminde (1876–1909) Yıldız ve Beşiktaş Saray mutfaklarında hazırlanan Âşûrâ yemeğinin dağıtımı, İstanbullularca sabırsızlıkla beklenirdi. Dağıtım iki şekilde yapılırdı: Birincisi, saray testilerine ve kâselerine konan Âşûrâları

³⁹⁸ Baş, a.g.m., s. 189.

³⁹⁹ Dönmez, a.g.md., I, 178–179.

⁴⁰⁰ Yavuz, a.g.md., IV, 24.

⁴⁰¹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 246–247.

⁴⁰² Baş, a.g.m., s. 180. Süphandağı, a.g.e., s. 24.

⁴⁰³ Yüceler, a.g.e., s. 43–44.

tablakârlar, uzak semtlerdeki yüksek rütbeli kamu görevlilerinin, ilmiye ve mülkiye ricalinin konaklarına götürürlerdi. İkinci ve asıl dağıtım ise, halka yönelik olurdu. "Daneli" denen Âşûrâ yemekleri pişirilir, elli-altmış kazan, Yıldız Talimhane Meydanı'na götürülerek düzgün bir sıra halinde dizilirdi. Âşûrâ dağıtımının padişahın buyruğu olduğu duyurulmasından sonra Matbah-ı Âmire İmamı dua eder, "âmin" diyen halka, parmaklıklı kapılar açılır ve beraberinde getirdikleri kaplara Âşûrâ yemeği doldurulurdu. Sarayın hazırlıklarının yanı sıra, Sultanefendiler (padişah kızları) de kendi saraylarında Âşûrâ pişirttirip semt halkına, yoksullara dağıttırırlardı. On Muharrem'i izleyen hafta boyunca Rical ve Paşa konaklarında da Âşûrâ yemeği pişirilip dağıtılırdı. Evkaf Nezareti de kendi bünyesindeki sayısız vakfın birçoğunun vakfiyesinde yer alan "Muharrem ayında Âşûrâ pişirilip halka ve fukaraya dağıtıla" koşulu gereği, İstanbul'un büyük imaretlerinde Âşûrâ pişirttirip dağıtımını sağlardı. Âşûrâ yemeğinin yanısıra aynı günlerde imaretlerde ve sebillerde şerbet, memba suyu, hatta pişmiş kurban eti dahi dağıtıldığı olurdu.⁴⁰⁴

Anadolu'da zengin aileler ve esnaf teşkilâtları tarafından da pişirilen Âşûrâ yemeği, sebilciler, duagûlar ve halkın iştirak ettiği merasimlerle dağıtılır, bazı bölgelerde ise Âşûrâ yemeğinin dağıtımından sonra kurban da kesilirdi.⁴⁰⁵

Evlerde ise her aile kendi konumuna ve ihtiyacına göre Muharrem ayının onuncu ve on yedinci günleri arasında mevsim imkânlarına göre zengin malzemeli Âşûrâ yemeği pişirilirdi. Evlerde büyük helvahane veya kuzu kazanı içinde hazırlanan Âşûrâ yemeği, pişirildiği zaman öncelikle evin en yaşlısına haber verilirdi. Evden bazıları mutfağa iner, kazanın etrafında oturur, evin en yaşlısı kazanı karıştırıp "Yâsîn" ve "Mülk Sûreleri"ni okur, hâsıl olan sevabı, o haneden gelmiş geçmiş ölmüşlerin ruhuna hediye ederdi. Kazanın ağzına kalaylı bir tepsi, bunun üstüne de beyaz bir örtü örtülür, Âşûrâ'nin demlenmesi tamamlanınca tepsi alınır, evin en büyüğünden en küçüğüne sıra ile tas tas bu yemekten verilirdi. Herkes salâvat getirdikten sonra bu yemeği yer, Bir tabağa alınan ilk Âşûrâ yemeği dışarı gönderilmez, bereket getirsin diye hanede alıkonurdu. Eve ayrılan Âşûrâ yemeğinden ilk önce hane sahibine ufak bir kâse verilir; hane sahibi de yedikten sonra, Âşûrâ yemeğini pişiren aşçıbaşı ve çıraklarına bahşiş gönderirdi. Bütün bu uygulamaların yanında, eskiden halk arasında farklı inanışlar da vardı. Örneğin Muharrem'de pişirilen Âşûrâ yemeğinden şayet ilk kaşığa bakla tanesi

⁴⁰⁴ Baş, a.g.m., s. 180-181.

⁴⁰⁵ Yavuz, a.g.md., IV, 26.

isabet ederse, bunu pek çok kimse “bereket getirir” diye çıkarır, yıkayıp kurutur ve para kesesine "bereket baklası" ya da "Âşûrâ baklası" denerek konurdu. Bakla tanesi bir yıl kesede kaldıktan sonra hükmü geçmiş sayılır ve bir yere gömülürdü. Yine Âşûrâ yemeğinin hazırlanması sırasında kullanılan kazanın üzerine bir tepsi konurdu. Yemeğin pişmesi sırasında tepside oluşan "Âşûrâ teri" denen buhar suyu da, şifa niyetine gözkapaklarına ve alına sürülürdü.⁴⁰⁶ Ayrıca Âşûrâ yemeği pişirilirken karıştırmak için kullanılan kepçeye delikli gümüş paralar bağlamak, daha sonra bunları yıkayıp yine bereket olsun diye keseye koymak da âdettendi.⁴⁰⁷

Âşûrâ yemeği pişirme geleneğinden sonra yine Osmanlı hayatında, özellikle de son üç yüzyılda canlı olarak devam eden “Goygoycular” hakkında bilgi vermek, yaşanmış olan geleneklerin açıklığa kavuşması için önemli olacaktır. Bu grup, yukarıdaki konuyla ilintili olarak Muharrem ayında kendi varlığını ortaya koyan, özellikle de Âşûrâ günü varlıklarını ağırlıklı bir şekilde hissettiren kişilerden müteşekkildi.

Eskiden Muharrem ayı ile beraber İstanbul (Âsitâne)⁴⁰⁸ sokaklarında, eciş-bücüş mahalle aralarında Goygoycular dolaşmaya başladılar. Bu orijinal dilencililiğin imtiyazı, yalnız İstanbul’a mahsus olup, başka hiçbir yerde ne Arap’da, ne Acem’de bu tip bir dilenciye tesâdüf olunurdu.⁴⁰⁹

Abdülaziz Bey, "Goygoycular" hakkında şunları söylemektedir: “Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Câmîi’nde İstanbul’daki fukara âmâların iskân ve iâşesi için tavb-hâne (dârü’l-aceze) nâmıyla bir bina inşâ ettirmişti. Burada iskân ettirilen âmâlara sabah akşam imaretten taam verilirdi. Bunlar, her sene Muharrem ayında başlarına sarık sarar, arkalarına boy abası giyer, omuzlarına birer beyaz torba takar, ellerinde değnek olduğu halde yedişer-sekizer kişilik kâfileler halinde elleriyle birbirlerinin omuzlarına tutunarak, Hz. Hüseyin hakkında mersiyeler okuyarak, İstanbul mahallelerini dolaşır, her kapının önüne geldikçe bir çeşit ilahi olan malum mersiye (aşağıda bu mersiye gelecektir) kendine mahsus bir makam ile hep bir ağızdan tekrarlardılar. İstanbul’da Muharrem ayında Âşûrâ yemeği, her hanede pişirildiği için hanelerden bunlara bazı

⁴⁰⁶ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 246–247.

⁴⁰⁷ Baş, *a.g.m.*, s. 181.

⁴⁰⁸ Âsitâne: Eskiden İstanbul için kullanılan isimlerden birisidir. Âsitâne sözcüğünün yanına başka sözcükler ekleyerek ağdalı tamlamalar da türetilmiştir: Âsitâne-i Sa’âde, Âsitâne-i Saltanat, Âsitâne-i Devlet, Âsitâne-i Devlet-i Aliyye, Âsitâne-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye, Âsitâne-i Aliye, Âsitâne-i Şâh-ı Cihân. Noyan, *a.g.e.*, V, 13.

⁴⁰⁹ A. Ragıp Akyavaş, *Âsitâne*, TDV Yayınları, Ankara 2000, I, 358.

şeyler verilirdi. Onlar da bunları omuzlarına asılı torbalarına koyar, bir ay bu amaçla bu şekilde mahalleleri sokak sokak dolaşırlardı. Ayın sonunda bu erzakın bir miktarı ile imarette Âşûrâ yemeği pişirerek İmam Hüseyin Hazretleri ile eshâb-ı kirama dua eder, geri kalan erzağı satıp bedelini aralarında taksim ederek el harçlığı yaparlardı.”⁴¹⁰

Aynı grup hakkında Ragıp Akyavaş’ın açıklamaları ise şöyledir: “Şehzâde Câmiinin karşısında Tabhâne denilen bir bina vardı. Burası Anadolu’dan gelen iki gözü kör olanların ikametine tahsis edilmiş bir vakıftı. Gökyüzünde Muharrem ayının görülmesi ile beraber bu iç turistler, bulundukları yerden harekete geçerler ve:

Hasan, Hüseyin’e olan işlere,
Gökte melek, yerde her can ağladı.
Bağladılar hep suların yolunu,
Soldurdular Fatma Ana gülünü,
Yâ, hoy goygoy caaanım!

diye bilinen malum mersiyei hep bir ağızdan okurlar ve dolaşmadık İslâm mahallesi, çalmadık ümmet-i Muhammed hânesi bırakmazlardı. Goygoycular, teşkilâtları gereğince altışar kişilik gruplara ayrılırlar ve birbirlerini omuz başlarından tutarak tek kol nizamında yürürlerdi. Başlarında yemeniden bir sarık, sırtlarında bezden cübbe, ellerinede değnek, ayaklarında yarım bir pabuç, yarım mest, omuzlarında ortasından bölünmüş biri önde biri arkada iki ağızlı beyaz bez torbalar asılı bulunurdu. Bu suretle altı kişi, on iki torba taşımış olurlardı ki bu, on iki İmam esasına dayanırdı. Grup, sokağın başına gelince halka oluşturulur, postabaşının “Allah! Allah! Bir Allah! Kaim Allah! Şühedâ-yı Kerbelâ İmam Hüseyin aşkına, cümle müridler demine, gelip geçmiş müminlerin ervahına hû diyelim hûuuu” diye çektiği gülbanka diğerleri hep bir ağızdan uzun bir “hûuu” ile karşılık verirdi.”⁴¹¹ Kapıları bir bir çalar, “Yağdan, baldan, pirinçten, bulgurdan, buğdaydan...” diyerek fasulye, nohut gibi Âşûrâlik zahire isterlerdi.⁴¹² “Kapılardan her erzak uzatıldığında, bu uzatılan erzağın kokusundan onun ne olduğunu anlamakta pek mâhir olan postabaşı, hasenât sahibinden fasulyeye hûu! Baklaya hûu! Hudâ razı bâd! Diye ihbar edince fasulye, bakla torbaları kimlerde ise onlar ileri yanaşırlardı.”⁴¹³ Göğüslerine kadar uzanan kirli sakalları, enselerinden

⁴¹⁰ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 320–321.

⁴¹¹ Akyavaş, *Âsitâne*, I, 358.

⁴¹² M. Selim Gökçe, “Ya Hoy Goygoy Cânım”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, sayı. 411, Ocak 2008, Yıl. 36, s. 31.

⁴¹³ Akyavaş, *a.g.e.*, I, 358

dökülen yağlı saçları, ağızlarını kapatan paslı bıyıkları, haşin bakışları, bakır renginde çehreleri, yıpranmış sarıkları, örümcekleşmiş kavukları, sırtlarındaki yamalı torbalarıyla el ele dolaşan bu adamlar, alacaklı gibi zaman zaman tehditkâr tavırlar takınarak hemen her kapıdan bir şeyler koparır, bütün evlerin kapısını çaldıktan sonra sadaka verenlere de gelenek haline gelmiş malûm mersiye okuyarak diğer mahalleye geçerlerdi.⁴¹⁴ Bu mersiye'nin nakaratında yer alan "hoy goy goy canım" cümlesini diğer âmâlar, hep bir ağızdan makamla okurlardı. Burada diğer âmâlar tarafından okunan "hoy goy goy canım" cümlesi, "hayyulkayyûm"dan bozularak meydana gelmiştir.⁴¹⁵ Toplanan erzak, çıktıkları nokta olan Şehzâde Câmîi'nin karşısındaki Tabhâne'deki karargâha yığılır ve orası âdetâ zâhire borsasına dönerdi. Muharrem'in başından, onuncu gününe kadar Goygoyculuk devam ederdi. Topluluk, Muharrem'in onundan sonra adeta sırra kadem basardı. Goygoycular, o devrin maçı, sinamasız çocukları için bir eğlence ve hareket vesilesi olurdu.⁴¹⁶

Osmanlı-Türk toplumunda Muharrem ayı, aynı zamanda üç aylarda tatile girmiş bulunan medreselerin de yeni ders yılının başladığı aydı.⁴¹⁷ Arap hükümdarları, yeni yılın ilk gününe saygı gösterir ve tebrikleri kabul etmek üzere törenler düzenlerlerdi. Osmanlı Devleti'nde de bu uygulamaya uygun olarak⁴¹⁸ Padişah, yeni yılını kutlamaya gelen devlet görevlilerine, "Muharremiyye" adı altında armağanlar verirdi. Devlet görevlileri de daha sonra kendilerine bağlı memurların kutlamalarını kabul eder ve onlara aynı adla anılan⁴¹⁹ bahşişler verirlerdi. Şairler de yine bu ayın girişi münasebetiyle atıyye ve ihsan umduklarının hem yeni yıllarını şiirlerle kutlarlar, hem de onları medhü sena ederlerdi. Türk şiirinde bu çeşit manzumelere ve bunların bestelenmiş şekillerinin genel adına⁴²⁰ da "Muharremiyye" denilmiştir.⁴²¹ Zamanla gelenek halini alan bu uygulamada, senenin ilk günü ele geçen para veya hediye sebebiyle o yılın bolluk ve bereket içinde geçeceğine inanılmasının önemli rolü vardır.⁴²²

⁴¹⁴ Gökçe, a.g.m., s. 31. Ayrıca bkz. Akyavaş, *Âsitâne*, I, 358-359; "Âşûrâ" *Türk Ansiklopedisi*, Komisyon, MEB, İstanbul trs., IV, 64.

⁴¹⁵ Baş, a.g.m., s. 182.

⁴¹⁶ Akyavaş, *Âsitâne*, I, 359. Gökçe, a.g.m., s. 31.

⁴¹⁷ "Muharrem", *Türk Ansiklopedisi*, Komisyon, MEB, Ankara 1976, XXIV, 391.

⁴¹⁸ Yaşaroğlu, a.g.md., XXXI, 5.

⁴¹⁹ "Muharrem", *Anabiritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1989, XVI, 283.

⁴²⁰ Mustafa Uzun, "Muharremiyye", DİA, İstanbul 2006, XXXI, 9.

⁴²¹ "Muharrem", *Türk Ansiklopedisi*, XXIV, 391.

⁴²² Uzun, a.g.md., XXXI, 9.

Hız. Hüseýin ile aile mensupları ve taraftarlarının şehid edilmesi sebebiyle duyulan üzüntüyü ifade etmek, bu vesileyle Ehl-i Beyt sevgisini gönüllere yerleştirmek için yazılan şiirlere de “Muharremiyye” denilmiştir. Ayrıca Muharrem ayında bilhassa tekke ve câmilerde okunan Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseýin sevgisini ve Kerbelâ olayını işleyen manzumeler de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bunların ilâhi veya tevşih formuyla bestelenmiş şekillerine de "Muharrem ilâhileri" veya “Muharremiyye” adı verilmiştir.⁴²³

Bu konuda belirtilmesi gereken bir başka şey de, Muharremiyye’nin daha çok İran edebiyatında, Hz. Ali evlâdına sevgi duyan, bağıllık gösteren çevrelerde yazılmıştır. Şiîlerde pek yaygın olan Muharremiyye, Sünnîler arasında ise, daha çok yılbaşı olan Muharrem dolayısıyla yazılırdı.⁴²⁴

1.3.2. Osmanlı Döneminde İstanbul’daki Şiîlerin Âşûrâ günü faaliyetleri

Eski tarihlerde çeşitli yerlerde Âşûrâ günü ile ilgili uygulamalar söz konusuydu. Bu uygulamaların Osmanlı Devleti’nin başkentinde görülmesi, öncelikle Osmanlı Devleti’ndeki ve İslâm’daki hoşgörünün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında güçlü ülkelerin varlığı da, bu uygulamaların oluşmasında etkili olmuştur. Çünkü özellikle son dört yüzyıl, Osmanlı varlığının devamı açısından sancılı bir süreç haline gelmişti ve bu durumla ilgili devrin güçlü ülkeleri, Osmanlıdan çeşitli isteklerde bulunuyorlardı. Bu istekler ise, Osmanlı devleti tarafından Avrupa’ya şirin görünmek için kabul edilebiliyordu.

İstanbul’daki Şiî uygulamaları ilk olarak, o tarihlerde güçlü bir konumda olan bir Rus vatandaşının, Âşûrâ gününde mâtem ile ilgili bir organizasyon düzenlemesi ile başlamıştır. Bu tarihten önce de bazı uygulamalar vardı. Ancak bu tarih, organizasyonların artık alânen yapılması anlamına geliyordu. Rus vatandaşı olan bu kişi, zamanla Şiîliği benimsemişti. Şiîliği benimsedikten sonra İstanbul’daki evinde bir tören düzenleyip Hz. Hüseýin için yazılan bir mersiyeýi okutmuştu. Bu uygulama zamanla yayılmış, derken Bektâşî Sadrazam Âli Paşa’nın şahsında önemli bir himayeye kavuşmuştu.⁴²⁵ Bu olaydan sonra Muharrem ayı uygulamaları, çeşitli yerlerde hayat

⁴²³ Uzun, a.g.md., XXXI, 9; Yaşaroğlu, a.g.md., XXXI, 5.

⁴²⁴ “Muharremiyye”, *Büyük Lügat Ansiklopedisi*, Komisyon, Sabah Gazetesi Kültür Yay., İstanbul 1987, XIV, 205.

⁴²⁵ Gordlevski, a.g.m., s. 21-22.

bulmaya başladı. Bu yerlerden birisi de Vâlîde Hanı idi. Geçmiş tarihlerde İstanbul'da Vâlîde Hanı gibi İranlı Şîîlerin oturduğu yerlerde, Muharrem ayında bir geçit alayı yapılırdı. Âşûrâ gününde ise bu alay, Üsküdar'da Seyit Ahmet Deresi'nde olurdu. Ancak bu etkinliğe Sünnî Türkler katılmaz/katılmak istemezlerdi ve bu alayın mezarlıkta çay içme törenine de bulunmazlardı.⁴²⁶ Sünnîlerin bu tutumu, Şîîleri de farklı bir uygulama içerisine sevketmişti. Sünnîlerin eleştirel bakışlarından korunmak için Şîîler, Âşûrâ günü sabahı Üsküdar'da toplanır ve dağa çıkarak orada ibadetlerini ve mâtem törenlerini yaparlardı.⁴²⁷

Her yıl Muhareme'in onuncu günü Üsküdar, bütün İstanbul halkına toplantı yeri olurdu. Muharrem'de on gün boyunca Şîîler, Karacaahmet'te Seyitahmet deresindeki tekkelerinde geceli gündüzlü mâtem âyini yaparlardı. Onuncu gün de İstanbul'un dört bir tarafından buraya toplanırlar, Seyitahmet deresine giderler, akşama doğru alaca bulaca bayraklarla donanmış bir kabile halinde İstanbul'daki hanlarına dönerlerdi. Döndükleri hanlarında ise bir mâtem gecesi yaparlardı. Bu mâtem için düzenlenen yürüyüşlerde en önde yeşil sarıklı, kara cüppeli, şal kuşaklı, kınalı sakallı, sürmeli gözlü İran hocaları, ahundlar, muntazam halkalar şeklinde geçerlerdi. Arkalarından gür, güzel sesli mersiyehanlar acıklı kasideler okurlardı. Bu mersiyelerin her mısrasını can yırtıcı, göğüs ve kulak paralayıcı haşin bir inilti, derin bir uğultu takip ederdi. Bütün kafilenin gözyaşlarıyla karışık nedamet çığlıkları, acı parçalarda can yakan ahlara, ateşten gözyaşlarıyla karışır ve mâtemi bir kat daha galeyana getirirdi. Arkalarından sıra sıra beygirlerin üstünde beyaz örtülere bağlı ve kanatları kanla boyanmış beyaz güvercinler geçerdi. Daha arkadan kafilenin iki tarafında, iki sırada açık göğüslerini parçalamak ister gibi yumruklayan fedailer vardı. Bunların peşinde dört köşe veya daire şeklinde toplanmış birtakım avareler ki bunlar üstleri başları kanlar içinde, göğüsleri ve sırtları çıplak adamlardı. Yumruklar, kasidelerin, mersiyelerin ahenklerine uydurularak vurulurdu. Çığlıklar sessizliği boğarcasına yükselirdi:

-Yâ Ali! Yâ Hüseyin! Mazlum!⁴²⁸

⁴²⁶ And, *a.g.e.*, s. 68.

⁴²⁷ Gordlevski, *a.g.m.*, s. 22.

⁴²⁸ Baş, *a.g.m.*, s. 183–185. Osmanlı dönemindeki uygulamalardan bahsederken şu bilgiyi de vermek gerekmektedir: Saim Savaş, Musul'daki mâtemin de Rafizî âdeti üzere Âşûrâ günü yapıldığından ve bu şekilde Ehl-i Sünnet ve Cemâate ihanet ve te'addî edildiğinden, yine 1565 tarihinde Musul'da Refâvız kısmından bazı melâhidenin Âşûrâ günü cem yapıp sahâbe-i güzîne küfrettikleri şeklinde Musul beyine ve kadısına gönderilen iki belgeden bahsetmektedir. Savaş, *a.g.e.*, s. 42–43.

Muharrem'in dokuzuncu gününde, Şîîlerin karargahı olan Valide Hanı'nda meydana gelen büyük hareketlilik, Şîîlerin bu ayda çoştukları en önemli andı. Bu uygulamalar içerisinde cahil halkın yaptıklarından aydın Şîîler nefret etse de, onlara engel de olamıyorlardı. Ancak ilerleyen zamanlarda bu uygulamalar için bazı girişimlerde bulunuldu. Bu doğrultuda son zamanlarda bu uygulamalardan dolayı aydın Şîîler, Ankara'da bulunan Türklerden resmî olarak yardım istemişlerdir. Bu istekleri sonucunda, 1926 yılında bu uygulamalar yasaklanmış ve bir daha İstanbul'da bu tip bir mâtem gösterisi görülmemiştir.⁴²⁹

İstanbul'da düzenlenen bu ayinler, çeşitli uygulamaları da barındırıyordu. Bu ayinlerde, Hz. Hüseyin'in şehit düşmesi sonucunda kana bulanmış olan ak güvercinlerin, Hz. Peygamber'in yanına gelerek O (s.a.v)'nu bu acı olaydan haberdar etmesi gibi inanışlar da işlenmekteydi. Bu ayinlerde yapılan yürüyüşler ve bazı Şîîlerin kendilerini dövmeleleri, dinleyenlerde ve bunları izleyenlerde çok fazla ilgi uyandırıyor ve halkı galeyana getiriyordu. Ayinde kullanılan güvercinlerden Hz. Hasan'ı temsil eden güvercin serbest bırakılırken, Hz. Hüseyin'i temsil eden güvercin kesilir ve toprağa gömülürdü. Halk, Yezid'in temsili geçerken ise ona lanet okurdu. Bu ayinlerde Valide Hanı'nda mersiye okunması da uygulamalardan birisiydi ve bunun için de ahund ve mollalar davet edilirdi. Dolayısıyla "hitabet kürsüsü"nde sadece yerli hocalar değil, Azerbaycan, Kürdistan ve Bağdat'tan gelen Türk, Kürt ve Arap din adamları da yer alırdı. Bu zaman dilimi içerisinde aynı zamanda Meddah Muâdil gibi kişiler de, mescitte Cuma'dan bir gün önce halkı bütün dünya masallarıyla eğlendirirdi. Bununla ilgili olarak da Şîîler, "bu bizde caizdir" demekte idiler. Muharrem'in ilk on günü boyunca mescidler hep tıklım tıklım dolardı. Tekiye'de⁴³⁰ toplanan kişilere çay ikram edilirdi. Burada kaygısız bir şekilde bütün içenler de olurdu. Dini tören, bir tür seyirlik oyuna dönüşürdü. Tekiye, Muharrem'in birinci günü arifesinde açılır, ilk dokuz günde sadece burada erkekler bulunurken, onuncu gün kadınlar da arada perde bulunduğu halde dahil olurdu. Âyine "Yâsin Sûresi" okunarak başlanır, ardından (Hz. Hüseyin'in taraftarlarının duası denilen) "Fâtiha Sûresi" okunurdu. Vaazlar sırasında hakikaten

⁴²⁹ Gordlevski, a.g.m., s. 21-22.

⁴³⁰ Tekiye: Yukarısı ve yanları çatılara gerilen bir çeşit çadır. İstanbul'da Muharrem Günleri makalesinin çevirmeni: Gordlevski, a.g.m. s. 23. Ayrıca "Tekye" diye de bir kavram vardır. Tekye; Tekke sözlüğünün aşlıdır. Tekke: Dayanılacak yer, dayanak anlamına gelmektedir. Tekkelerin küçüğüne ise zâviya denmektedir. Noyan, a.g.e., V, 13.

ağlayanlar olurdu. Ancak bu ağlayanlardan büyük çoğunluğu ağlarmış gibi görünürdü.⁴³¹

Bu düzenlemeler, bu şekilde acıları daha da depreştirerek devam eder ve 10 Muharrem 61/ 10 Ekim 680 tarihi yeniden kanların aktığı ve adeta ahitlerin yenilendiği bir hal alarak yaşatılırdı. Bu uygulamalar, Osmanlı yöneticiler tarafından göz yumularak geçirtilirdi. Yöneticilerin bu şekildeki tutumları, büyük devletlerin “özgürlükler kısıtlanıyor” dememeleri içindi. Şîî taraftarların Muharrem ayında yaptıkları, tabîî ki sadece İstanbul’la sınırlı değildi. İstanbul dışında da çeşitli uygulamalar olurdu. Ancak biz konuyu, İstanbul ile sınırlı tutmak istedik.⁴³²

1.3.3. İran’da Muharrem ayı uygulamaları

Osmanlı sınırları içerisinde Muharrem ayinleri bu kadar hareketli geçtiği bir ortamda, İran’da mâtem ayinlerinin düzenlenmemesi düşünülemezdi. İran’da düzenlenen Muharrem ayı mâtemleri, mâtemlerin en canlı ve en gösterişli uygulamalarını barındırırdı. Çünkü İran, Şîî düşüncenin merkezi konumundaydı. Bu ayinlerin bugün bile en görkemlisi, yine İran’da düzenlenmektedir. Çünkü, geleneğin yanı sıra, devletin resmî mezhebi de bu uygulamaları desteklemektedir.

İran’da Safeviler döneminden beri Muharrem ve Kerbelâ olayları karşısında halkın duygusallığı, politik ve ideolojik amaçlarla devleti yakından ilgilendirmiştir. Bu ilgiden hareketle ve Şah İsmâîl’in özel çabaları sonucunda Hz. Hüseyin’in öcünün alınması arzusu, sufîliğe kaydırılmıştır.

⁴³¹ Daha fazla bilgi için bkz. Gordlevski, a.g.m., s. 21-24.

⁴³² Bu ayinlerin İstanbul dışında da uygulanması meselesinde Evliya Çelebi’nin, *Dergüzîn* (Dergezin)’de gördüğü Muharrem âyinlerini örnek verebiliriz. Evliya Çelebi, *Dergüzîn* Muharrem ayinini şu şekilde anlatmaktadır: “Dergüzîn şehri dışında yüzlerce çadır ve otağ kurulup Âşûrâ ve yemekler pişirilirken, Han’ın ve şehrin ileri gelenlerinin bulunduğu bu topluluğun oturduğu meydanın ortasında kurulan kürsüye çıkan şeyh “ibtidâ bir Fâtîha” sonra Şah’a ve meclistekilere dua edip şair Fuzûlî-i Bağdadî’nin Makteli’l-Hüseyin isimli eserini okumaya başladı. Kerbelâ olayında “şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ” mahalline gelindiğinde kimsede cân kalmazdı, Acem askeri içeri bir giriv ü feryâd koptu ki sanki rûz-ı mahşer idi. Şeyh kürsü üzerinde Makteli’l-Hüseyin’in şehîdlik faslına gelince kürsünün ardındaki perde açılıp bir âdem yeşil imâmeleri İmâm Hüseyin vücuduyla çıktığında cümle halk gördüler ki sûret-i İmâm Hüseyin’in gerdanından kanlar akıp ser-i sa’adeti gerdanından cüdâ durup bir san’at ile hûn-i Hüseyin meydân-ı muhabbete gelince cümle muhibb-i hânedân-ı Ehl-i Beyt feryâd ü figânla “Vah Hüseyin, Şâh Hüseyin” deyip sine vurup bâzûlarını selmânîlere tutup, selmânîler de bâzû ve sînelerine vurup şerhâ şerhâ sînelerini sıırım sıırım edip aşk-ı Hüseyin için kanlar revân ederdi.” Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, ter. Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul 1970, VIII, 92-93.

Mâtem sebebiyle düzenlenen ayinler, Şîlîğin merkezi konumunda olan İran'da, sadece Muharrem ayı boyunca değil, Safer ayının yirmisi, hatta yirmi sekizine kadar devam ederdi.

İran'da geçmiş tarihlerde yapılan ayinleri, orada yaşamış bir kişinin ağzından aktarmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda Metin And'ın eserinde yer verdiği, geçmiş tarihlerde İran'da Büyükelçilik yapan Ahmet Emin adındaki birisinin gözlemlerini aynen aktaralım. O, görev yaptığı sıralarda İran'daki Muharrem törenlerini ve ta'ziye gösterilerini şöyle anlatmaktadır: "İran'da Muharrem ayının onuncu günü, Seyyidü's-Şühedâ İmâm Hüseyin (r.a.)'in vefatı sebebiyle Şîflerin en büyük mâtemleri olup, Muharrem'in birinden onuna kadar devam eder. Bu müddet esnâsında herkes evvelce etmiş olduğu özere icra-i mâtem eder. Meselâ biri on gün çarşı ve pazarlarda yalın ayak gezer. Diğer bir müddet zarfında tekmi siyahlar giyer. Bir diğeri de fukarâya bizzat pilav ve yemek verirdi. Bundan başka ta'ziye, sînezenlik ve ravza-hânlık âdâtı cârîdir.

Ta'ziye: Nâm-ı âherle şebih dahi itlâk olunur. Özel memurlukla Avrupa'ya giden İranlı bir memur tarafından tiyatroya takliden yapılmıştır. İran'ın her şehir ve kasabasında hatta en küçük bir karyesinde bile âdetâ tiyatro şeklinde etrafı iki kat localı cesîm binalar görünür ki, bunlara 'tekye' ismi verilir. Buralarda meselâ bir gün Hz. Hüseyin'in vefâtı, diğer bir gün ise Hz. Hüseyin'in ailesinin Yezîd'e getirilmesi ve Yezîd tarafından edilen hakaret, daha ertesi gün Yezîdîler tarafından edilen eziyetlerle Hz. Hüseyin'in vefâtı, ve'l-hâsıl her gün bir sûret ve vukuat tasvîr edilir. Şîfler nezdinde Hüseyin için bir adam ne kadar ağlarsa o kadar çok ecre nail olacağından herkesin ağlaması için mezkûr şebihler pek mubalağalı şekilde icra edilir. Yalandan ağlamayı dahi sevap saydıklarından, bir kısmı yalandan ağlarlar. Şâh Hazretlerinin dahi ta'ziyeye mahsus cesîm bir tekyeleri olduğu gibi, bazen sokakların bile görünen yerlerine konur ve daima meccânendir.

Ravza: Ravzatü's-Şühedâ nâmıyla imâmeyn-î şehîdiyye hakkında yazılan ilk esere nisbetle 'ravza' ismi konmuştur. Bu Ravza, bir takım na't-ı şerîflerle sûzişli hikâyelerden ibaret olup, Muharrem'in onundan başka bütün Muharrem ayında ve hattâ ondan sonra dahi büyük ve küçük hânelerinden kıraat ettirilir. Şöyle ki, ortada olan bir kürsi üzerine mevlid-hânlar tarzında bir zât çıkarak bir na't-ı şerîf okur. Bittikten sonra diğer biri bir hikâye anlatır. Bu esnada etrafta bulunan erkek ve kadınlar başlarını

döverek ağlarlar ve ekserisi yalandan ağlar. Arada bir kiraata ara verilince çaylar ve nargileler ortaya gelir ve ağlayan halk sohbet dalar.

Sîne-zenler: Bunlar, Muharrem'e mahsus tertip olunan müzeyyen bir alem etrafına toplanan ahâli "Ey şehîd-i Kerbelâ es-Selâmü aleyk" sözleriyle ve şiddetli bir şekilde sîne vurarak dönerler."⁴³³

Bu başlığı, alışılmış uygulamaların dışında gerçekleşen ilginç birkaç örnekle sonlandıralım: 1695 yılında Muharrem'in üçüncü ve dördüncü günü gösterimleri, güldürü ile geçmişti.⁴³⁴ 1965 yılında Muharrem, İran'da Gilan bölgesinde pirinç ekimine rastladığı için törenler, Safer ayının sonunda başlatılıp, halkın boş kaldığı üç ayda sürdürülmüştür. Gerek Sünnîlerin ve gerekse de bazı Alevîlerin ve hatta genel olarak tarih kitaplarının kabul ettiği Hz. Nuh'un gemisinin Âşûrâ günü selamete erdiği bilgisi, Şîîlerde Nevrûz bayramı ile ilgili bazı inançlar çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁴³⁵

1.3.4. Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra oluşan maktellerin (Maktel-i Hüseyin)

ortaya çıkışı ve osmanlı edebiyatındaki yansıması

Hz. Hüseyin'in, Resûl-i Ekrem'in torunu olması ve İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri sayılan Kerbelâ'da şehid edilmesi, Hz. Hüseyin hakkında geniş bir edebiyatın meydana gelmesine sebep olmuştur.⁴³⁶ Kerbelâ hadisesinin meydana getirdiği bu edebiyat, sadece belli bir bölgede ve belli bir millette oluşmuş bir edebiyat değil, aksine bütün Müslümanların yaşadıkları yerlerde oluşmuş bir edebiyattır. Kerbelâ olayı sebebiyle ortaya çıkan bu edebiyat, hayalleri de beraberinde getirmiştir. O kadar ki, mesela Hz. Hüseyin için ağlamak, Cennet'e girme vesilesi kabul edilmiştir. Savaş sırasında olmayan ve olması da imkân dâhilinde bulunmayan birçok şey, ortaya çıkan maktellerde, vazgeçilmez malzemelerden olmuştur. Bu makteller sayesinde bazı devlet liderlerinin bu konuda eser yazanları koruması, maddi destek sağlaması ve bu yazarların toplumda çok fazla itibar görmesi, bu konuda kalem oynatanları daha fazla gayrete getirmiştir. Sonuçta da bu konuda, çok fazla eser meydana gelmiştir.

⁴³³ And, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁴³⁴ And, *a.g.e.*, s. 95.

⁴³⁵ And, *a.g.e.*, s. 41.

⁴³⁶ Fırlı, "Hüseyin", XVIII, 518-521.

Maktel-i Hüseyin, Hz. Hüseyin ve yakınlarının Kerbelâ'da öldürülmesini anlatan eserlerin genel adıdır. İlk olarak Araplar tarafından işlenen Kerbelâ olayı, zamanla başta İranlılar olmak üzere, diğer Müslüman milletlerin edipleri arasında da popüler hale gelmiştir. XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başlarında Şîî olan veya Ehl-i Beyt'e sevgiyle bağlı olan hükümdarlar devrinde, maktel yazan şairleri himaye etmelerinin de bir sonucu olarak, edebi değeri yüksek makteller yazılmıştır. Bu makteller o kadar önem kazanmıştır ki, Şîîliği resmi mezhep kabul eden Safevîler döneminde bilhassa İran'da, "ravza" denilen mâtem toplantılarında ravzahanlar tarafından ezbere okunmuş ve taziye meclislerine model olmuştur. Şîî Büveyhîler devrinde ise, Muharrem ayının resmi mâtem kabul edilmesi ile maktellere verilen önem artmış ve yapılan edebi çalışmalar da çoğalmıştır. Bunun yanında Ca'fer es-Sâdık gibi Ehl-i Beyt imamlarının konuyu işleyen şairler hakkındaki teşvik edici sözler söylemeleri de, bu tür eserlerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Yalnız hemen belirtmeliyiz ki maktel yazan kişiler, zamanla bu eserlerini bilgi aktarmaktan çok, mâtem toplantılarında bulunan halkı coşturmak için yazmaya başlamışlardır.⁴³⁷

Araplar ve İranlılar tarafından ele alınan maktellerin, aynı zaman Osmanlı şairleri tarafından da ele alındığını belirtmek gerekir. Ancak bu ele alış, diğer şairler gibi değil de, daha temkinli bir yol tutularak işlenmişlerdir. Osmanlı şairleri, bu konuda eser yazarken; sabrı tavsiye etmekte ve başa gelen olayı "hükm-i Hüda" olarak takdim etmekteydiler.⁴³⁸ Bu bağlamda mesela Mevlânâ da, "*Mesnevi*" adlı eserinde Kerbelâ konusuna değinmiş ve bu vesileyle yapılan törenleri tasvir ederken, taşkınlıklardan sakınılmasını tavsiye etmiştir.⁴³⁹ Osmanlı dünyasında Kerbelâ olayı, halk ve âşık edebiyatında da yaygın olarak işlenmiştir. Bilhassa Alevî ve Bektâşî çevrelerinde bu konuya dair yüzlerce manzume yazılmıştır. Bu durum, Âşık Yûnus'tan başlayıp günümüze kadar devam etmiştir.⁴⁴⁰ Osmanlı toplumunda maktel yazımı, aslında sadece

⁴³⁷ Şeyma Güngör, "Maktel-i Hüseyin", DİA, Divantaş, Ankara 2005, XXVII, 456-457.

⁴³⁸ Bilâl Kemikli, "Şâh-ı Şehîd, Maktel ve Muharremiyye" 'Bugün Mâh-ı Muharrem Vakt-i Mâtemdir', *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*, sayı. 411, Ocak 2008, Yıl. 36, s. 19.

⁴³⁹ Mevlâna Celâleddî Rûmî, *Mesnevî*, haz. Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Yeni Şafak Kültür Hizmeti, Ankara 2004, II, 321. Ancak ne yazık ki, Hz. Mevlânâ'nın bu tavsiyelerine rağmen, Hz. Mevlânâ'nın cenaze törenine katılanlar da elbiselerini yırtarak saçlarını yolmuşlar ve yas süresince mâtem elbisesi giymişlerdir. Mustafa Çağrıcı, "Matem", DİA, Divantaş, Ankara 2003, XXVIII, 129.

⁴⁴⁰ Uzun, a.g.md., s. 9.

yukarıda sıralanan insanlarla sınırlı kalmamıştır. Bunun yanında Osmanlı Sultanlarından mesela Sultan Murad Hüdavendigâr de maktel yazmıştır.⁴⁴¹

Maktelerde şüphesiz birçok konu işlenmiştir. Aslında bu doğrultuda şunu söyleyebiliriz: Maktel yazan kişiler, yazdığı sırada sahip olduğu hâlet-i rûhiyeye uygun şeyler söylemeye çalışmışlardır. Bununla birlikte maktel yazan kişinin bilgi seviyesi, toplumda sahip olduğu konum, günlük yaşantısında karşılaştığı zorluklar, insanların kendisine yapmış olduğu kötülükler, bir şekilde kendisini maktellere yansıtmıştır. Bütün bunlardan sonra maktelerde insanların, tabiat olaylarının, cinlerin ve meleklerin Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duydukları üzüntü yanında, Ehl-i Beyt'in faziletleri de dile getirilmiş, olay bütün ayrıntılarıyla ve dramatik sahneler halinde tasvir edilmiş, Kerbelâ kelimesindeki kerb (gam, keder) ve bela sözcükleriyle olay arasında bağlantı kurulmuştur.⁴⁴² Makteller ayrıca, Hz. Hüseyin ve ailesinin başına gelenler için ağlamanın ve başkalarını ağlatmanın sevap olduğunun da büyük bir içtenlikle işlendiği eserlerdir.⁴⁴³ Yani maktelerde bela, mâtem, sevap, saadet duyguları hep bir arada işlenmiştir.⁴⁴⁴

Hz. Hüseyin'e yapılan zulümleri anıp ağlayanların cennete gireceğine dair Şîî kaynaklı rivâyetler ve onun için ağlayanları taklit ederek ağlar gibi görünenlerin de aynı şekilde mükâfatlandıracağına dair inanışlar, halkı Kerbelâ olayını anmaya ve şairleri bu konuda şiir yazmaya özendirmiştir. Bu şiirler, Şîîlerin düzenlediği mâtem törenlerinde ve Ehl-i Beyt muhabbetine önem veren Sünnî tarikat çevrelerinin Muharrem ayında yaptıkları zikir ve ayinlerde besteli veya bestesiz olarak okuna gelmiştir. Şairler bu

⁴⁴¹ Menekşe, a.g.m., s. 27 -29.

⁴⁴² Rıza Kurtuluş, "Kerbelâ", DİA, Ankara 2002, XXV, 272-274.

⁴⁴³ And, ağlama ve ağlatma konusunda şunları söylemektedir: "Kerbelâ mâtemi için düzenlenen etkinliklerde ağlamanın ve ağlatmanın kişiyi Cennet'e götüreceği inancının kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Ancak maktelleri halk önünde okuyan maktel-hânların, Zemahşerî'nin bu meyandaki sözlerinden esinlenerek bu eylemlerini daha bir canlı gerçekleştirmişlerdir. Bu konuda bir hadis bile söylenmiştir. Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye şöyle söylemiştir: 'Cennet'e ilk girecekler dört kişidir; ben, sen ve Hasan ile Hüseyin, sonra çocuklarımız ve onların ardılları ve sonra da bizim inanç ve erdemlerimizi izleyen Şîîler.'" *a.g.e.*, s. 28-29, 207. Aynı konuda Yüceler de şunları söylemektedir: "Hz. Hüseyin için gözyaşları cehennem ateşini söndürmüştür. Bu olaya göz yaşı dökenlere İmamü'l-Enbiyâ şefik ve Aliyyü'l-Murtazâ refik ve Seyyidetü'n-Nisâ Hz. Fâtımatü'z-Zehrâ şefi ve vefik olmuşlardır. Bugün ona düşmanlık edenler Melik-i Cebbar'a, Ahmed-i Muhtar'a ve Haydar-i Kerrar'a düşmanlıklarını aşkar kılmıştır, mümin ile münafık ayırd edilmiş ve zalimler ortaya çıkmıştır." *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁴⁴ Güngör, a.g.md., XVII, 456-457.

şiiirlerle itibarlarının artacağına ve mağfirete nail olacaklarına inanmıştır. Mesela bunun bir örneğini, Fuzûlî'nin eserinde görmek mümkündür.⁴⁴⁵

Hız. Hüseyin'e duyulan sevgi ve Kerbelâ olayından dolayı duyulan acı sonucunda yazılan hemen hemen bütün maktel ve mersiye kitaplarında, Hız. Hüseyin'in şehâdeti ile ilgili tasvirler, ne yazık ki tarih kaynaklarının verdiği bilgileri çok aşmış, hayali sahnelerle farklı bir mahiyete bürünmüştür.⁴⁴⁶

Maktelerde aynı zamanda Kerbelâ olayının özüntüsünün bir şekilde yatıştırılmaya çalışıldığı da görülür. Buna göre Hız. Hüseyin, ümmetin affı ve arınması için şehit olmuştur. Şu halde Muharrem'i bir mâtem havası içerisinde geçirmenin yanında, bu ulvî gayeyi de gözden uzak tutmamak gerekir. Mamafih her ne kadar Kerbelâ hadisesi bir facia olsa da, aynı zamanda ümmeti, Ehl-i Beyt'in yolunda buluşturan ilahi bir lütuftur.⁴⁴⁷

Maktelerin de kendine özel bir metodu vardır. Yani maktel yazımı sırasında da belli kurallara riayet edilir. Maktel yazarken genel olarak eserin on bölüm olmasına dikkat edilir. Bu bölümlerin her birine Meclis denir. Muharrem'in birinci gününden başlayarak Âşûrâ gününe kadar her gün bir meclis okunur. Kimi makteller on iki meclisten oluşur. Dolayısıyla on iki İmama istinaden her meclis, her gün bir imama denk gelecek şekilde okunur.⁴⁴⁸

Daha önce de belirttiğimiz gibi makteller, ortama göre artabilmektedir. Eğer ortam maktel yazmaya uygun değilse, maktel yazımı asgari seviyeye iner. Buna uygun bir örneği, Pehleviler döneminde görmekteyiz. Zira siyasî sebeplerden dolayı Pehleviler döneminde maktel yazımı adeta terk edilmiştir.⁴⁴⁹

Uzun tarihi süreçte birçok maktel yazılmasına rağmen, yazılan bu makteller içerisinde Fuzûlî'nin "*Hadikatü's-Süadâ*" adlı eseri, tartışmasız müstesna bir yere sahiptir.⁴⁵⁰ Bu maktellerin yazılmasına, eskisi kadar yoğun olmasa da günümüzde de devam edilmektedir.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ Fuzûlî, *a.g.e.*, s. 482.

⁴⁴⁶ İlyas Üzümlü, "Hüseyin", DİA, Divantaş, İstanbul 1998, XVIII, 521-524.

⁴⁴⁷ Kemikli, *a.g.m.*, s. 17-18.

⁴⁴⁸ And, *a.g.e.*, s. 192. Sultan Murad Hüdavendigâr de maktel yazmıştır. Menekşe, *a.g.m.*, s. 27-29.

⁴⁴⁹ Güngör, *a.g.md.*, XXVII, 456-457.

⁴⁵⁰ Fuzûlî, *Hadikatü's-Sü'eda*, haz. Servet Bayoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

⁴⁵¹ Bkz. Köksal, *İslâm Tarihi Medine Devri*, IV, 160-212; Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 144-145, 159-167, 180. vb. sayfalar.

Bütün bunlardan sonra galiba şunların da aktarılması gerekmektedir: Kerbelâ hadisesinin meydana geldiği asırdan itibaren Hz. Hüseyin'in hayatı, efsanevî ve menkibevî bir hüviyet kazanmıştır. Özellikle Şîf müelliflerin mezhebi gayretleri ile abartılarak anlatılan şehâdetin hikâyesi, yüzyıllarca yazılarak okunmuş, anlatılmış ve dinlenmiş, ismi etrafında yeni birtakım inançlar gelişip yayılmıştır. Bu gelişme, giderek olayda bazı sırların ve hikmetlerin bulunduğu yönünde tecessüslere ve bunların batını yorumlarına da kapı aralamıştır. Bu sebeple bazen hadis bile uydurulmuştur. Böylece Kerbelâ adı, adeta bir kült halini almış, Hz. Hüseyin'in şehâdeti için mâtem tutmak ve bu konuda eser vermek sevap kazanmaya bir vesile kabul edilmiştir. Kerbelâ olayı etrafında gelişen zengin malzeme, folklor ve mûsikiye de intikal etmiş, Türk din mûsikisinde hadisenin cereyan ettiği ayda özellikle tekkelerde yapılan dini merasimlerde mersiyeler okunmuştur.⁴⁵²

⁴⁵² Kurtuluş, a.g.md., XXV, 274–275.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHARREM AYINDA ŞİİLERİN, ALEVİLERİN VE SÜNNİLERİN UYGULAMALARI

2.1. Şiîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri

2.1.1. Türkiye’de Muharrem ayında yapılanlar

Türkiye, sadece Sünnîlerin ve Alevîlerin yaşadıkları bir ülke değildir. Türkiye sınırları içerisinde aynı zamanda Şiîler de yaşamaktadır. Câferîler de denen bu grubun, kendilerine ait Muharrem ayı uygulamaları vardır. Bu uygulamalar, her ne kadar Şiî Muharrem ayı uygulamaları olarak anılsa da, bazı farklılıklar da gösterebilmektedir. Mesela bu farkların en önemlilerinden birisi, Muharrem ayının adeta olmazsa olmazlarından olan ta’ziyelerdir. Bu farklar çoğaltılabilir. Ancak önemli olan nokta, farklılıklar olsa da, Muharrem ayı içerisinde bazı uygulamaların aynı olmasıdır.

Türkiye’de Şiîler (Câferîler) denince ilk akla gelen şehir, Iğdır’dır. Durum böyle olunca öncelikle bu şehrin Muharrem ayı uygulamalarını görmemiz gerekmektedir. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki, başka şehirlerde de Şiî taraftarlar mevcuttur. Mesela İstanbul’da da Şiîler vardır ve bunlar, Muharrem ayında geleneksel mâtem gösterilerinden farklı olarak, zincirle ve sineye vurarak dövünmek yerine, kan bağışında bulunmaktadırlar.

Ancak belli bir bölgeyi daha yakından görebilmek için konunun sınırlandırması gerekiyordu ve bunun için çalışmamızı Iğdır ili sınırlı tuttuk. Iğdır ilini anlatmak için Metin And’ın çalışmasından yararlanacağız. Kendisi, öğrencisi olan Recep Yıldız’ın Iğdır iline bağlı 6 köyde (Bu köyler: Alkamer, Yayı, Çarıkçı, Küllük, Karakoyun, Necefali) yaptığı bir araştırmada Muharrem etkinliklerini şöyle anlatmaktadır: “Muharrem ayının girmesiyle birlikte 60 gün sürecek yas başlar. 60 gün süre ile düğün, sünnet yapılmaz, halk eğlenceden uzak durur. Yeni elbise giyilmez, koku sürülmez, cinsel ilişki olmaz, su içilmez, tıraş olunmaz, radyo çalınıp müzik dinlenmez, işe gidilmez ve dükkân açılmaz.

Muharrem süresince çeşitli mersiyeler okunur. Bu mersiyelerin her birinin ayrı makamları vardır. Halk bu makamlara göre, göğüslerini ve sırtlarını döverler. Canlarını acıtırcasına dövenler ise, çoğunlukla mersiyeyi okuyan “deste” denilen öbeklerdir. Hz.

Hüseyin'in mersiyesi okunduğu sırasında câmide hoca minbere çıkıp ses tonlaması, tavırlar ve yanık sesiyle Kerbelâ olayını anlatır. Bu anlatı sırasında bir dinleyici, "sînezen/nevha" denilen şiiri okur. Bu sırada dinleyiciler göğüslerine elleriyle hafif hafif vururlar. 10 Muharrem günü ise köyde toplanılır, zira câmide şebah/şebih yapılacaktır. Gençler, iki sıra olup karşılıklı yüksek sesle nevha okurlar. Nevha bitince "Ya Hüseyin! Ya Hüseyin!" sesleri yükselir. Beyaz gömlekler giyen ve "ağ köyneh" adı verilen bir öbek gelir. Bunların başları tıraş edilmiş, ayrıca başlar ustura ile kesilmiştir. Kanlar yüzlerine ve buradan beyaz gömleklerinin üzerine akar. Ayrıca elleriyle başlarına ve göğüslerine vururlar. Bunların yanı sıra sırtlarına zincirlerle vuranlar da görülür ki bu zincir vurmaya "şahse-bahşe" denir. Âşûrâ törenlerinde, Kâsım'ın tabutunu simgeleyen bir tabut geçirilir. Adağı olanlar, bu adağı tabutun üzerine koyarlar ve bir dilekte bulunarak tabutun altından geçerler.

Halk arasında yaygın inanca göre Hz. Hüseyin ve taraftarları yolunda dökülen her damla yaş, onların bu dünyada işlediği günahların silinmesi için bir nedendir. Muharrem törenlerinin en görkemlisi olan 10 Muharrem gününde yapılanlar 6 öbekte toplanır:

1- Elem Bezeme: Abbas, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in elemi (bayrağını) taşıırken kolunun kesilmesi sonucu yere düşer. Bununla elemi kaldırmaya çalışırlar.

2- Kâsım Otağı: Kâsım, Zeyneb'le evlendikten hemen sonra savaşa girip Kerbelâ'da şehîd olur. Halk da bunu canlandırmak için Kâsım'ın evini sırtında taşır.

3- Baş Çırtırma: Yaşı 0 ile 15 yaş arası çocukların başları töreni yöneten şih, seyit veya ahunt tarafından jilette kesilir. Bu Kerbelâ'yı canlandırmak içindir.

4- Şerbet Verme: Âşûrâ günü suya şeker katılarak şerbet yapılır ve halka sunulur. İçenlerde susuzluk verdiği için suya özlem duyulur. Susuzluğu hatırlatmak içindir.

5- Nezir: Muharrem'in son günü Kâsım Otağı'na ve 'elem'e eşarplar veya kumaşlar bağlanır ya da kumaşların, eşarpların arasına para bağlanır ve adak adanır.

6- Nezir Yemekleri: Onuncu gün, yörenin ileri gelen zengin kişileri, fakir halkı evlerine veya câmilere davet ederler ve onlara çeşitli yemekler, helvalar sunar, onları sevindirir, gönüllerini hoş ederler. Şiirleri ezberleyen gençler, akşamları câmiye gidip ağıt söyleyip zincir vurur. Gençler, Muharrem'in dokuzuna kadar sadece bulundukları yörenin câmilerinde bu işi yaparlar. Dokuzuncu gün ise bu işi yapanlar başka yerlere

giderler. Ağıtlar söylenir, Yezid ve yandaşlarına lânet edilir, deste başı orada hangi ağıtların okunacağına karar verir. Ağıtlar, köylere giderken de yolda söylenir ve iki sıra halinde câmiye gidilir. Câminin önünde 15–20 dakika süre ile sîne vurup ağıt söylenir. Bu sırada köy hanımları ‘elem’e para ve kumaş bağlayarak adak tutarlar. Daha sonra câmiden içeri girilerek ikili sıra yapılır. Önce üzerlerindeki giysileri çıkarırlar ve giysinin altına giymiş oldukları mâtem giysileri ile zincir vurmaya başlarlar. Câmidelikler, bunlara “Hüseyin kömeğiniz (yardımcınız) olsun” diye moral vermeye başlarlar. Kadınlar hüngür hüngür ağlarlar. Bu işlem 20–30 dakika sürer. Bundan sonra sessizlik olur ve koro, giysilerini giyer. Câmi görevlileri çocuklara ve büyüklere bisküvi ve şerbet sunar, deste başı ve koro, şerbeti içtikten sonra bir başka köye yönelir.

Ertesi gün Âşûrâ günüdür. Törenin toplu olarak kutlandığı son gündür. Sabah saat yaklaşık beşte câmiye gidilir. İmâm günün önemi ile ilgili bir konuşma yapar. Daha sonra birkaç deste gurubu câminin ortasına gelerek sîne ve zincir vurup ağıt söyledikten sonra ya orada kalırlar ya da başka câmiye giderler. Daha sonra İmâm, Kerbelâ olayını acıklı bir dille anlatır. Halkla birlikte İmâm da ağlar. İmâm’ın dışındaki herkesin başı yere eğiktir. İmâm sonra dua eder. Halk gözlerini silip başlarını yukarı doğru kaldırarak İmâm’ın Yezid’i ve savaşa katılanları lanetleyen sözlerine “Âmîn” diye karşılık verir. Vatanın ve milletin selameti için dua edilir. Câmiden çıkan kadınlar genellikle, câmi bahçesindeki desteyi seyretmek ve bezenmiş olan “elem’e, kurulmuş olan Kâsım Otağı’na adak bağlamak için buraya gelirler. “Elem” ve otağın altından geçerek adaklarını bağlayıp adak tutarlar. Daha sonra zincir vurulan destecilerin yanına gelirler. Korodaki kişilerin hepsinin arkasında zincir vurmalarının sebebiyle yaralar oluşur. Kanayan yaralara pudra döküp kan durdurulur ve kişi yeniden zincir vurmaya başlar. Kadınlar bunun karşısında “Vah Hüseyin!” diye ağlamaya başlar. Görevini bitiren koro ve deste başı yerini başka korolara bırakıp başka yerlere giderler. Bu öğlene kadar devam eder. Öğle vaktinde artık tören biter. Bundan sonra zengin kişiler yoksullara yemek verir.”⁴⁵³

2.1.2. İran’da Muharrem ayında yapılanlar

İran, sadece Câferîliği resmi mezhep olarak kabul eden bir ülke değil, ama aynı zamanda bu mezhebin uygulamalarının en canlı yaşandığı ve yaşatılmaya çalışıldığı da

⁴⁵³ And, *a.g.e.*, s. 62-73.

bir yerdir. Durum böyle olunca Muharrem ayının uygulamalarının bütün yönleri ile görülebilmesi için İran, büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelde olan gerçeklerin gün yüzüne çıkarılması, hem İran Devlet'nin bir aylık da olsa daha iyi tanınmasına ve hem de Câferîliğin Muharrem ayındaki uygulamalarının görülmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda konumuzu ele alırken ilk önce yazılı kaynaklardan yararlanmaya çalışacağız. Daha sonra ise, bu uygulamaları gören bir kişinin konu hakkındaki sözlerini aktaracağız.

İran'da Muharrem'in birinci günü gelmeden birkaç gün önce câmii ve tekyelerde Muharrem törenlerinin provaları yapılır. Câmii ve tekyeler, çiçeklerle, zengin kumaşlarla süslenir.⁴⁵⁴ Muharrem ayı, siyah çadırların kurulması ve törenlere katılanların yas giysileri giymesiyle karşılaşılır.⁴⁵⁵ Ayın ilk dokuz gününde, meydanlara bakan câmii ve tekyelerde olayları anlatan rûze-hânlar (önde gelen din adamları),⁴⁵⁶ Hz. Hüseyin'in yaşamını ayrıntılarıyla ve büyük bir duygusallıkla anlatırlar.⁴⁵⁷ Burada anlatılanlar hitabet, şarkı ve vaazdan oluşan bir üçlemeden oluşur.⁴⁵⁸ Dokuzuncu gün gelince ise oruç tutarlar.⁴⁵⁹

Muharrem'in birinden onuna kadar sokaklarda yapılan geçit törenlerinde erkekler, kimi zaman vücutlarında yaralar açacak biçimde dövünürler.⁴⁶⁰ İran'da "deste" adı verilen bu törenlere yüzlerce erkek katılır. Bunların kimi yarı çıplak, kimi de içinde en çok yeşil ve karanın bulunduğu alacalı giysiler giymişlerdir. Kadınlar ise bir sıra oluşturur ve yürüyüşleri sırasında göğüslerini döverler. Yürüyüşe katılanların kimi sîne-zen'dir, göğsüne vurarak hareket eder; kimi zincîr-zen'dir, sırtını ince bir zincirle döver; kimi de seng-zen'dir, taşları ya da "taht" denilen yuvarlak tahta parçalarını birbirine vurur. Bütün bu hareketler, "sîne-zenî" denilen şarkılar eşliğinde yapılır.⁴⁶¹

Âşûrâ günü "hançer-zenler", dileklerinin yerine gelmesi ya da "nezr" için, hançerle bedenlerinden kan çıkarırlar. Bunlar, geçit alaylarında çıplak ayakla ve belden

⁴⁵⁴ And, *a.g.e.*, s. 42-45.

⁴⁵⁵ "Taziye", *AnaBiritannica* Genel Kültür Ansiklopedisi, Komisyon, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XX, 471.

⁴⁵⁶ And, *a.g.e.*, s. 42-45.

⁴⁵⁷ "Taziye", *AnaBiritannica*, XX, 471.

⁴⁵⁸ And, *a.g.e.*, s. 42-45.

⁴⁵⁹ "Muharrem", *Büyük Larousse* Sözlük ve Ansiklopedisi, Komisyon, Gelişim Yay., İstanbul 1986, XIV, 8358.

⁴⁶⁰ "Taziye", *AnaBiritannica*, XX, 471.

⁴⁶¹ And, *a.g.e.*, s. 42-45.

üstleri çıplak olarak dolaşırlar. Bu dolaşma sırasında da sırtlarını zincirlerle döverler.⁴⁶² Bugün ayrıca Şiîlerin kendilerince kutsal sayılan yerleri, özellikle de Kerbelâ'yı ziyaret ettikleri bir gündür.⁴⁶³ Bütün bu olayların Âşûrâ gününde yapılmasının nedeni; bugünün Muharrem ayında yaşanan mâtemin ve yasın en yoğun olduğu gün olmasıdır.

Bu günde tören alayı, Hz. Hüseyin ve bazı Kerbelâ şehidlerinin naaşlarını simgeleyen tabutları taşırlar.⁴⁶⁴ “Nahl” denen bu tabutlar, İran’da önemli bir yere sahiptir. Her yıl Muharrem’de bu nahıllar süslenir. Nahıllar taşınmasından önce aileler; pastalar, şuruplar, helva, hurma ve diğer meyveler dağıtırlar. Öteki nahıllar, gidecekleri yere gidene kadar yere konmazken, “Nahl-ı Hüseyin” adı verilen nahl, yere konur ve bunu çağıran kişi, bir koyun kurban etmesi gerekir.⁴⁶⁵

Bu kadar değerli olan nahıllar için bazı inançlar da oluşmuştur. Bu inançlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Nahl’ın hazırlanmasında katkısı olanlara nahl sağlık ve mutluluk getirir. Nahl taşınırken yan yatar ya da düşerse, mahalledeki önemli bir kişinin yakın bir tarihte öleceğine inanılır. Eğer nahl’ın üzerindeki örtüsünü verenlerden biri, tören bittikten sonra bu örtüyü kişisel olarak kullanırsa, bu eylem ona mutluluk getirir. Ama birisi eğer kutsal bir nesne niyetiyle nahl’dan bir parça alır da bunun yerine bir başka parça koymazsa, aldığı parçanın olumlu etkisi görülmez. Ekili bir topraktan geçirilirse oraya bolluk getirir. Nahl’ın gezdirildiği yerler ayrıca kutsanmış olur. Kızamık bir çocuğun bu hastalıktan kurtulması için nahl’dan alınan kırmızı bez, çocuğun üzerine örtülür. Çocukların nahl’ın içine oturtulması da yine geleneklerdendir. Böylece çocukların kazalara karşı korunacağına ve uzun ömürlü olacağına inanılır.⁴⁶⁶

Ta’ziye müddetince genellikle Hz. Hüseyin’in yaşamını, Kerbelâ olayını, Peygamberler tarihini, hicreti gibi konuları anlatan 40–50 bağımsız kısa oyun sergilenir. Hz. Hüseyin’in yaşamını anlatan sahneler, olabildiğince gerçekçi bir tarzda oynanır.⁴⁶⁷ Ta’ziyelerin, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Muharrem törenleri sırasında çeşitli

⁴⁶² And, *a.g.e.*, s. 42-45.

⁴⁶³ M. Plessner, “Muharrem”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1979, VIII, 506. “Muharrem”, *Büyük Larousse*, XIV, 8358.

⁴⁶⁴ Plessner, *a.g.m.d.*, VIII, 506; “Taziye”, *AnaBiritannica*, XX, 471.

⁴⁶⁵ And, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁶⁶ And, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁶⁷ “Taziye”, *AnaBiritannica*, XX, 471.

şekillerde ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Kerbelâ olayının sahnelenmeye başlandığı dönem ise, Kaçkarlar dönemidir.⁴⁶⁸

Ta'ziyede oynanan oyunlar, sadece insanlar tarafından sergilemez. Muharrem ayı müddetince yapılan gösteriler, aynı zamanda kukla ile de sunulur. Ama bu gösteriler aşağılamak, oynattıkları kişiyi gülünç duruma düşürmek için yapılır. Mesela Hz. Ömer için bu bağlamda bir kukla gösterisi yapılır. Bu kuklalar, aşağılayıcı eylemler sonunda yakılır. Meleklerin de kuklaları yapılır ama bunlar, İmâmları Cennet'e götürmek içindir.⁴⁶⁹ Sahnelerde özellikle kınanan Hz. Ömer, sonuçta havuza (Cehennem'e) düşürülür.⁴⁷⁰

Muharrem ayında yapılanlar, sadece on gün boyunca değil, ama aynı zamanda bütün bir Muharrem ayını kapsar. Hatta bu yapılanlar, Hz. Hüseyin'nin şehid oluşunun kırkinci gününe (Erbain-i Âşûrâ) kadar devam eder. Aslında Muharrem ayı ile bütünleşen ta'ziyeler, sadece Muharrem ve Safer aylarında değil, bunun yanında diğer aylarda da oynanmaktadır. Hayber gibi gösterişli ta'ziyeler ise, özellikle Muharrem ve Safer ayının son günlerinde oynanmaktadır.⁴⁷¹

Ta'ziyede en önemli kahraman ise, tartışmasız Hz. Hüseyin'dir. Ancak sayıları binleri bulan ta'ziyelerde, başka eksen kişiler de vardır. Hz. Âdem, Hz. Mûsâ, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Nuh bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu ta'ziyelerin bazıları, Hz. Hüseyin ile ilgili gözükmese de, metin dönüp dolaşıp Hz. Hüseyin ve Kerbelâ, Hz. Ali, Şîlik gibi konularla bir şekilde ilişkilendirilmektedir.⁴⁷²

Bütün bu yazılı kaynaklardan ve ifadelerden sonra bir de İran'da yaşamış birisinin bu ay hakkındaki görüşlerini vermek, konuyu daha iyi anlamakta yardımcı olacaktır. Burada görüşlerini aktaracağımız kişi, otuz sekiz yıl İran'da kaldıktan sonra Türkiye'ye göç eden Ahad Emirçupani adındaki birisidir. Onun İran'daki Muharrem ayı etkinlikleri konusundaki sözleri şöyledir:

⁴⁶⁸ Kurtuluş, a.g.md., XXV, 272-274. Ancak bu tarihin XVIII. yy sonu ya da XIX. yy. başları olduğu da söylenmektedir. "Taziye", *AnaBiritannica*, XX, 471.

⁴⁶⁹ And, *a.g.e.*, s. 95. Oyunlarda ilginç noktalardan birisi de şudur: Oyunlar sırasında oyunun konusu, Hz. Hüseyin ile ilgili olmasa da, oyun dönüp dolaşıp bir şekilde Hz. Hüseyin ile ilintilenebilmektedir. Mesela Hz. Yakub'un çok ağlaması üzerine Cebrail gelip Hz. Hüseyin'i örnek verir ve Cebrail, parmaklarının arasından Kerbelâ'yı gösterir. Hz. Yakub, bunun üzerine: "Benim ve Yusuf'um gibi binlercesi Hüseyin'e kurban olsun, binlerce Yusuf onun ayağının tozu olsun" der. And, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁷⁰ And, *a.g.e.*, s. 101.

⁴⁷¹ And, *a.g.e.*, s. 112-114.

⁴⁷² And, *a.g.e.*, s. 182.

“Muharrem ayının onuncu gününe kadar insanlar, ellerinde ağaç ve kılıç olduğu halde toplu olarak gösteriler yaparlar. Bu eylem yapılırken insanlar: ‘Şah Hüseyin, Vay Hüseyin, Heyder, Serder’ kelimelerini söylerler.⁴⁷³ Bu olaylar, her gece akşam namazından sonra başlayıp gece saat 10-11’e kadar devam eder.

Genelde her mahallede, mahallenin kendi içerisindeki belirli şahısların bir araya gelmesi ile bu uygulama gerçekleştirilir. Bu olayın gerçekleşmesi sırasında davul, bazen de granata ile beraber hareket edilir. Bunlar insanların daha bir şevke gelmesi için kullanılır. Yalnız bu çalma, sadece ilahilerin söylenmesi ile ilgilidir. Bu çalgılarla birlikte yapılan eylemde şarkı söylenmez. Bu mâtem uygulamaları, Muharrem ayının onuncu günü öğle saati 12.30’a kadar kesintisiz olarak devam eder. Bu eylemlere isteyenler katılır. Bu gruplar içerisinde yaşı büyük olanlar en öndedir. Çocuklar ise en arkadadır. Diğer bir deyimle bu sıralama bir hiyerarşi şeklindedir.

Dokuzuncu gün, akşam namazını kıldıktan sonra her mahalleden birkaç kişilik veya biraz daha fazla kişilerden oluşan gruplar halinde, ellerinde 41 mum ve ayaklarında da hiçbir şey olmadığı halde 41 câmiyi dolaşırlar. Burada esas olan 41 câmii dolaşmaktır. Dolaşılan her bir câminin avlusuna gruptaki her bir kişi tarafından bir mum yakılarak bırakılır. Gruptaki kişilerin ellerindeki mumlar bitene kadar, diğer bir deyimle 41 câmii sayısına ulaşana kadar gezilir. Hâliyle câmii avlularında bırakılan mum sayısı çok olabilir. Bu işlem bittikten sonra kişiler ayaklarını yıkayarak câmiye girerler. Dokuzuncu gün, halk câmilere giderek sabaha kadar ayakta ve başlarının üzerinde *Kur’an-ı Kerim* oldukları halde Allah’a niyaz ederler. Bu ibadete ellerinde 41 mum olarak dolaşmayan insanlar da katılabilir. Diğer bir deyişle 41 mum ile 41 câmii dolaşmak, bundan sonra yapılacak olan ibadetin şartı değildir. Elinde mum olarak dolaşmayanlar da bu ibadete katılabilir. Burada yapılan zikirler sırasıyla: “La ilahe illallah (101 kere), Muhammedu’r-Resûlullah (101 kere), Allah (101 kere), Muhammed (101 kere), Ali (101 kere), Hasan (101 kere), Hüseyin (101 kere) şeklindedir. Bunların her biri ayrı ayrı ve sesli olarak söylenir. Bu işlem gerçekleştirilirken cemaatin önderi, Molla olabileceği gibi mahallenin ileri geleni ve din bakımından bilgili olanı da olabilir. Bu olay, sabah namazına kadar devam eder. Bu ibadet yapılırken ayakta duramayacak kadar yaşlı ve hasta olanlar, oturarak ibadete iştirak edebilirler. Sabah namazı kılınmasıyla bu olay biter.

⁴⁷³ Heyder’in aslı Haydar’dır ve Hz. Ali’nin sıfatlarından. Serder de yine Hz. Ali’nin sıfatlarından. Ahad Emirçupani.

Âşûrâ günü sabah namazından sonra saat 7'den itibaren gruplar oluşturulur ve her bir grup, daha önce belirlenmiş olan mâtemin yapılacağı alana doğru hareket ederler. Herkes daha önce belirlenmiş olan açık alanda toplanır. Bu alan, imkânlar ölçüsünde şehrin en geniş alanı olmasına dikkat edilir. Saat tam 12:30'da bu ağıt yakma terk edilir.

Muharrem ayının en önemli ve en dikkat çeken uygulamaları arasında olan kişinin başını kanatması, sadece adağı olanların kılıçla veya bıçakla başının tam ortasını biraz kanatması olayıdır. Bu adak genellikle “Oğlum olursa, şu hastalıktan kurtulursam, şu işim olursa... Âşûrâ günü başımı kanatarak kurban edeceğim” gibi sözlerle ortaya konur. Bu, devlet tarafından yasaklanmış olsa da, halk tarafında bugün hala yer yer uygulanmaktadır.

Bu mâtem yapılırken, bir grup da zincirle kendilerine vurur. Diğer bir grup ise elleri ile göğüslerine vurur. Şahıslar, bu olayları gerçekleştirirken aynı zamanda da, daha önceden belirlenmiş olan alana kadar yürürler. Bütün bu mâtemler, İmam Hüseyin'in hayrı için yapılır. Bütün bu olayları gerçekleştirenler, saat 12:30'da hamama giderek başlarını yıkarlar. Yıkandıktan sonra abdest alarak öğle namazını kırlarlar.

Daha sonra evlerde yemekler verilir. İsteyen herkes istediği her hangi bir eve giderek yemek yiyebilir. Hatta o kadar ki kişi istese bir tencereyi bile götürüp tenceresini doldurabilir. Bu olabilen bir şeydir. Bu yemeğin verilmesinde kimse itiraz edemez/etmez. Ayrıca Âşûrâ gününde yemek verme olayı, sokaklara dahi sarkmıştır. Yapılmış olan şerbetler, buz ve bunların yanında da bardak olduğu halde caddelere bırakılır. Bunlar, sokağa bırakıldıktan sonra yanlarında kimse durmaz.

Hız. Hüseyin'in ölümünün kırkinci gününe kadar genelde erkekler tıraş olmazlar (Bunu daha çok dindar olanlar yapar), bayanlar makyaj yapmazlar ve kaşlarını aldırılmazlar. Bu süre zarfında kesinlikle düğün yapılmaz. Genellikle siyah elbise giyilir. Elbisedeki siyah kısım, sadece giyilen gömlek türü için geçerlidir. Pantolonun siyah olması şart değildir. Bu giyim tarzı, birinci günden kırkinci güne kadar devam eder. Kişinin hanımıyla beraber olmasında herhangi bir yasak yoktur. Yalnız saygı itibariyle bu eylem yapılmaz. Bu saygı, özellikle Âşûrâ günü daha fazla kendini gün yüzüne çıkarır. Bu süre zarfında müzik dinlenmez. Buna karşın televizyon ise seyredilebilir. Kırkbirinci gün kişiler tıraş olur. Siyahlar çıkarılır. Kadınlar makyaj yapabilir ve kaşlarını aldırabilirler. Düğün yapmak isteyenler de artık düğün yapabilirler.

Burada bilinmesi gereken bir mesele de İranlılar, Alevîler gibi Muharrem ayında oruç tutmazlar. Çünkü herkes hayır yapma konusunda birbirleriyle yarış içerisinde. Birbirlerine hayır yapabilmeleri için ve hazırlanan yemeklerin yenebilmesi için oruç tutulmaz. Zira eğer oruç tutulursa hazırlanmış olan yemekleri kim yiyecektir? Bununla birlikte isteyen de oruç tutabilir.

Yine ne bu süre zarfında ne de Âşûrâ günü özel olarak kurban kesilmez. Kurban kesmek sadece kişilerin başını hafifçe kanatmasıdır. Burada kurban kelimesinden sadece bu anlaşılır. Bu süre zarfında ille de bir hayvan kurban edilecekse bu, küçükbaş hayvan olur ve bunun adı da kurban olmaz sadece hayır olur.

Burada belirtilmesi gereken bir başka mesele de, Türkiye’de olduğu gibi İran’da da Âşûrâ günü için özel bir Âşûrâ yemeği yoktur. Ancak diğer yemekler ise vardır. Âşûrâ yemeği, Türkiye’ye has bir yemektir. Tatlı olarak şerbet verilir. Bu günde helva yapılmaz. Ancak Safer ayının onuncu gününde, yani İmam’ın ölümünün kırkinci gününde helva yapılır. Yemek, sadece Âşûrâ günü ve Safer ayının kırkinci günü yapılır. Bütün bu yapılanlar, İmam’a duyulan saygıyı göstermek içindir. Bunlar, şahsın takvasını gösterir. Ayrıca özellikle bu günlerde Allah, enbiya ve İmam için ağlamak çok önemlidir.

Bu gecede genel olarak *Kur’an-ı Kerim*, özel olarak da ise “Yasin Sûresi” okunur, herkes kendi diliyle içinden geldiği gibi dua eder. Dualarda ağırlıklı olarak İmam Hüseyin olmak üzere, bütün Kerbelâ şehidlerinin ruhları şâd edilir. Yine bu bağlamda Yezid için lanet de edilir. Bu lanet, özellikle Âşûrâ günüde en yükseğe çıkar. Ancak bu lanet okuma, gün içerisinde su içilmeden önce yapılır. Yani önce Yezid’e lanet okunur. Ondan sonra su içilir.”⁴⁷⁴

Görülüyor ki İran’da Muharrem ayı mâtem uygulamaları, tüm canlılığı ile hala yaşanmaktadır. Bu uygulamalar, Türkiye’deki gerek Sünnî ve gerekse de Alevî uygulamalarından çok fazla farklılık göstermektedir. Aslında İran’da Muharrem ayı mâtemlerine katılmak, bir anlamda Kerbelâ ahdinin tazelenmesi anlamına da gelmektedir. Uygulamalarda görülen birlikte hareket, cemaat anlayışının ne kadar canlı

⁴⁷⁴ Yrd. Doç. Dr. Ahad Emirçupani; 18.06.1949 Ahad Emirçupani, 18.06.1949 tarihinde İran’ın Tebriz şehrinde doğmuştur. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Fars Dili Bölümünde Yrd. Doç. Doktor sıfatı ile öğretim görevliliğini sürdürmektedir. Kendisi çifte vatandaşlık hakkına sahiptir. 38 yıl İran’da kalmıştır. Kendisi 20 yıldır da Türkiye’de yaşıyor.

olduğunun kanıtıdır. Bu tutum, aslında Kerbelâ'da yalnız bırakılan Hz. Hüseyin'e bir gönderme de yapmaktadır.

2.2. Alevîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri

2.2.1. Muharrem ayında yapılanlar

Türkiye'de yaşayan dinî gruplardan büyük bir çoğunluğa sahip olan Alevîler, Hz. Ali taraftarları olmalarının da bir sonucu olarak Muharrem ayına ayrı bir değer vermişlerdir. Ayrı bir değer verilerek yaşanan ve yaşatılmaya çalışılan Muharrem ayı, birçok özelliği de bünyesinde barındırmıştır. Şîîlerin Muharrem ayında yaptıklarını aktardıktan sonra şimdi de, Alevîlerin bu ayda yaptıklarını aktarmaya çalışalım. Hemen belirtelim ki biz, Alevîlik başlığı altında Alevî-Bektâşî kimliklerini birlikte incelemeye çalışacağız. Bu kavramların içeriğini göz önünde bulundurarak, kavramları ayrı ayrı incelemeyeceğiz. Zira Melikoff'un ifadesiyle Bektâşîlik ve Alevîlik öz olarak aynıdır.⁴⁷⁵

Alevîlerin Muharrem ayında neler yaptıklarını, öncelikle iki canlı kaynaktan aktaracağız. Çünkü yaşayan tanıklar, ele alınan konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Muharrem ayında yapılanları aktarırken ilk önce, Hüseyin Koca adlı bir şahsın görüşlerine yer vereceğiz. Kendisi Muharrem ayında olanlar hakkında şunları söylemektedir:

“Bu ay, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ve Hz. Hüseyin için mâtem ayıdır. Birinci gün girmeden önceki akşam hal-hatır sorulur, eş-dost ziyaret edilir, banyo yapılır, ay boyunca karalar/kara çarşaf giyilir. On iki gün süre ile lüks yatakta yatılmaz, lüks yemek yenmez, tıraş olunmaz ve bu süre zarfında da yıkanılmaz. Gülme, zevk-sefa yoktur. On iki gün boyunca eşler beraber olmaz. Temiz niyetle oruç tutulur. Yalnız hasta ve hamile kadınlar, ayrıca yetmiş yaşının üzerindeki yaşlılar da, eğer rahatsızsa oruç tutmaz. Bu orucun tutulması için zorlama da yapılmaz. Sahura kalkınca yemekten önce yarım saat ağlanır. Bu sırada şu şekilde dua edilir: “Ya Rabbi! Sen bizi Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ve onun Ehl-i Beyt'inin nuruna nail eyle. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in evlatlarına, sevgilisi olan Cennet'in gülü, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nur-i âlâsı olanlara eziyet eden kişilere lanet eyle. Bunları mahşerde şefaatten uzak

⁴⁷⁵ Irène Melikoff, “ALEVÎ-Bektâşîliğin Tarihî Kökenleri, Bektâşî-Kızılbaş (Alevî) Bölünmesi ve Neticeleri”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 23. Ayrıca bkz. Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 235.

eyle. Bizlere kötülük edenlere iyilikler ver.” İftar edileceği sırada ise, insanlar iftar yemeğine davet edilir. Yemekten sonra da şu şekilde dua edilir: “Mahşer-i Kübra’da Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, Hz. Hatice, Hz. Fâtımatü’z-Zehra, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir için nur-u velileri, Ehl-i Beyt’i kıranları hak mâruzâtına bağışla.”

Özellikle Muharrem ayı içerisinde hiçbir varlık incitilmez. Burada âdeta mantık, kendini incit ama başkasını incitmedir. Cuma akşamı Cem yapılır. *Kur’an-ı Kerim* okunur. Hz. Hüseyin’in hal mürüvvetine dua edilir, ağlanır. Bu Cem, yaklaşık bir buçuk saat sürer. Burada: “Düşkünlerin yoluna sokma, zalimlerden eyleme. Günahlarımı bağışla, kötülerden eyleme, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in şefaatine nail eyle. Beni imansız olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in huzuruna çıkarma” diye dua edilir. Hizmetçilerin hakkı sorulur. Hizmet eden kişilere maddi hediyeler verilir. Başarılı öğrencilere yardım edilir. İki rekât nafîle namaz kılınır. Saygılı bir şekilde evlere gidilir.

Âşûrâ günü için yapılan Âşûrâ yemeğinin dağıtıldığı günün akşamında, kişiler birbirlerine niyaz ederler: “Gözümüz aydın. Mâtem ayını sağlıklı ve güzel ahlakla ifa ettik. Allah’a hamd olsun. Mazlumun hakkı kalmadı. Zalimin zulmüne de uğramadık. Cenab-ı Allah bizi zalimin zulmünden, kötülerin şerrinden korusun. Kötülere de iyilikler ver” diye dua edilir. Hak-hukuk helal edilir. Yaşlıların eli öpülür, dua istenir.”⁴⁷⁶

Şimdi de Kadir Bulut adında Tunceli’de bulunan ve “Dedelik” görevini yürüten birisinin bu ayda yapılanlar hakkındaki söylediklerini aktaralım. Alevîlerin Muharrem ayında yaptıklarını bir de Kadir Bulut’tan öğrenelim. Kendisi, Muahrrem ayında Alevîlerin yaptıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Muharrem orucu, bu ayda yapılanların başında gelmektedir. Bu oruç, her ne kadar Kerbelâ’ya olayına bağlansa da, bu anlayış yanlıştır. Çünkü bu oruç, daha önceden de vardı. Bu oruçun tarihi, önceki Peygamberlere kadar gitmektedir. Alevîlerin Muharrem orucunu temel almalarının sebebi, İmam Hüseyin’in acısının ve mâteminin Kerbelâ olayını etkilemiş olmasıdır. Muharrem orucuna Kerbelâ olayı eklenince değeri, kutsiyeti artmıştır. Çünkü Kerbelâ’da İmam, insanlık onurunun mücadelesini de vermiştir.

⁴⁷⁶ Hüseyin Koca, emekli bir Alevî vatandaşdır. 1945 Erzurum doğumlu olan Hüseyin Koca, şu anda Erzurum’un Yenişehir ilçesinde yaşamaktadır.

Muharrem orucuna başlamadan önce, karşılama törenleri yapılır. Ancak bu karşılama törenleri, yörelere göre farklılık gösterir. Muharrem orucu, Kurban bayramından sonra tutulan bir oruçtur. Kurban bayramından sonra yirmi gün sayılır. Yirmi birinci gün ise Muharrem orucu tutulmaya başlanır. Bu oruç, kesinlikle on iki İmam için değildir. Oruç, Allah için tutulur. Bu olayın onların isimlerine izafesi, sevgi ve mâtem sebebiyledir. Kerbelâ, bu oruca mâtemin ve yasın eklenmesidir. Alevîler, on gün Muharrem orucunu tuttuktan sonra, iki gün de Müslim'in oğullarının şehâdeti için, bir gün de ana Fâtıma için tutarlar. Bu şekilde oruç, on beş güne çıkar. Hz. Hüseyin'in cesedi iki gün yerde kaldığı için de, ayrıca iki gün oruç tutarlar.

Muharrem orucu, bazı yerlerde on yedi gün, bazı yerlerde on dokuz gün, bazılarında ise yirmi bir gün olarak tutulur. Ama kesin olan, bu orucun on iki gün müddetince sabit olarak tutulmasıdır. Bu orucun tutulması sırasında gece, on ikiden sonra sahura kalkılmaz. Ama inşaat işçisi veya ağır işte çalışanlar, güneş doğmadan sahura kalkabilir. Oruç açılınca da dua edilir. Muharrem ayı içerisinde bilinmesi gereken bir nokta da Fâtıma anamızın, Âşûrâ yapıp dağıtmış olması ve bu ayda oruç tutmuş olmasıdır.

Muharrem orucu boyunca kesinlikle kana kana su içilmez, et yenmez, can incitilmez, kurban kesilmez. Bazı insanlar tıraş olmazlar ama memurlar olabilir. Hz. Hüseyin'in sıkıntısını hissetmek için bazı insanlar, on iki gün boyunca kendilerini sıkıntıya sokar. Bu ayda düğün, sünnet, nişan, eğlence yapılmaz ve eğlenceli yerlere de gidilmez. Çünkü bu gün, yer-gök ve Fâtıma anamızın ağladığı gündür. Çünkü bu, arşı melekte, cümle üstün meleklerin, cümle cinlerin ağladığı gündür. Arş-ı âlânın ağladığı gündür. Bu süre zarfında da ayrıca, şu şiir okunur:

“Eriştim Mahr-u Muharrem’e, cümle ahkâm ağlar bugün

Hz. İmam Hüseyin Kerbelâ’da, cümle Peygamber ağlar bugün.”

Muharrem orucu bitince önce kurban kesilir. Sonra Âşûrâ yemekleri konur. Kurban, İmam Zeyne'l-Âbîdîn'in kurtulmasından dolayı Allah'a şükretmek amacıyla kesilir. Zira soy onunla devam etmiştir. İkinci olarak da *Kur'an-ı Kerim*'de var olan Kurban âyetidir. Kurban ayrıca, Hakk'a duyulan yakınlık ve imanın bir göstergesi olarak kesilir.

Muharrem ayı içerisinde düzenlenen gecelerde öncelikle Allah'a, Peygamber'e İmam'a şükredilir. Daha sonra *Kur'an-ı Kerim* ziyafeti başlar. *Kur'an-ı Kerim*

ziyafetinden sonra diğer ibadetlere geçilir. Yani ibadete, *Kur'an-ı Kerim* okunarak başlanır. Cemlerde *Kur'an-ı Kerim* ziyafetinin varlığı, çoğu yerde yerine getirilen bir uygulamadır. *Kur'an-ı Kerim* ziyafetinde her ne kadar ayırım yapılmasa da “Tebareke”, “Amme”, “Yasin Sûreleri” genel olarak okunanlardır. *Kur'an-ı Kerim*'in okunması sırasında önce *Kur'an-ı Kerim*'in Arapça'sı okunur. Eğer dede *Kur'an-ı Kerim* okumasını biliyorsa, *Kur'an-ı Kerim*'i dede okur. Ancak dede *Kur'an-ı Kerim*'i okumasını bilmiyorsa ve eğer yanında da hoca varsa, *Kur'an-ı Kerim*'i hoca okur. Sonra Türkçe anlamı verilir. Daha sonra zikir yapılır. Değişimiz çalınır, zikirler, ilahiler söylenir. Sonra tefekkür, zikir edilir. Şehidler *Kur'an-ı Kerim*'le, Türkçe dualarla, ilahilerle anılır. İmamlar dualar okur. *Kur'an-ı Kerim* ve Ehl-i Beyt ziyafeti verilir. On iki gün boyunca her akşam bir İmam yâd edilir. Muharrem ayında düzenlenen gecelerin ilkinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ve Hz. Ali hakkında bilgiler verilir ve bunlar hayırla yâd edilir. Âşûrâ gününe bağlayan gece ise, özellikle Hz. Hüseyin konusu işlenir. Bu gecede Kerbelâ konusu üzerinde fazlasıyla durulur. Bu gecelerde yapılan anmalarda İmamlardan başka, Ehl-i Beyt'in asr-ı saadeti de anılır. Değişler (ağıtlar, ilahiler) okunur. Bu anmalar, on iki gün boyunca devam edilir. Bu anmalarda bol bol gözyaşı dökülür. Çünkü Muharrem ayı içerisinde ağlamak çok önemlidir. Bunun için on iki gün boyunca güneş doğarken ağlanır. Daha sonra Allah'a şükür, niyaz ve secde edilir. Secde, Kulbetlerle yapılır ve bu şekilde ibadetler tamamlanır. Muharrem ayı içerisinde, gençlere ve genel olarak da halka bilgiler verilir, sohbetler yapılır, tefekkür edilir. Yine bu zaman içerisinde gündüz tefekkür, gece hem tefekkür hem de ibadet edilir. On-on bir civarı herkes evlerine gider, yemekler yenir. Yalnız on ikiden sonra yemek yenmez, sadece niyet edilir. Akşama doğru da akşam yemeği için hazırlıklar yapılır. Tam karanlık çökünce de iftar açılır.

Âşûrâ yemeği, Hz. Nuh'dan gelen bir âdettir. Bu bilgi Şîî, Sünni, Alevî kaynaklarda böyledir. Âşûrâ yemekleri dağıtıldıktan sonra cem yapılır. Bu cemde kadınlı-erkekli niyaz edilir.”⁴⁷⁷

Alevîlerin Muaharrem ayı içerisinde neler yaptığını, buraya kadar anlatılan yaşayan canlı tanıklardan aktardık. Ancak kabul edilmelidir ki, burada ifade edilenlerin

⁴⁷⁷ Kadir Bulut, Çemişkezek Nazimiye Cem Evlerinin Dedelik Hizmetlerini yapmaktadır. Aynı zamanda toplumda hocalık görevini de yürütmektedir. Kendisi, 12 ocak içerisinde 5. Seyyid Sad-i Evlad-ı Resûl Ocağından Seyyid Mahmud Hayranî evlatlarından Seyit Kureyşan ocağına mensuptur. Bulut, Ovacık Derviş Divanî kolundan gelmektedir. Seyyiddir.

dışında da uygulamalar vardır. Yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler, ileriki sayfalarda fazlasıyla işlenecektir.

Öncelikle belirtilmesi gereken şey; geleneksel Alevîlikte, Ramazan orucundan daha çok itibar edilen başka oruçlar vardır. Bunlar; Muharrem ve Hızır oruçlarıdır. En önemli oruç türü olan Muharrem orucu, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi anısına olduğundan, her zaman yas içerisinde tutulur.⁴⁷⁸

Kerbelâ'nın yasını tutmak, Alevîlik'te son derece önemlidir. Cemlerde mersiye okumak ve Hz. Hüseyin için gözyaşı döküp⁴⁷⁹ Yezid'e lanet etmek şart olduğu gibi, olayın yıl dönümünde "Muharrem Erkânı" adıyla anılan özel bir erkân uygulanarak, o günün acısını hatırlayıp yaşamak ve mersiyeler okumak şarttır. Ayrıca mümkün olduğu ölçüde, gün boyunca dünyevi zevklerden uzak kalınmaya çalışılır.⁴⁸⁰

2.2.2. Muharrem orucu

Alevîlerin en çok değer verdikleri oruç olan Muharrem orucu, insanların hayatlarında yabana atılamayacak bir yer edinmiştir. Bunun bir sonucu olarak kişiler, Muharrem ayı geldiğinde bu oruçla alakalı olarak belirli kaideler etrafında şekillenen yaşantının içerisinde kendilerini buluyorlar. Bu kurallar bazen bir yasak olabildiği gibi, bazen de bir etkinlik olabilmektedir. Burada belirleyici olan şey, toplumun bu konudaki yaklaşımlarıdır.

⁴⁷⁸ Daha fazla bilgi için bkz: Keskin, *a.g.e.*, s. 184–188.

⁴⁷⁹ Topdemir, ağlamak ve mâtem konusunda şunları söylemektedir: "Gözyaşı riyasızca sevmenin kanıtıdır. Gözyaşı bağlılığın, muhabbetin en güzeldir, içtenliğidir. İmam Hüseyin'e ağlamak; Onlara zulüm yapanları lanetlemektir, onlardan yana olmaktır. Allah'a muhabbet arttı mı hüznün de artar. Gözyaşıyla insanın içi yıkanır ve temizlenir. Hüznün kişiyi Allah'a yakınlaştırır. Bedenin abdesti su ile nefsin abdesti gözyaşıyla, aklın abdesti ilim ile ruhun abdesti ise aşk ve muhabbet ile dir. Mâtem'in amacı, tarihten ders alınmaktır." *a.g.e.*, s. 335.

⁴⁸⁰ Üzümlü, *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla ALEVÎLİK*, s. 129. Burada Kerbelâ ile ilgili olan Cem birleme konusunu da işlemek gerekmektedir. Cem birleme âyini Otyan şöyle yapılmaktadır: "Kerbelâ şehitleri için âyin-i cemdekilere şerbet verilecektir. Bunun için meydancı, çerağcı veya sakiden birisi yerinden kalkar. Evvela hazırlanmış olan şerbet tasını eline alır. Öncelikle mürşide sunar, mürşid sağ elinin sırça parmağını şerbet tasına batırarak bir dua okur ve kendisi ilk defa bir yudum içer, Saki: "Sekâhum Ya Hüseyin" diye bütün âyin-i cemdekilere şerbet tasını gezdirir. Herkes bundan birer yudum içer ve içerken hep bir ağızdan: "Hüseyin'e rahmet...Yezid'e lanet..." okurlar. Bu iş bitince şerbeti gezdiren zat, dâr'a dikilir ve "Ve sekâhum Rabbuhum Şerâben Tahurâ..." âyetini ve bazı duaları okuduktan sonra bir tercüman'la bu işe son verir. Daha sonra mürşid bir gülbank okur, şerbetçi tası yerine koyar ve oturur. Akabinde yemek yenir. Burada da bir tercüman okunur. Yemek bitiminde mürşid: "Otur, duran, koğsuz gaybetsiz evine varan..." tercümanı halkın dağılmasına müsaade eder. Bu sırada dışarıda akşamdan beri bekleyen pervanelerden helallik alınır. Meydan evinde mürşid ile hizmet görenlerden başka kimse kalmayınca, pervaneler içeri girer, mürşid elinden üçer kadeh dem içerler. Yemeklerini yiyerek evlerine giderler." Otyan, *a.g.e.*, s. 225–226.

Alevîler, Hz. Hüseyin ve Hz. Peygamber soyunun Kerbelâ'da susuz şehid edilmelerini, hep yüreklerinde yaşatmışlardır. Yüreklerdeki bu yaşantıyı dışa vurmak ve Muharrem ayında meydana gelen bu katliamda şehid olanlara saygılarını sunmak için Muharrem orucunu tutmuşlardır.⁴⁸¹ Muharrem orucu hakkında belirtilmesi gereken en önemli şey; bu orucun istisnasız bütün dedeler tarafından kabul ediliyor olmasıdır. Burada ihtilaf olansa, bu orucun kaç gün tutulması gerektiği meselesidir. Ancak ağırlıklı görüş, bu günlerin on iki olduğu yönündedir.⁴⁸²

Alevî-Bektâşîler, Hz. Hüseyin'in şehâdeti anısına Muharrem ayının birinden on ikisine kadar oruç tutarlar. Bu süre zarfında akşam oruçlarını açtıklarında sıvı olan hiçbir şeyi içmezler. Yalnız Muharrem orucuna başlamadan önce üç günlük "Masum-u Pak" orucu tutulur. Bu oruç, Kûfe'de şehid olan Müslüm b. Akil ile Kerbelâ'da şehid düşen Müslim'in çocukları İbrahim ve Muhammed içindir. Bu üç günlük Masum-u Pak ve on iki günlük Muharrem orucu –ki toplamda on beş gün oruç tutulmuş olunur- sonrasında, Muharrem ayının on ikinci günü kurbanlar kesilir, Âşûrâ yemeği dağıtılır ve aynı gün cem yapılır.⁴⁸³ Muharrem'de tutulan bu orucun anlamı ise, nefsi arındırmaktır.⁴⁸⁴ Bu ayın onuncu günü olan Âşûrâ günü de, Alevîlerin dini inanç günüdür ve en büyük törenler, en büyük bayramlar bu günde yapılır.

Muharrem ayında tutulan mâtem orucuna⁴⁸⁵ Tahtacılar, "Oğundurma Orucu" demektedirler ve bu oruç bittikten sonra da Âşûrâ yemeği pişirilmektedir.⁴⁸⁶ Ancak bu oruç tutulması sırasında ilginç olaylar da olmaktadır. Mesela oruç tutanlar, birbirlerine rasladıklarında selam yerine "Yuh münkire" ve karşılığında da "Lanet Yezid'e"

⁴⁸¹ Zelyut, *a.g.e.*, s. 110–120. Tur, Muharrem'in 10. günü için Rahman Sûresi'nin 39. ayetini delil getirmekte ve bu günün kutsallığı için öne sürmektedir. *a.g.e.*, s. 185.

⁴⁸² Üzümlü, *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla ALEVİLİK*, s. 143.

⁴⁸³ Altınok, *a.g.e.*, s. 349–350. Odyakmaz, Alevîlerin Muharrem'den sonra bir yıllık suçlarından (günahlarından) arınmak için "Baba"ya "baş oku"ttuklarını söylemektedir. *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁸⁴ Tur, *a.g.e.*, s. 189–190. Topdemir, bu ay ve oruç hakkında şunları söylemektedir: "Muharrem orucunu tüm Peygamber ailesi tutmuştur. Peygamberlerin tuttuğu hakiki orucu tut ki, bütün peygamberlerin şefaatinde mazhar olasın. Yarın onların karşısına alını açık, yüzü ak olarak çıkmalıyız. Muharrem orucunu tutmadan, mâtemini yaşamadan hangi yüzle onlardan şefaate dileyebilirsiniz?" *a.g.e.*, s. 318–319. Tur, Bakara Sûresi'nin 183. ayetini Muharrem orucunun farziyetine delil getirmektedir. *a.g.e.*, s. 187. Muharrem orucu hakkında Noyan: "Hz. Hüseyin'in susuzluğunun simgesidir, mâtem onun uğradığı zulüm içindir" demektedir. Noyan, *a.g.e.*, VII, 67.

⁴⁸⁵ Muharrem ayının ilk on gününde tutulan mâtem orucu ile ilgili Üzümlü şunları söylemektedir: "Bu oruç, kırsal kesimde, geleneksel Alevîliğe bağlı olanlarca yer yer tutulmakla birlikte Alevî ileri gelenlerinin aktardıklarına göre kentli Alevîler arasında yok denecek kadar aza inmiştir. Üzümlü, *Günümüz Alevîliği*, s. 100.

⁴⁸⁶ Noyan, *a.g.e.*, VII, 216. And, "Oğundurma Orucu" konusunda: "Bu, daha çok umutsuz bir hastalığın iyileşmesi için bir nezir, adak için tutulur ve iki gün aralıksız sürer" demektedir. *a.g.e.*, s. 62.

derler.⁴⁸⁷ Bektâşîler ise birbirlerine rastlayınca veya birbirlerini ziyarete gidince: “Ya İmâm” derler. Karşısındaki de “Ya Hüseyin” diye karşılık verir. Bir başka ilginç nokta da, oruç tutanların bu günlerde birbirlerine mektup yazmamalarıdır.⁴⁸⁸

Alevîler için Muharrem ayının on ikinci günü, Zeyne’l-Âbîdîn’in sağ kurtulduğu gün olmasından dolayı, sevinçle karşılanan bir gündür. Kimi Alevîler, Âşûrâ yeneğini ayın on birinci günü pişirir, on ikinci günü de tuttukları oruçlarını bu pişirdikleri Âşûrâ yemeği ile açar. Mâtem kurbanı ise on ikinci gün kesilir. Bu on ikinci günde, sadece yarım oruç tutulur. Zenginler koyun keserken, zenginlerin dışındakiler birer horoz kesmekle yetinirler. Ancak her şeye rağmen kesilen genellikle bir horoz olur. Kesilen bu kurbanı “lokma” ismi verilir. Bu kurbanın etini herkes yiyebilir. Yedikten sonra; “Allah kabul eylesin” denir. Bu söze; “Yüzün ak olsun” cevabı verilir.⁴⁸⁹

Muharrem ayında oruç tutulması sırasında en dikkat edilen şeylerden olan su orucu, diğer bir deyimle su içmeme durumu, bütün Bektâşî ve Alevîler tarafından Muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle vaktine kadar şiddetle uygulanır. Hatta on gün devamlı olarak, gece-gündüz bir damla bile su içilmez.⁴⁹⁰ Yani su orucu tutulur. Ancak bu oruç müddetinde çorba, çay gibi sulu gıdalar alınabilir. Burada ifade edilmesi gereken bir başka şey de, kimi yerlerde (özellikle Bektâşîlerde)⁴⁹¹ oruç bozulurken, suyun içine Hz. Hüseyin’in şehid edildiği yerin toprağından, diğer bir deyimle Kerbelâ toprağından katılmasıdır.⁴⁹²

⁴⁸⁷ And, *a.g.e.*, s. 61. Yusuf Ziya Yörükân, Oğundurma orucu hakkında şunları söylemektedir: “Büyük bir arızaya müptela olanlar, Muharrem ayında üç gün “Oğundurma Orucu” tutarlar. Bu üç günde sahura kalkmazlar, yemek yemezler, yalnız akşamları iftarda birkaç kaşık çorba içerler. Adaklar koyun veya horozlar olduğu gibi ekseriyetle hamur işi bir yemek olan katmer ile helvadır.” *a.g.e.*, s. 276.

⁴⁸⁸ Yalnız burada bir farklılık vardır: Mektup, Zâhirîlere (Sünnîlere) yazılabilir. And, *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁸⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklerle Yayına Hazırlayan. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 276. Yazar, kurban kesimini şu şekilde anlatmaktadır: “Kurban kesilirken hayvanın sağ bacağının boşta bırakıldığını, gözlerinin öpüldüğünü, sağ kulağı ile sol gözünün kapatıldığını, yönünün kibleye çevrildiğini, kesecek olan kimsenin bıçağı sağ elinde tutarak hayvanın boğazını “tekmelediğini”, bıçağı hayvanın boğazında “Tepkil kurban, tepkil kurban, tepkil kurban” diyerek üç defa gezdirdiğini, daha sonra da “Kurbanın kurban olsun, yiyenin helal olsun, kurbanımız da Şah İsmail’in sürüsüne dâhil olsun, İsm-i Şah (Bism-i Şah)” duasını okuyarak ve hayvanı “Bismi’llâh” diyerek kesilir.” *a.g.e.*, s. 280.

⁴⁹⁰ Noyan, *a.g.e.*, VII, 322. Su, Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’in susuzluktan bunalması sonucunda savaşta yenilmesi ve öldürülmesine duyulan saygı sonucu içilmez. Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik-Alevîlik*, s. 163.

⁴⁹¹ Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁹² And, *a.g.e.*, s. 61.

Muharrem ayının onuncu günü öğleyin oruç (su orucu) biterse de mâtem on ikinci günü sabahına kadar sürer.⁴⁹³ Ancak Muharrem orucunu, sadece su için değil de tam oruç olarak tutanlar da vardır. Ayrıca bu orucu, on ikinci veya on yedinci gecesine kadar tutanlar da vardır. On iki gün tutanlar, on ikinci günü akşamı kurbanı tığlar ve bundan sonra da Aynü'l-cem'ler⁴⁹⁴ başlar. Bu cemlerde tâlibler varsa nasib verilir. Bilinmesi gereken, bu gecede nasib almanın daha makbul sayılmasıdır. Muharrem'in onuncu günü sabahı ise "Tercüman" (Gülbank)⁴⁹⁵ okunur:

"Selam sana ey Hüseyin... Selam sana ey Tanrı elçisinin oğlu... Selam sana ey Tanrı tarafından beğenilip seçilmiş Ali'nin oğlu... Selam sana büyük Hatice'nin oğlu... Selam sana Fâtıma Zehrâ'nın oğlu... Selam sana ey güzel huylu Hasan'ın kardeşi... Hüseyin'in yakınlarına Tanrı'dan rahmet olsun... Hüseyin'in soyuna ve kendisine uyanlara Tanrı'dan rahmet olsun... Allah Yezid'e, onun kavmine ve kendisine uyanlara lânet etsin... O zamandan bu zamana lânet olsun... Zamanın tâ sonuna kadar lânet olsun... Ubeydullah'a lânet... İbn-i Mülcem'e lânet... Sa'd ve Şemîr'e lânet... Ebû Sufyân ve Mervân soyuna-sopuna kıyamete kadar lânet... Zülmedenlerin kavmine Tanrı lânet etsin... İnananların kavmine Tanrı rahmet etsin... Ey İmâm Hüseyin... Allah eyvallah... Muhammed ve Ali'nin hakkı için bunu kabul et Tanrı'm... Hû Dost..."⁴⁹⁶

⁴⁹³ Noyan, *a.g.e.*, VII, 322. Noyan, Âşûrâ yemeği hakkında: "Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehâdeti zamanına kadar devam eden oruç, içine bir azıcık Kerbelâ toprağı karıştırılmış su ile açılırdı" demektedir. *a.g.e.*, VII, 322. Ayrıca bkz. Oytan, *a.g.e.*, s. 262.

⁴⁹⁴ Âyin-i Cem, Bektâşilerin dem almak, gülbank çekmek, nefes okumak suretiyle yaptıkları âyinin adıdır. Bu âdeti kuran Bâlm Sultan'dır. A. Ragıp Akyavaş, *Üstad-ı Hayat*, TDV Yayınları, Ankara 2005, I, 161; Altınok, *a.g.e.*, s. 349-350.

⁴⁹⁵ Noyan, *a.g.e.*, VII, 212. "Gülbank (Gülbang, Gülbeng): Farsça bir kelimedir. Sözlük olarak bir ağızdan çıkan ses, hep birden yüksek ses çıkarma, bir ağızdan okunan dualar demektir. Bektâşilerin törenlerinde ulularını anmak için okuduğu duadır. Alevîlerde okunan özel dualardır. Cem törenlerinde Gülbanklar ile başlanır, olay yaşanır, sürdürülür, hizmetlere dua edilir ve tören yine Gülbengler ile biter. Gülbang, güle, aşka, sevgiye davet, onu topluma, cem'e çağrıdır. Yalvarma, af isteme, sığınmadır. Gülbank söylemeye, "gülbank çekme" denir. Gülbanklar, İslâmî ve İnsanîdir. Allah, Bismillâh, Bismi-şah ile başlar, salavat ile Muhammed-Ali'ye yakarıyla, Hû ile biter. Bunlar uzun veya kısa olabilir. Gülbankların doğuş tarihi, XIII. ve XIV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Hangi dönemde çıktıkları ise kesin olarak bilinmemektedir. İslâm'da duanın doğduğu döneme kadar uzanabilir. Anonimdirler. Uyaklıdır. Ayrıca Yeniceriler tarafından savaş öncesinde, çeşitli törenlerde ve ulufe dağıtım günlerinde Gülbank çekmeleri gelenektir. Tercüman da aynı doğrultuda manzum şeklinde okunan kısa dualardır." Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, III, 456-457. Gülbengler, eski Türk dualarını anımsatmaktadır. Şamanların "algış" denen hayırlı dualarla arasında büyük benzerlikler vardır. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁹⁶ And, *a.g.e.*, s. 68-69.

Burada şunu söylemek gerekmektedir ki, çok fazla değer verilen Muharrem ayı için doğal olarak da birçok nefes yazılmıştır. Bu nefeslerde ise, birçok konu işlenmiştir. Mesela bu nefeslerden birinde; bu orucu tutanın mü'min, tutmayanın ise Yezid olduğu ve tutulan her bir gün için orucu tutan kişinin nimetlerinin arttığı, on iki günün tamamını tutanın ise kendisine sorgu-sualin sorulmayacağı, ona Cennet kapısının açılacağı yazmaktadır.⁴⁹⁷

Muharrem ayının girmesi ile Alevî ve Bektâşî topluluklarında görülen Muharrem orucunun tutulması, uzun yıllardan beri yaşatılan ve büyük bir hassasiyetle devam ettirilen bir uygulamadır. Şüphe yok ki bu uygulama, Ramazan orucundan çok daha fazla bir ehemmiyete de sahiptir. Öyleki Ramazan orucunu tutmayan birçok Alevî ve Bektâşî, Muharrem ayı girdiği zaman âdeta kendine çeki-düzen verip, büyük bir azimle bu ayda oruç tutmaya gayret etmektedir. Bu uygulamanın asıl sebeplerinden birisi, bu toplulukların Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'e olan sevgilerini ve Kerbelâ'da yaşananları yüreklerinde hala yaşattıklarıdır. Bu konuda son olarak şunu söyleyebiliriz: Alevîlerin Muharrem ayı içerisinde tuttıkları bu orucun, Şîîlerin Kerbelâ'da yaşanan olayın ahdini her yıl tazelemek için giriştikleri mâtem uygulamaları ile benzer bir siyasî yönünün de olduğu düşünülebilir.

2.2.2.1. Muharrem orucu erkânı (niyet etme)

Muharrem ayı, Alevîlerin en önemli ayı olduğu için, bu ayda yapılan hemen birçok şey, belli bir kaide içerisinde yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu cümleden hareketle Muharrem mâtemi için bir niyetin yapılması, diğer bir deyimle Muharrem mâtemine bir niyetle girilmesi, bu aya verilen anlam ile örtüşmektedir.

Muharrem ayının ilk günü girmeden önceki akşamı, yer yer farklı olmakla birlikte mâtem orucuna başlamadan önce (yatmadan önce), “niyet tercüman'ı” (niyet Gülbank'ı) okunarak niyet edilir. Niyetten sonra Muharrem orucu başlar. Alevîler için Muharrem orucunun niyeti şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Bütün Peygamberlerine salât ve selâm olsun. Ehl-i Beyt soyunda ve yolunda şehid olanların ruhu şad olsun. Ey Yüce Allah'ım! Bana bu Muharrem orucunu, Kebelâ mâtemini tutmayı nasip ettiğin için, sana

⁴⁹⁷ And, *a.g.e.*, s. 58-62. Burada belirtilmesi gereken şeylerden birisi de, Pir Sultan'ın bu konuda da bir şiirinin olmasıdır. Topdemir, *a.g.e.*, s. 326.

şükürler ve senâlar olsun. Niyet ettim Allah Rızası için bugünkü Muharrem orucunu tutmaya. Sen beni sabredenlerden eyle ya Rabbi! Gerçeğe hû!”⁴⁹⁸

Bektâşîlikte ise aynı orucun niyeti şöyledir:

“Bismi Şah! Allah Allah!

Erenleri hürmetine, er Hak Muhammed Ali aşkına. Hz. Hüseyin Efendimiz’in niyeti savm-ı atşânına! Kerbelâ’da şehid olanların temiz ruhlarına ve niyet-i siyâm’ı mâtem. Hz. Fâtımatü’z-Zehrâ’nın şefaatine, on iki İmam, on dört mâsum-i pâk Efendilerimizin şevkine, on yedi kemerbestler hürmetine. Hâzır, gâib gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerlerimizde hazır ve nazır ola. Yuf münkire, lanet Yezid’e, rahmet mü’mine... Allah eyvallah hû!”⁴⁹⁹

2.2.2.2. Ağız mührünü bozma ya da iftar için okunan dua

Muharrem orucuna niyet ile başlandığı bir ortamda, bu orucun açılması sırasında bir duanın okunmaması, düşünülemez. Hal böyle iken, Alevîler oruca başlama sırasında olduğu gibi, orucu bitirirken de bir dua okurlar.

Muharrem orucunun açılması sırasında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da vardır. Bu önemli nokta; iftar zamanının saat ve dakika ile belirlenmemiş olmasıdır. Alevî-Bektâşîler için iftar zamanı, genellikle akşamın geç dakikalarına tekabül eder. Burada hemen şunu da söylemek gerekmektedir: Muharrem orucunu tutmak için, gecenin on ikisinden önce olmak ve aşırı derecede de doymamak üzere, ertesi gün de aynı zamana kadar sadece bir kez yenir. Bu yemek, aslında “iftar” diye değil, “ağız mührü” olarak adlandırılır.

Yörelere göre farklılık olmakla birlikte ağız mührünü bozma ya da iftar için genellikle şu dua okunur:

“Bismillahirrahmanırrahîm

⁴⁹⁸ Tur, a.g.e., s. 193. Üzümler, *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla ALEVİLİK*, s. 143.

⁴⁹⁹ Üzümler, *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla ALEVİLİK*, s. 143. Aynı duanın bir başka varyantı ise şöyledir: “Bismi-şah, Allah, Allah. Erenler hürmetine, er Hak-Muhammed-Ali aşkına, Hazreti İmam Hüseyin Efendimiz’in sevmi atşânına, Kerbelâ’da şehid olanların ervah-ı Tayyibelerine niyeti mâtem. Hazreti Fatımatü’z-Zehra’nın şefaataia, on iki İmam, on dört masum-i pâk, Efendilerimizin muhabbetine, on yedi Kermerbestgân Hazretlerinin hürmetine niyeti sıyyamı mâtem. Zâhir-Bâtın, hâzır-gaib gerçek erenlerin himmetleri üzerimizde hazır ve nâzır ola. Yuf münkire, lânet Yezid’e, rahmet mümine, gerçek erenler demine Hû. Sekkahüm Ye Hüseyin Allah eyvallah Hû Dost.” Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, III, 525. Bektâşîliğin “Besmele”si, “Bismi-şah”tır. “Bismillah” yerine, “Şah” olarak niteledikleri Hz. Ali’nin adına bağlanarak “Bismi-şah” derler. Odyakmaz, a.g.e., s. 51; Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik-Alevîlik*, s. 163.

Ey Yüce Allah'ım! Bize bu Muharrem orucunu, Kerbelâ matemini tutmayı nasip ettiğin için sana hamd-ü senâlar olsun. Peygamberlerine salât ve selam olsun. Kerbelâ şehidlerinin ruhları ilahi nurun ile şâd olsun. Yezid'e ve soyuna lânet olsun. Bütün şehidlerin, erenlerin, evliyaların yüzü süyü hürmetine tuttuğumuz oruçları, yaptığımız ibadetleri, dergah-ı izzetinle kabul eyle. Selâmullah ya Hüseyin! Selâmullah ya Hüseyin! Selâmullah ya Hüseyin! Selâmullah ya Kerbelâ'da susuz şehid düşen şühedâlar! Bismi şah Allah Allah diyelim, hak lokması yiyelim. Gerçeğe hû...⁵⁰⁰

2.2.2.3. Âşûrâ yemeğininin hazırlanması sırasında okunan dua

Muharrem ayının en önemli günü, hiç şüphe yok ki Âşûrâ günüdür. Bu günde, Âşûrâ adıyla anılan bir yemeğin yapılması geleneği, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Hatta bu tarih, Hz. Nuh'a kadar gitmektedir. Durum böyle olunca bu yemek için bir duanın ortaya çıkması da kaçınılmazdı. Sonuçta da bu uzun tarihi süreçte bir dua ortaya çıktı. Yörelere göre bazı farklılıklar olsa da Âşûrâ yemeğinin hazırlanması sırasında okunan dua şöyledir:

"Bismi Şah Allah Allah!

Yüce Allah'ım! Sana hamd-ü senâlar olsun ki bizlere bu Muharrem orucunu, Kerbelâ mâtemini tutmayı nasip ettin. Tuttuğumuz oruçları, yaptığımız ibadetleri, Kerbelâ'da susuz şehid düşen şühedâların yüzü suyu hürmetine kabul eyle. Sana karşı bilerek veya bilmeyerek yapmış olduğumuz hatalarımızı af eyle Ya Rabbim.

Kur'an-ı Kerim'de hakkında indirdiğin Şûrâ Süresi'nin 23. ayetinde, Ahsab Süresi'nin 33. ayetinde methi şahânesini yaptığın Ehl-i Beyt'e salât ve selâm olsun.

Es-selâmu aleyke Ya Hüseyin!

Es-selâmu aleyke Ya Kerbelâ'da şehid düşen şühedâlar!

Es-selâmu aleyke, Ya Muhammed Mustafa!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Aliyyü'l-Murtaza!

Es-selâmu aleyke, Ya Haticetü'l-Kübra!

Es-selâmu aleyka, Ya Fâtimatü'z-Zehre!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Hasanü'l Müctebâ!

Es-selâmu aleyke. Ya Hz. Hüseyin'i deşdi Kerbelâ!

⁵⁰⁰ Tur, a.g.e., s. 194.

Es-selâmu aleyke. Ya İmam Zeynel'i Aba!

Es-selâmu aleyke. Ya İmam Bâkır'ı Baha!

Es-selâmu aleyke. Ya İmam Cafer'i Sâdık!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Musa'yı Kazım!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Rıza'yı Cefa!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Muhammed Taki!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Ali el-Naki!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Hasan el-Askeri!

Es-selâmu aleyke, Ya İmam Muhammed Mehdi Sahibi Zaman!

Ey Yüce Allah'ım! Üçlerin, beşlerin, yedilerin, on iki İmamların, on dört Masum-u Pakların, on yedi Kemer-bestelerin, kırkların azîz ruhları hürmetine, gönüller şahı, erenler Sultanı Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin azîz ruhunun hürmetine, erenlerin, evliyaların azîz ruhlarının hürmetine, tuttuğumuz oruçları, yaptığımız duâları, pişirdiğimiz Hak lokmalarını, dergâhı izzetinle kabul eyle. Emeklerimizi boşa verme. Hizmetlerimizden dolayı bizleri, Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in şefaatinde, Ehl-i Beyt'in katar-ı didârından mahrum etme. Gerçeğe hû, Mü'mine Ya Ali."⁵⁰¹

2.2.2.4. Âşûrâ yendikten sonra okunan dua

Âşûrâ yemeğinin yapımı sırasında bir dua edildiği gibi, bu yemeğin yenmesi sonrasında bir dua yapılır. Yapılan bu dua da şöyledir:

"Bismi Şah! Allah Allah!

Elhamdülillah, Elhamdülillah, Sümme Elhamdülillah! Ni'meti Celîlullah, bereketi Halîlullah. Şefaati kıl Ya Resûlullah. Erenler sofrası olsun, pir lokması olsun, yiyene helal, yedirene delil olsun. Bu gitti ganisi gele, Hak-Muhammed-Ali bereketini vere. Gittiği yere gam keder getirmeye. Kazanıp getirenlerin, pişirip hizmet edenlerin, elleri ayakları dert görmesin, gönülleri keder görmesin. Kerbelâ'da susuz şehid düşen şühedâların ruhları şad olsun. Onların ruhlarının azîz hürmetine emeklerimiz boşa gitmesin. Pişirdiğimiz Âşûrâ çorbamızı, verdiğimiz lokmalarımızı dergâhında kabul etsin. Ey Yüce Allah'ım! Hz. Muhammed'in soyuna ilk zulüm eden zalimden, son zulüm eden zalime kadar hepsine lanet olsun. Ehl-i Beyt'e ve onun soyuna rahmet olsun.

⁵⁰¹ Tur, a.g.e., s. 194-195.

Bizleri de Hz. Muhammed (s.a.v)'in şefaatinde mahrum etme ya Rabbim! Lokma hakkına sofra hürmetine, erenlerin keremine, cömertlerin demine hû diyelim hû!⁵⁰²

2.2.3. Alevîlerde Muharrem orucunun yasakları

Muharrem ayına girilmesi ile Alevîlerde mâtem ve çeşitli yasaklar başlamış olur. Özellikle Muharrem ayının ilk on iki gününde bazı uygulamalar, kendini gün yüzüne çıkarır. Belli bir düzen içerisinde oruç tutmanın yanında, şahsın yapacağı başka uygulamalar da vardır.

Bektâşîler, Alevîler, Kızılbaşlar vb. kesimlerde Muharrem'in ilk on günü ve gecesinde su içilmez, tıraş olunmaz, çamaşır değiştirilmez ve yıkanmaz/yıkanılmaz, aynaya bakılmaz, bir şey koklanmaz, şarkı söylenmez, çalgı çalınmaz, dans edilmez, gülünüp eğlenilmez, düğün gibi toplantılara gidilmez, canlılar –böcek bile- öldürülmez, cinsel ilişki olmaz, tütün içilmez, Ayn-ı Cem yapılmaz, zinet eşyası takılmaz. Bu süre zarfında bir mâtem içerisine girilir. On iki İmam için on iki gün oruç tutulur.⁵⁰³ Muharrem orucu sırasında dindar Alevîler, su içmezler (içenler de şeffaf kaptan içmezler).⁵⁰⁴ Eğer içilecekse de elden geldiğince az su içilir. Mümkün mertebe sulu yiyeceklerle yetinilir. Kadınlar kara giysiler giyerler⁵⁰⁵ ve üzerlerinde yüzük, küpe vb. ziynet eşyaları bulundurmazlar. Sazların bile burgularını salıverip akordu bozulur.⁵⁰⁶ Muharrem ayında kan akıtılmaz, kurban kesilmez, et yenilmez. Et, kan akıtılmaması için yenilmez. Çay ve diğer içecekler, zevkine varmadan içilir.⁵⁰⁷ On iki gün, televizyonda eğlenceli programlara bakılmaz. Düşün, nişan yapılmaz. İştah uyandıran güzel yemekler yenilmez. Ayrıca bu sürede devamlı ibadet edilir.⁵⁰⁸ Bu arada sabun kullanmama, Âşûrâ pişirip yeme, kurban kesme, secde taşı vb. uygulamalar da çok yaygındır.⁵⁰⁹ Mâtem, Hz. Hüseyin'in defnedildiği on iki Muharrem gününe kadar sürdürülür. O akşam ise törenle Ayn-ı Cem yapılır.⁵¹⁰ Geleneksel Alevîlik'te sahura kalkılmaz. Ancak ağır işlerde ve şartlarda çalışan kişiler için sabah güneş doğmadan bir

⁵⁰² Tur, *a.g.e.*, s. 196.

⁵⁰³ And, *a.g.e.*, s. 58-61; Noyan, *a.g.e.*, VII, 68.

⁵⁰⁴ Sofuoğlu, İlhan, *a.g.e.*, s. 116.

⁵⁰⁵ Fuat Bozkurt, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevîlik*, Kapı Yay., İstanbul 2005, 5. Baskı, s. 199.

⁵⁰⁶ Otyan, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁰⁷ Topdemir, *a.g.e.*, s. 338-339.

⁵⁰⁸ Tur, *a.g.e.*, s. 192-193.

⁵⁰⁹ And, *a.g.e.*, s. 34-36.

⁵¹⁰ Noyan, *a.g.e.*, VII, 68.

saat öncesine kadar yemek yenebilir.⁵¹¹ Anadolu Alevîlerinde ve Bektâşîlerde görülen oruç ve yas tutma; okunan ağıtlar, mersiyele ve nefeslerle çeşitlendirilir.⁵¹²

Muharrem ayında Hz. Hüseyin'i anmak, faziletlerini ve kudsiyetini zikredip, anlatmak zaruri bir vecibedir. Bu süre zarfında mümkün merteye üzgün bir hava oluşturulmaya çalışılır ve bu ortamda Hz. Hüseyin ile ilgili olarak çeşitli konularda duygusal anlatımlar yapılır. Bu ayın özellikle ilk on iki günü, mâtem adına gereken her şey yapılmaya çalışılır. Diğer bir anlatımla bu süre, yas adına her dakikası değerlendirilen bir zamandır. Zira bu değerlendirme, kendilerine daha sonra mükâfat olarak dönecektir. İnaniş bu yöndedir.

2.2.4. Kerbelâ olayının Dergâhlarda ve Cemlerde işlenmesi

Kerbelâ, tarihi süreç içerisinde her zaman önem verilen bir olaydır. Bu üzücü olay, doğal olarak Hz. Hüseyin'in yolunu takip eden insanlar tarafından, yaşamlarının bir parçası olarak görülmüştür. Bu gürme, sadece lafta kalmamış ama aynı zamanda bunun, hayatlarının her alanında yer bulması için çeşitli gayretler de gösterilmiştir. Bu çabaların ve hayata uygulama gayretlerinin bir sonucu olarak Kerbelâ olayı, çeşitli şekillerde Bektâşî dergâhlarında işlenerek, dervişlerin eğitimlerinin bir parçası haline getirilmiştir.⁵¹³

Muharrem ayının onuncu günündeki uygulamalardan birisi, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ehl-i Beyt'ine salâvat getirilmesidir. Başta Hz. Hüseyin olmak üzere, Kerbelâ'da şehid düşenler için dua okunur.⁵¹⁴

Kerbelâ'nın şehid sultanı, himmet sahibi, nur kaynağı İmam Hüseyin'in⁵¹⁵ Kerbelâ'da şehid edilmesi olayının yıldönümlerinde Bektâşî dergâhlarında mâtem duası

⁵¹¹ Tur, *a.g.e.*, s. 193. Ayrıca Tur, bu konuda şunları da söylemektedir: "İmkani olmayanların güneş doğmadan bir saat öncesine kadar yemek yiyebilirler. Ancak imkanı olanların eskiden olduğu gibi yirmi dört saat oruçlu olmak, inancısal değerlerin içeriğini boşaltmadan gelecek nesillere aktarmak açısından önemlidir." *a.g.e.*, s. 193.

⁵¹² Yaşaroğlu, *a.g.md.*, XXXI, 5.

⁵¹³ Osman Eğri, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektâşîlik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2003, s. 286. Eğri ayrıca aynı eserinde şunları da söylemektedir: "Seyyid Ahmet R. Efendi, Muharrem ayının 10. günü Nasiruddin Tûsî'nin Ziyâretnâme'sinin tekke ve dergâhlarda okunduğunu ifade etmektedir. Metinde Ehl-i Beyt'e salavattan sonra, Kerbelâ olayına karışanların lanetlenmesi gibi konular da işlenmektedir." *a.g.e.*, s. 286.

⁵¹⁴ Eğri, *a.g.e.*, s. 286. Eğri, aynı eserinde salavat konusunda şunları yazmaktadır: "Allah Resûlü ile birlikte onun yakınlarına da salâvat getirmek, Seyyid Ahmet Rıf'at Efendi'ye göre caizdir. O bu görüşüne namazda Ehl-i Beyt'e salâvat getirmediği zaman namazın tam olmamasını delil olarak göstermektedir. Resûlullah'ın evlatlarına sevgi duyduğumuzu göstermek amacıyla salâvat getirdiği için, ahirette Peygamberimizin şefaatine nail olunacağını belirtmektedir." *a.g.e.*, s. 281.

⁵¹⁵ Şeyh Baba Mehmed Süreyya (Müncî Baba), *Tarikat-ı Aliyy-i Bektâşîyye*, Sadeleştiren Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gürtaş, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995 s. 10.

yapılarak duygular tazelenir ve Ehl-i Beyt'e olan bağılıklar vurgulanır. Dergâhlarda yapılan mâtem dualarından birisi şu şekildedir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Es-salâtü ve's-selâmü alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli etbai Muhammed. Ve'l-hamdü li'llahi Rabb'îl-âlemin. İlâhe'l-âlemin. Sen bizlerin günüllerini Rasûl-ü Ekrem, Nebiyy-i Muhterem Muhammed Mustafâ'nın ve O'nun tathîr Ehl-i Beyt'inin sevgisi ile aydınlat. Hz. Muhammed ve O'nun Ehl-i Beyt'i uğruna canlarını feda eden şehidler serdarını bizlerden hoşnut eyle. Allah'ım! Cümlemizi, can yakıcı ahiret gününde şehidler serdârı İmam Hüseyin'in ve onun uğruna canlarını feda edenlerin şefaatine nail eyle.”⁵¹⁶

Şu bir gerçektir ki Muharrem aylarında tekke ve dergâhlarda en çok okunan metinler; mersiyelelerdir. Duygu yüklü olan mersiyeleler, Hz. Hüseyin'in şehâdetinin üzüntüsünü dile getirmektedir. Kerbelâ olayının anlatıldığı *Hadîkatü's-Süeda*,⁵¹⁷ *Kumru*,⁵¹⁸ *Sakîname* isimli kitaplar okunmakta, uğruna şehid edilen, mazlumların ve mağdurların sığınağı bir kahraman olarak anlatılmaktadır. Aynı bir önemde değerlendirilen Hz. Hüseyin, Bektâşîlik'te ayrıca çok önemli bir “rol modeli”dir de.⁵¹⁹ Birisinin rol model olarak kabul edilmesi, onun hayatının bütün yönleri ile örnek alınması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda özellikle dergâhlarda bir şeylerin anlatılması sırasında, bu şahsın hayatının örnek olarak gösterilmesi, kaçınılmazdır. İşte Bektâşîlik'te rol model olarak kabul edilen Hz. Hüseyin, dergâhlarda izinden gidilmesi gereken birisi olarak görülmekte ve örnek olarak gösterilmektedir. Dergâhlarda işlenen bu mantık, tâbileri olanlar için ayrı bir öğreti anlamına gelmektedir.

Alevîlikte büyük bir değer verilen Hz. Hüseyin'in şehâdeti için gözyaşı dökmeyen hiçbir Alevî tasavvur edilemez. Onun Kerbelâ'da hunharca şehid edilişi, cemlerde tekrar tekrar hatırlanır, onun için hüzünlenilir ve başta Yezid olmak üzere

⁵¹⁶ Eğri, *a.g.e.*, s. 286.

⁵¹⁷ *Hadîkatü's-Süeda*, Fuzûlî'nin genel olarak on iki İmâm için, özel olarak da Hz. Hüseyin için yazdığı, Alevîlerin ve Şîilerin Muharrem'in ilk on iki günü çok ehemmiyet vererek okudukları bir kitabdır.

⁵¹⁸ Kumru, XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Asıl adı Mirza Muhammed Naki'dir. Gönünde Kerbelâ çılgına dönüştüğü Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt sevgisini şiirlerinde birer kırmızı gül olarak yansıttığını bilmiştir. 1909 (H. 1327)'de *Kenzü'l-Mesaip* adlı ünlü şiir kitabını yayınlamıştır. Alevî-Bektâşî çevrelerinde bu kitabıyla çok ünlenmiştir. Bu eserinde Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'den başlayarak Ehl-i Beyt'in çektiği tüm acıları dile getirmiştir. Daha fazla bilgi ve Kumru'nun şiiri için bkz. Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, V, s. 93.

⁵¹⁹ Eğri, *a.g.e.*, s. 287.

katillerine lânet yağdırılır. Bütün bunlar, insanların geçmişi öğrenmelerini ve geçmişle ilgili duygularını daha canlı tutulmalarını sağlar.

2.2.5. Alevîlerin Muharrem orucu tutmalarının nedenleri

Biz burada, Alevî-Bektâşîlerin Muharrem orucu ile ilgili olarak yukarıda anlatmış olduğumuz nedenlerini maddeler halinde sıralamaya çalışacağız. Alevî-Bektâşîlerin Muharrem ayında oruç tutmalarının nedenleri genel olarak şunlardır:

- 1) Yüce *Kur'an-ı Kerim*'in emri olduğu için
- 2) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve tüm Peygamberlerin tuttuğu için
- 3) Hz. Peygamber (s.a.v.) Ehl-i Beyti'nin sevgisi için
- 4) Ahlaklı ve erdemli bir insan olup kötülüklerden uzak olmak için
- 5) Nefsi ıslah edip "insan-ı kâmil" olmak için
- 6) Bütün Peygamberler'e kurtuluş olan bu kutsal ay ve o kutsal ayın kurtuluş şükranesine tutulan oruç, bizlere de kurtuluş olur düşüncesi için.⁵²⁰

2.3. Sünnîlerin Muharrem Ayı Etkinlikleri

Sünnî kesimde Muharrem ayında yapılanlar, diğer gruplara oranla daha sönük geçmektedir. Bazı uygulanagelen uygulamalar dışında Muharrem ayı uygulamaları -en azından- geçmişe oranla daha sönük geçmektedir.

Şehrullah olarak bilinen Muharrem ayında yapılan ibadetler, ibadetin mantığı doğrultusunda çok faziletlidir. Bunula birlikte Muharrem ayı aynı zamanda, af ve mağfiret ayıdır.⁵²¹ Günümüzde bu ay ile ilgili en yaygın olarak yapılan eylemlerin başında iki şey gelmektedir: Bunlar tabîî ki Âşûrâ yemeği ve oruçtur. Bu iki uygulama, eskisi gibi canlı olmasa da hala devam etmektedir. Bu iki uygulamanın dışında çok fazla bir etkinlikten bahsedemeyiz. Bu durum, kaynaklarımızda kendisini göstermektedir. İşlenen bilgiler daha çok geçmişte olanlar hakkındadır. Bu ayda yapılan/yapılacak ibadetler ise çok fazla sağlam kaynaklara dayanmamaktadır. Bütün bunlar ışığında bu aydaki ibadetler bahsine geçebiliriz.

En eski ve bugün hala en etkili uygulamalardan olan Âşûrâ yemeğinin pişirilmesi, Hz. Nuh'un tufandan sonra pişirdiği rivâyet edilen, birçok malzemeden

⁵²⁰ Topdemir, oruç konusunda şöyle bir dua da yapmaktadır: "Hak Muhammed Ali dergâhından eyleyip sırrı Kerbelâ'nın hakkı hürmetine çekilen mâtemi ve tutulan oruçları kabul eyle." *a.g.e.*, s. 328-330.

⁵²¹ Galib, *a.g.e.*, s. 12.

müteşekkil bir yemektir. Bu yemek, Hz. Nuh'un selamete ermesinden dolayı bir hamd ve kurtuluş yemeğidir. Müslümanlar arasında öteden beri bu yemeğin pişirilip konu komşuya dağıtılması, muhtaç kimselere verilmesi çok köklü bir âdettir. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki, Âşûrâ gününde Hz. Nuh (a.s.)'tan dolayı yapılan Âşûrâ yemeği, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi ile anlamı biraz farklılaşmakla birlikte daha da yoğunlaşan bir duygu yoğunluğu ile uygulanmıştır ve uygulanmaya devam etmektedir. Bugün birçok şehirde hala uygulanan Âşûrâ yemeğinin yapılmasına, çok eski tarihlerden beri yaşayan Âşûrâ yemeğine, “Şifalı Âşûrâ” yemeğini örnek verebiliriz. Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nde 1540 yılında Sultan Divani ile başlayan bu yemek, kırk dua okunarak mayalanmaktaydı. Kesinti olsa da bu uygulama bugün hala devam etmektedir. Bu yemeğin içerisinde 29 çeşit farklı malzeme vardır.⁵²²

Bu ayda yapılan en önemli ikinci uygulama da, oruç tutulması geleneğidir. Bu uygulama, çok eski tarihlere dayansa da, daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in hadisleri ile asıl anlamını kazanmıştır.⁵²³ Bu hadisleri burada yeniden aktarmayacağız. Çünkü bu hadisleri, “Muharrem Ayının ve Âşûrâ gününün Önemi İfade Eden Hadisler” başlığı altında geniş bir şekilde aktardık. Burada bilinmesi gereken şey; bu orucun Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu, onuncu ve on birinci veya dokuzuncu, onuncu ve on birinci günleri birlikte tutulmasıdır ki bu sünnettir. Yalnız bu oruç, sadece Âşûrâ günü tutulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz tarafından sadece bu günde oruç tutması, Yahudîlere benzenmemek için yasaklanmıştır.⁵²⁴

Yine Muharrem ayı içerisinde, özellikle de Âşûrâ gününde Hz. Hüseyin (r.a.)'in şehâdeti münasebetiyle *Kur'an-ı Kerim*, mevlid-i şerif, ilahi ve kasideler, mersiye okunur/okutulur. Etraftaki yerleşim yerlerine gidilerek ziyaretlerde bulunulur, halka bilgilendirmek amacıyla kitaplar, dergiler dağıtılır. Hastalar, çocuklar ziyaret edilir ve bu ziyaret sırasında da hazırlanmış Âşûrâ yemeği burada bulunan kişilere ikram edilir. Yine bu zaman dilimlerinde yapılmış olan Âşûrâ yemeği, ayrı bir merasimle halka dağıtılır. Bunlarla birlikte Muharrem orucu dolayısıyla iftar yemeği de verilir. Yine bu süre zarfında düzenlenen etkinlikler arasında, Alevîlerle yakınlık kurma adına yer yer Alevîler tarafından samah gösterileri de yapılır.⁵²⁵

⁵²² Yüceler, *a.g.e.*, s. 41.

⁵²³ Müslim, *Siyâm* 202, 203; Ayrıca bkz: Ebû Dâvûd, *Savm* 56; Tirmizî, *Mevâkîf* 207; Nesâî, *Kıyâmü'l-leyl* 6; Tirmizî, *Savm* 40. Tirmizî, *Savm* 48.

⁵²⁴ Buhârî, *Savm* 69.

⁵²⁵ “Aşure ve Muharrem Ayı Etkinlikleri”, *Haber Bülteni*, DİB., İstanbul, Mart 2008, sayı: 207, s. 13–15.

Bu günde yukarıda sayılanlardan başka hayır-hasenat gibi güzel âdetler de yapılır. Herkes imkânı nisbetinde ailesine, akraba ve komşularına ikramda bulunulur. Ayrıca bugünlerin fazileti hakkındaki hadisler hatırlanarak ihsanda bulunulursa, şüphesiz sevabı kat kat alınır. Bilhassa Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz, mü'minin aile efradına Âşûrâ gününde, her zamankinden daha çok ikramda bulunmasını tavsiye etmiştir.⁵²⁶

Muharrem ayında muhtaçlara yardımda bulunup, sadakaları arttırmak önemli bir ibadettir. Çünkü sadaka ve dua, insanları başına gelebilecek müsibetlerden Allah'ın izniyle muhafaza eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, Âşûrâ gününde ailesine ve yakın çevresine ikramda bulunanın gelecek senenin tamamında rızkının artacağını ve bereketleneceğini söylemiştir. Bu günde bu ikrama ulaşabilmek için çocuklara hediye alıp onları sevindirmek ve Âşûrâ gününün önemini anlatmak güzel bir davranıştır.⁵²⁷

Bütün bunların yanında ayrıca bu günün gecelerine de saygı gösterilmelidir. Ancak unutulmamalıdır ki saygı, günah işlememekle olur. Yeni senenin, bütün müslümanlara hayırlı ve bereketli olması için dua edilmelidir. Büyükleri, akrabayı, âlimleri evinde ziyaret edip duaları alınmalıdır. Âşûrâ günü, bayram günüymüş gibi temiz giyinilmelidir.

İsmal Lütfi Çakan, doğrudan Muharrem'in herhangi bir gününde veya Âşûrâ gününde yapılacaklar konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak kendisi, "Dini gün ve gecelerde yapılacak ibadet ve dualar" başlığı altında şunları söylemektedir: "Dini gün ve gecelerde yapılacak ibadetler, çoğunlukla normal zamanlarda yapılan ibadetlerin arttırılarak uygulanmasından ibarettir. ...Aslında mübarek günler için oruç, geceler için namaz, genellikle tavsiye edilmiş iki ibadet türüdür. Bunlar ferdi planda tavsiyelerdir. Toplum planındakiler ise, ziyaretler yapmak, sadaka vermek, bağışlarda bulunmak ve cemaate iştirak gibi hususlardır. Kesin olmamakla birlikte mübarek gün ve gecelerde yapılacak işleri şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Arınma (tövbe, istiğfar, zikir, kötü alışkanlıkları terk)
- 2- İkmâl (geçmişte ihmal edilmiş farzların kazası, borçların kazası...)
- 3- Kiraat (Kur'ân-ı Kerim okuma ve tefekkür)
- 4- Salât-ü selâm getirme [Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e salât-ü selâm okuma]

⁵²⁶ el-Münziri, *a.g.e.*, II, 116.

⁵²⁷ Geylanî, *a.g.e.*, s. 461-474. Galib, *a.g.e.*, s. 14.

5- İkram ve sadaka (çoluk çocuğa hediye; fakirlere yardım, hayır kurumlarına bağış yapmak, kabirleri ziyaretle vefat etmiş yakınları anmak...) Ebû Hüreyre (r.a.)’den gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz: “Âşûrâ günü, aile efradının nafakasını geniş tutanın, yılın geri kalan günlerinde nafakası geniş olur”⁵²⁸

6- Dua (bağışlanma, kendisinin ve tüm Müslümanların bağışlanması için dua etmek)”⁵²⁹

Bu sıralamaların yanında yine bu zaman diliminde yapılacak başka şeylerin varlığından söz edenler de vardır. Burada şunu birliktmek gerekir ki, Muharrem ayının birinci ve onuncu günlerinde okunan çeşitli dualar da vardır.⁵³⁰ Bu dualar da sevab umarak okunabilir.

Yalnız burada şunu belirtmek gerekir: Muharrem ayında ve Âşûrâ gününde nelerin yapılacağı gerektiği, bu yapılanların sayesinde dünya ve ahirette ne gibi mükafatların olduğu konusunda da çok sayıda rivayet vardır. Ancak bu rivayetlerin karşı tarafında yer alan, bu rivayetleri mevzu’ olarak kabul eden görüşler de vardır. Bu farklı görüşlerin olması, aslında bir etki-tepki meselesi sonucudur. Muharrem ayı içerisinde çok sayıda iyilik ve güzel davranışın olması ve yüksek kazançlar elde etmesi, beraberinde bu söylenenlere âdeta tam zıt görüşleri doğurmuştur.

Mesela Geylânî’nin “*Gunyetu’t-Tâlibîn*” adlı eserinde yer alan bazı rivayetleri bid’at ve mevzu’ olarak değerlendiren yazılar vardır. Bu yazılardan birisi, el-Melîbarî’dir. Melîbarî: “Bu günde yıkanmak, banyo yapmak, yeni elbise giymek, sürme çekmek, koku sürünmek, kına yakıp sürmek, hububat yemeği (Âşûrâ yemeği) pişirmek, bu zaman dilimine has namaz kılmak bid’attır. Bu konuda rivayet edilenler yalandır ve mevzu’dur. Çünkü Hz. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, ashabı, önde gelen dört halife ve diğerleri böyle bir şey yapmamışlar ve de bunlarla ilgili bir söz rivayet etmemişlerdir. Dolayısıyla da bunlar mevzu’dur. Birçok beldede yapılan çok sayıda kandilin yakılması,

⁵²⁸ Bu hadis konuda Beyheki şunu söylemektedir: “Bu hadisin senetleri zayıf olsa da diğerleri ile birlikte olunca kuvvetli bir hale gelmektedir” demektedir. el-Münziri, *a.g.e.*, II, 116.

⁵²⁹ İsmail Lütfi Çakan, *Dînî Hitâbet*, Marmara ÜİFAV Yayınları, İstanbul 2003, s. 166; Havva Özkan, *Münâcât Duâları*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 73–75.

⁵³⁰ Galib, *a.g.e.*, s. 15. Galib, aynı eserinde “Mübarek Gün ve Gecelerde Yapılabilecek İbadetler ve Zikirler” başlığı altında bu zamanlarda şunları söylemektedir: “Tesbih Namazı ve Hacet Namazı kılınabilir ve Hacet duası yapılabilir. Bunun yanında Seyyidü’l-İstiğfar yapılabilir ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’e bol bol salâvat getirilebilir” demektedir. *a.g.e.*, s. 126-142. *Münâcât Duâları* adlı kitabında Özkan, Âşûrâ gününde yapılacaklar konusunda benzer şeyler söylemektedir. Ayrıca yazar, Âşûrâ gününde İşrak vaktinde kılınacak bir namazdan da bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Özkan, *a.g.e.*, s. 73–75.

sünnet olarak bilinmesine rağmen bid'attır. Sünnettir denen bu şeyler mekruh, bid'at ve kabihtir. Allah faziletleri kazanmaya, rezilliklerden korunmaya muvaffak kılın. ⁵³¹

Wensinck ise aynı konu hakkında şunları söylemektedir: “Âşûrâ günü sürme çekmek, gusül etmek, kına koymak, bayramlaşmak, hububat pişirmek ve sürûr izhar etmek hakkında İbn Teymiyye demişti ki: “Bununla ilgili olarak Peygamber’den vârid ne sahih ve ne de zayıf bir hadis yoktur. Sahabeden ve mâruf dört mezhep imamından v.s. kimselerden de bir rivâyet olmadığı gibi müteber kitapların hiç birinde de buna dair bir haber yoktur. Nâsibîler, o gün bayram ederler ve bid’ati bid’atle karşılarlar idi. Bunlar “Âşûrâ günü sürme çeken, o gün içinde göz ağrısı çekmez ve o gün gusleden o yıl içinde hasta olmaz.” mealinde ve Âşûrâ günü kılınacak namazın fezâîli hakkında ortaya hadisler çıkardılar. Âdem Peygamber’in tövbesinin kabul edilmesi, Nuh Peygamber’in tufandan kurtulması, v.s. hakkında mevzû hadisler de vardır.” ⁵³²

Kısaca vermeye çalıştığımız bu çatışma, daha önceki bölümde söylendiği üzere, Emevî-Şîî çatışmasının hadislere nasıl yansımış olduğunun bir göstergesi durumundadır. Kerbelâ olayının yasını unutturmak için Emevîler tarafından girilen hadisleri yardıma çağırma gayreti, Şîîleri de hadislere sığınmaya sevk etmiştir. Bu iki

⁵³¹ Zeynüddîn b. Abdilaziz el-Melîbari, *İrşâdü'l-İbâd İla Sebîlürreşâd*, Kahire tsz., s. 50.

⁵³² Wensinck, a.g.md. I, 710–711. Bütün bu söylenenlerin yanında farklı görüşler de vardır. Geylânî, Âşûrâ günü hakkında şunları söylemektedir: “Bir kimse, Âşûrâ günü boy abdesti alır ise ölüm hastalığı hariç hiç hasta olmaz. Bir kimse, Âşûrâ günü gözlerine sürme çeker ise sene boyunca göz ağrısı görmez. Bir kimse, Âşûrâ günü bir hastayı ziyaret eder ise Âdem’in oğlunu ziyaret etmiş gibi sevap alır. Âşûrâ günü birine bir içimlik su veren kimse göz açıp kapayıncaya kadar zaman dahi, Allah’a asi olmamış gibi olur.” Daha fazla bilgi için bkz. Geylânî, a.g.e., s. 461-474. Aynı veya benzer ifadeler ve hadisler, başka eserlerde de kendini bulmaktadır. Yalnız burada şunu ifade edelim ki eserde yazılanlar, tesbit edebildiğimiz kadarıyla mevzu’ içeriktedir. Daha fazla bilgi için bkz: Özkan, a.g.e., s. 72-75. Bir başka yaklaşım da, Gazâlî’nin Osmanlıca’ya çevrilen “*Ey Oğul*” adlı risalesinde görülmektedir. Aslında burada verilecek bilgiler, Arapça kaynağında bulunamamıştır. Buna rağmen bu Osmanlıca nüshasında yazılanları aktarmanın faydalı olacağını düşündük. Burada geçen bilgiler şöyledir: “Ey oğul! Muharrem’de Âşûrâ günü oruç tut. Hz. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz buyurdu ki: ‘Her kim Âşûrâ Günü, dokuzuncu, onuncu, onbirinci günlerinde oruç tutsa, bin kere Hacc, bin kere Umre ve bin kere şehid sevabı ona verilir. Ve dahi mağrib ile meşrik arasında her ne kadar sevab işlenir ise o kadar sevabı olur. Bütün bunlar, üç gün oruç tutan kişinin amel defterine yazılır ve Hak Tealâ’da o kimseye Cennet-i Âla da inciden ve yakuttan yetmiş bin köşk verir ve o kişinin vücuduna Cehennem haram olur. Cennetin kapıları o kimse için açılır. Kişi, hangi kapıdan dilerse ondan girer. Ve dahi o kimseye bin kul azad etmişçe sevab ihsan eder.’ Muharrem’in onuncu Âşûrâ Günü’nü, yalnız olarak oruç tutulmaz. Zira Hz. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, sadece Muharrem’in onuncu gününde oruç tutmayı nehy etmiştir. Zira Yahudiler, bu güne hürmet etmektedirler. O kavme benzememek için sadece onuncu günü değil, dokuzuncu, onuncu ve onbirinci günleri ile birlikte tutmak lazımdır. Her kim Âşûrâ Günü’nde merhamet ve şefkat edip bir yetimin başını okşarsa Hak Tealâ Hazretleri, o yetimin başındaki saçlar sayısınca Cennet’te derece ihsan eder. Ve yine o günlerde bir fukarayı yemek yedirirse, Ümmet-i Muhammed’in hepsine yemek yedirmişcesine sevab ihsan eder. Yine Âşûrâ günlerinde bir fukaranın orucunu açıtırıp iftar ettirirse Hak Tealâ Hazretleri, Ümmet-i Muhammed’in hepsine iftar verdirmişcesine sevab ihsan eder.” Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İmâm Gazâlî, *Ey Oğul, Hüseyin Ağa Matbaası*, trs. yrs. s. 46.

grup arasında girişilen bu çaba sonucunda hadislerin havada uçuşmasına sebep olmuştur.

Sonraki tarihlere gelindiğinde insanlar, bu hadislerin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu konusunda bilgileri olmadığı için şüpheyeye düştüler. İnsanlar, doğal olarak hangi tarafta bulunuyorlarsa, o taraftaki hadislerin daha doğru olduğunu, buna karşın karşı tarafta olan hadislerin ise uydurulmuş olduğunu savunmaya başladılar. Ancak bugün, gelinen noktada işler daha da zor bir noktaya gelmiştir.

Muharrem ayında yapılması gereken veya yapılmaması gereken konuları bir tarafa bırakıp, Sünnîlerin Muharrem ayında yaptıkları hakkında son olarak birkaç şeye değinmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Sünnîlerin Muharrem ayında yapmaları gerekenler konusunda sıralananlar, kabul etmek gerekir ki, Şîî ve Alevî topluluklarda yapılması istenenlerin yaptırıcılığı kadar etkin değildir. Tabî ki bunda, Şîî ve Alevî taraftarların Muharrem ayını ve özellikle de Âşûrâ gününü, Kerbelâ ahdinin tazelendiği bir zaman dilimi olarak görmesinin etkisi çok ama çok büyüktür. Tabî ki bu gerçeği gözden ırak tutmamak gerekir. Ancak yine de kabul etmek gerekir ki bu ay, Şîî ve Alevîler kadar Sünnî dünyada canlı yaşanmamaktadır.

SONUÇ

Bütün bu anlatılanlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki Muharrem ayı, kendine has birçok özelliği bünyesinde barındıran, diğer bir deyimle tarihe yön veren çok özel ve önemli bir aydır. Aslında İslâm dünyasında en önemli ay Ramazan ayıdır. Ama bu anlatılanlar ışığında Muharrem Ayı, sadece Hicri takvimin başlangıcı ve Hz. Hüseyin'in bu ayda şehid edilmiş olması ile kalmamaktadır. Bunların çok ötesinde özellikleri de bünyesinde taşımaktadır.

Muharrem ayının bünyesinde taşıdığı önem, kendi mecrasında akıp giderken 10 Ekim 680 yılı, aslında derenin yatağını değiştirmiş, bu aya ve özellikle de Âşûrâ gününe ayrı bir önem katmıştır. Bu tarih, Şiîliğin adeta gerçek manada doğumu anlamını da gelmektedir. Sonuçta bu zaman dilimi ve Kerbelâ denen üzücü mekân, Mekke kadar olmasa da ona yakın bir önem ve önceliği zatında toplamıştır. Bunun yolu ise herkesçe malum olan çok basit bir şeydi: Hadis uydurma... Herkes elinden geleni yaptı ve birçok değerli şahsın ağzından hayallerin de ötesinde birçok "rivayet" gün yüzüne merhaba dedi. Bunun sonucunda ise, gerek Kerbelâ ve gerekse de Hz. Hüseyin, görünen bir şey olmaktan çok âdeta ütöpik bir mahiyet kazanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in sevgili torunu Hz. Hüseyin'in, sıradan bir insana bile yapılması hoş karşılanamayacak bir şekilde şehid edilmiş olması, taraflı tarafsız herkesi derinden etkilemiştir. Bu durum karşısında üzüntünün zirveye çıkması anlaşılır bir şeydir. Ama her şeyden öte bu üzüntü ile ne kendimize ne de bir başkasına bir eziyet vermek, İslâm'la şöyle dursun, insanlıkla da bağdaşmayacak bir durumdur. Müslümana düşen görev; kimseye zarar vermeden bu üzücü hadiseyi yürekte yaşamaktır.

Bilinmesi gereken başka bir mesele de, Muharrem ayının Şiî, Alevî ve Sünnî çevrelerde kendi anlayışları ve inanışları doğrultusunda bir yaşantıyı beraberinde getirmiştir. Kimi grup bu zamanı bir yas ve mâtem havasında değerlendirirken, kimileride bu zamanı yer yer sevinç kaynağı, yer yer ise mûtedil bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, *Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye (Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri)*, haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya, Üçdal* Neşriyat, İstanbul 1969, II, 388–437.
- “Alevî(lik)”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbolat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, DİB. Yayınları, Ankara 2006, s. 20–21.
- Akyavaş, A. Ragıp, *Âsitâne*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, I, 358–359.
- , *Üstad-ı Hayat*, TDV. Yayınları, Ankara 2005, I, 161.
- Altınok, Baki Yaşa, *Alevîlik Hacıbektaş Veli Bektâşîlik*, Oba Kitabevi, Ankara 1998.
- Altuntaş, Halil, “Muharrem Ayı Ve Âşûrâ”, *Kürsüden Öğütler*, DİB. Yayınları, Ankara 2006, s. 451–460.
- And, Metin, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Taziye*, YKY, İstanbul 2007.
- Apaydın, Yunus, “Aşûre”, *İlmihal*, DİB. Yayınları, Ankara 2006, II, 487.
- “Âşûrâ”, *Türk Ansiklopedisi*, Komisyon, MEB, İstanbul trs., IV, 64.
- “Aşûre Günü”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş. Komisyon, İstanbul trs., II, 354–355.
- “Aşure ve Muharrem Ayı Etkinlikleri”, *Haber Bülteni*, DİB., İstanbul, sayı: 207, Mart 2008, s. 13–15.
- Bayraktar, İbrahim, *Hadîs Usûlü*, AÜİF, Erzurum 2000.
- Bozkurt, Fuat, *Toplumsal Boyutlarıyla Alevîlik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhatasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara 1992, IX, 462.
- Çağatay, Neşet, Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, AİFY, Ankara 1965.
- Çağrıçı, Mustafa, “Matem”, *DİA*, Divantaş, Ankara 2003, XXVIII, 128–129.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Dînî Hitâbet*, Marmara İFAV. Yayınları, İstanbul 2003.
- Çelik, Ali, “Asr-ı Saadet’te Halk İnançları”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, IV, 21–101.
- Çelebi, Evliya *Seyâhatnâme*, ter: Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul 1970, VIII, 92–93.

- Dalkıran, Sayın, *Ahmet Feyzi Çorûmî'nin El-Feyz'ür-Rabbânî'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akâdesine Tenkidleri*, Osav, İstanbul 2000.
- Dedebaba, Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2002, V (II, VII), 13.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Âşûrâ", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara İFAV Yayınları, İstanbul 2006, I, 178–179.
- , "Şîa", İlmihal, DİB. Yayınları, Ankara 2006, I, 29.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Sıbğatullah Kaya, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara ts.
- , *İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, Yağmur Yayınevi, ter: Ethem Ruhi Fırlalı, Osman Eskicioğlu, İstanbul 1970, s. 52–53.
- Eğri, Osman, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektâşîlik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2003.
- el-Bağdadî, Abdülkahir *el-Fark Beyne'l-Fırak*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, TDV. Yayınları, Ankara 2005.
- el-Cevziyye, İbni Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd Fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, ter. Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü, Rınar Yayınları, İstanbul 2007, I-II, 431–439.
- el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, ter. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabakçı Yayınevi, İstanbul 2005.
- El-Kâtib, Ahmed, *Şîada Siyasal Düşüncenin Gelişimi -Şûrâdan Velâyet-i Fakîh*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2005.
- el-Melîbarî, Zeynüddîn b. Abdilaziz, *İrşâdü'l-İbâd İla Sebilürreşâd*, Kahire tsz.,
- el-Mevsilî, İbnü'l Mübârek, *Sekiz Hadis İmâmının Kitabından Rivayet Edilen Emir Ve Yasak Hadisler*, Tercüme ve Açıklama. Hanifi Akın, Palen Yayınları, İstanbul 2006, s. 26.
- el-Münziri, Abdulazim b. Abdulkavi', *Et-Terğib ve't-Terhib Minel Hadis-i Şerif*, Mısır 1954, II, 114–116.
- Erdoğan, Kutluay, *Alevîlik Bektâşîlik*, İletişim Yayınları, yrs, 1993.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, Bilge Yayınları, İstanbul 2007.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevîlik-Bektâşîlik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977.
- et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberî Tercümesi*, ter. Mustafa Can, Can Kitabevi, Birinci Baskı, Konya 1974, III, 231–249.

- et-Tûsî, Muhammed b. el-Hasan, *Tezhibu'l-ahkâm*, Tahran 1390, VI, 48–103.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Alevîlik-Sünnîlik İslâm Düşüncesi*, Hür Yay, İstanbul 1979.
- , *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik-Alevîlik-*, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul 1980.
- Fırlıklı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1996.
- , “Hüseyin”, DİA, Divantaş, İstanbul 1998, XVIII, 518–521.
- , *İmâmîye Şîası (Câferîye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, Selçuk Yayınları, Ankara 1984.
- Fuzûlî, *Hadîkatü's-Sü'edâ*, ter. Servet Bayoğlu, KBY., Ankara 1996.
- Galib, Furkan, *Mübarek Günler ve Geceler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2005
- Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî İmâm, *İhyâ-i Ulûm-İd-Dîn*, ter. Ali Arslan, Aslan Yayınları, İstanbul 1971, III, 346–349.
- , *Kimyâ-yı Saâdet (Mutluluğun Formülü)*, ter. Ali Arslan, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul 2004, I, 193.
- , *Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi)*, Tezip ve Tekmil: Abdülhalik Duran, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2005.
- , *Ey Oğul, Hüseyin Ağa* Matbaası, trs. yer. s. 46.
- Genç, Mehmet Nuri, *İslâm Mezhepleri Tarihinde Ehl-i Beyt Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum 2003.
- Geylanî, Abdulkadir, *Güneytü't-Talibin*, ter. Abdulkadir Aksel, Sağlam Yayınları, İstanbul 1991.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik*, Der Yayınları, İstanbul 2003.
- Güngör, Şeyma, “Maktel-i Hüseyin”, DİA, Divantaş, Ankara 2005, XXVII, 456–457.
- Hâmidî, Hayrullah, *İslâm Tarihinde Sünnîlik-Şîlik Mücadelesi ve Alevîlikten Doğan Zümreler*, San Matbaası, Ankara 1976.
- Havva, Said, *El-Esas Fi's-Sünne*, ter. M. Ahmet Varol, Orhan Aktepe, H. Ahmet Özdemir, Yusuf Şensoy, Hikmet Neşriyet, İstanbul trs.
- “Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, II, 323–329.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerim Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *El-Kamil Fi't-Tarihi*, ter. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar,

- Abdulkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, III, 361–520.
- Karaman, Fikret, “Şîa”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yayınları, Ankara 2006, s. 620.
- Keskin, Yahya Mustafa, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği*, İlâhiyât Yayınları, Ankara 2004.
- Köksal, M. Âsım, *İslâm Tarihi Medine Devri*, Şamil Yayınları, Ankara 1979. IV, 160–212.
- , *İslâm Tarihi*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2005. II, 348–349.
- Kurtuluş, Rıza, “Kerbelâ”, DİA, Divantaş, Ankara 2002, XXV, 272–274.
- Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudî Mezhepler*, AÜİF. Yayınları, Ankara 1965.
- Lutfi, Hâce Muhammed, *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*, Efe Hazretleri Vakfı, İstanbul 2006, s. 144–145, 159–167, 180...
- “Muharrem”, *AnaBiritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XVI, 283.
- “Muharrem”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Komisyon, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, XIV, 8358.
- “Muharrem”, *Türk Ansiklopedisi*, Komisyon, MEB., Ankara 1976, XXIV, 391.
- “Muharremiyye”, *Büyük Lügat Ansiklopedisi*, Komisyon, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul 1987, XIV, 205.
- Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tecüme Ve şerh: Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, Prof. Dr. Raşit Küçük, Ekrem Yayınları, İstanbul 1421/2001, II, 403–405.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Alevî”, DİA, Divantaş, İstanbul 1989, II, 368–369.
- Odyakmaz, A. Nevzad, *Bektâşîlik, Mevlevîlik, Masonluk*, Özne Yayınları, İstanbul 1999.
- Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, TDV. Yayınları, Ankara 1993.
- Oytan, M. Tevfik, *Bektâşîliğin İçyüzü*, Demos Yayınları, İstanbul 2007.
- Öz, Mustafa, “Kerbelâ”, DİA, Divantaş, Ankara 2002, XXV, 271–272.
- Özkan, Havva, *Münâcât Duâları*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2005.
- Özmen, İsmail, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, KBY., Ankara 1998, III, 456–457.
- Plessner, M., “Muharrem”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB., İstanbul 1979, VIII, 506–507.

- Rûmî, Mevlâna Celâleddî, *Mesnevî*, Haz. Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Yeni Şafak Kültür Hizmeti, Ankara 2004.
- Savaş, Saim, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, Vadi Yayınları, Ankara 2002.
- Sofuoğlu, Cemal; İlhan, Avni, *Alevîlik Bektaşîlik Tartışmaları*, TDV. Yayınları, Ankara 2005.
- Strothmann, R., “Şî’a”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Basım Evi, İstanbul 1979, XI, 502–513.
- Süphandağı, Abdülkadir, *Kutlu Zamanlar*, Rehber Yayınları, İzmir 2006.
- Süreyya, Şeyh Baba Mehmed (Müncî Baba), *Tarîkat-ı Aliyy-i Bektâşiyye*, Sadeleştiren Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gürtaş, TDV. Yayınları, Ankara 1995.
- Şahin, Hanifi, *İlhanlılar Döneminde Şîilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSE, Erzurum 2008.
- Şener, Cemal, *Sorularla Alevîlik*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007.
- Tan, Muharrem, *Câmiu'l-Ehâdîs*, Moralite Yayıncılık, İstanbul 2005.
- “Taziye”, *AnaBiritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Ana Yayıncılık, İstanbul 1989, XX, 471.
- Tektaş, Nazım, *Çadırdan Saray Saraydan Sürgüne Osmanlı*, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul trz.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul ts.
- Topdemir, Cengiz, *Aşk-ı Muhabbet*, Popüler Yayınları, İstanbul 2006.
- Tur, Seyit Derviş, *Erkânname*, Can Yayınları, İstanbul 2002.
- Türk, Hüseyin, *Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
- Uludağ, Süleyman, “Ağıt”, *DİA*, Divantaş, İstanbul 1988, I, 470–472.
- Uzun, Mustafa, “Muharremiyye”, *DİA*, Divantaş, İstanbul 2006, XXXI, s. 8–9.
- Ünlü, İhsan, *Alevîlik Müslümanlık mı?*, Popüler Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Üzüm, İlyas, “Hüseyin”, *DİA*, Divantaş, İstanbul 1998, XVIII, 521–524.
- , *Tarihsel Ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, İsam Yayınları, İstanbul 2007.
- , *Günümüz Alevîliği*, İsam Yayınları, İstanbul 2000.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay, *Kerbela ve Mâtem*, Can Yayınları, İstanbul 2007.
- Wellhausen, Julius, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasî Muhalefet Partileri*, çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, TTK. Basımevi, Ankara 1989.
- Wensinck, A. J., “Âşûrâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1978, VIII, 506.

- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Muharrem”, DİA, Divantaş, İstanbul 2006, XXXI, 4–5.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Âşûrâ”, DİA, Divantaş, İstanbul 1991, IV, 24–26.
- Yeşilyurt, Süleyman, *Ünlü Alevîler*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2007.
- Yörükân, Yusuf Ziya, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, Eklerle Yayına Hazırlayan. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Yüceler, Feridun Yılmaz, *On Muharrem Âşûrâ Günlüğü*, Alperen Yayınları, Ankara 2007.
- Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklara Göre Alevîlik*, Anadolu Kültürü Yayınları, İstanbul 1990.

MAKALELER

- Apak, Adem, “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a.)”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 208, Nisan 2008, s. 60–61.
- , “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Torunu Hz. Hasan (r.a.)”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 207, Mart 2008, s. 60–61.
- , “Âlim Sahabi Abdullah b. Ömer”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 210, İstanbul Haziran 2008, s. 60–61.
- Baş, Eyüp, “Aşûra Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler”, AÜİFD, sayı: 1, yıl: 2004, XLV, 167–190.
- Gordlevski, V. A., “İstanbul’da Muharrem Günleri”, *Türk Edebiyatı*, ter. Cemal Aydın, sayı: 411, yıl: 36, Ocak 2008, s. 20-24.
- Gökçe, M. Selim, “Ya Hoy Goygoy Cânım”, *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, yıl: 36, Ocak 2008, s. 30–31.
- Kara, Mustafa, “Dergâhlar Ve Mersiyehanlar”, *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 10–15.
- İşli, Emin Nedret, “İstanbul Dergâhlarından Muharrem Davetiyeleri”, *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 26–27.
- Kemikli, Bilâl, “Şâh-ı Şehîd, Maktel ve Muharremiyye ‘Bugün Mâh-ı Muharrem Vakt-i Mâtemdir’”, *Türk Edebiyatı*, sayı. 411, Yıl. 36, Ocak 2008, s. 16–19.
- Menekşe, Ömer, “Hz. Hüseyin’in Şehâdeti”, *Diyanet Aylık Dergis*, sayı: 171, Mart 2005, s. 27.29.

- Melikoff, Irène, “ALEVÎ-Bektâşîliğin Tarihî Kökenleri, Bektâşî-Kızılbaş (Alevî) Bölünmesi ve Neticeleri”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 17–23.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Açış Konuşmaları”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s.15–16.
- , “Müzakereler”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 274.
- Ortaylı, İlber, “Müzakereler”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s. 51-52.
- Revnakoğlu, Cemaleddin Server, “Eski Muharremler’de Mersiye Ve Âşûrâ”, *Türk Edebiyatı*, sayı: 411, Yıl: 36, Ocak 2008, s. 28–29.
- Uludağ, Süleyman, “Müzakereler”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektâşîler, Nusayrîler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, 151–177.

MÜLÂKATLAR

- Bulut, Kadir, Çimişkezek Nazimiye Cem Evlerinin Dedelik Hizmetlerini yapmaktadır. Atnı zamanda toplumda hocalık görevini de yürütmektedir. Kendisi, 12 ocak içerisinde 5. Seyyid Sad-i Evlad-ı Resûl Ocağından Seyyid Mahmud Hayranî evlatlarından Seyit Kureyşan ocağına mensuptur. Bulut, Ovacık Derviş Divanî kolundan gelmektedir. Seyyiddir.
- Emirçupani, Ahad; Ahad Emirçupani, 18.06.1949 tarihinde İran’ın Tebriz şehrinde doğmuştur. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Fars Dili Bölümünde Yrd. Doç. Doktor sıfatı ile öğretim görevliliğini sürdürmektedir. Kendisi çifte vatandaşlık hakkına sahiptir. 38 yıl İran’da kalmıştır. Kendisi 20 yıldır da Türkiye’de yaşıyor.
- Koca, Hüseyin, Hüseyin Koca, emekli bir Alevî vatandaştır. 1945 Erzurum doğumlu olan Koca, şu anda Erzurum’un Yenişehir ilçesinde yaşamaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Rize ili İkizdere ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Çevizlik Köyü İlkokulu'nda tamamladı. İkizdere İmam-Hatip Lisesi'nde orta ve lise öğrenimini tamamladı. 2000 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenimine başladı. 2004 yılında aynı fakülteden mezun oldu. 2005 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitime başladı. Halen aynı bölümde eğitime devam etmektedir.